

Schutterijen in Zuid-Holland en de Belgische opstand

Een studie van de vrijwilligers van
de Tiendaagse Veldtocht (1831)

Naam: Cis Geschiere

Universiteit: Erasmus Universiteit Rotterdam

Faculteit: Erasmus School of History, Culture and Communication

Studentennummer: 319799

E-mailadres: cbgeschiere@hotmail.com

Begeleider: Dr. M.F. van Dijck

Tweede lezer: Prof. Dr. B. Schoenmaker

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1	
<i>Uiteenzetting onderzoek, concepten en bronnen</i>	6
Hoofdstuk 2	
<i>Status Quaestionis</i>	16
Hoofdstuk 3	
<i>Een profielschets van de Rotterdamse vrijwilliger</i>	30
Hoofdstuk 4	
<i>Te wapen voor God, koning en vaderland!</i>	41
Hoofdstuk 5	
<i>De ervaringen van de vrijwilligers in de Rotterdamse Schutterij in 1830 en 1831</i>	61
Conclusie	82
Bibliografie	85

Inleiding

Nu het koninkrijk der Nederlanden tweehonderd jaar bestaat, wordt er stil gestaan bij het ontstaan ervan. De landing van prins Willem Frederik op het strand van Scheveningen werd op 30 november 2013, precies 200 jaar na dato, nagespeeld.¹ Dat de nationale identiteit de afgelopen jaren volop in de belangstelling staat, blijkt bijvoorbeeld uit het ontstaan van een canon van Nederland. In deze canon komt het venster van Willem I, de eerste koning van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, voor. In dit venster wordt onder andere uiteengezet waarom de Oostenrijkse Nederlanden met de Oude Republiek werden verenigd, hoe Willem I zijn beleid uitvoerde en waarom de Belgen in 1830 in opstand kwamen.²

Op 25 augustus 1830 ontstond er een oproer in Brussel nadat de opera *La Muette de Portici* vertoond was. In de nacht van 25 op 26 augustus trok een menigte door Brussel heen en liet het een spoor van vernieling achter. Militairen, politieagenten, schutters en de marechaussee grepen halfslachtig in. Alleen de vlug opgerichte burgerwacht had de orde weten te herstellen.³ Het Brusselse stadsbestuur had zwak opgetreden en de onrust nam in de weken erna toe. Pas een maand later stuurde koning Willem I een leger onder leiding van de prins van Oranje naar Brussel om de orde te herstellen. Deze militaire ingreep liep uit op een mislukking. In dezelfde maand vond er een definitieve omslag plaats in het gezag dat de prins van Oranje had. Zijn rol in het Verenigd Koninkrijk was discutabel. Hij was voor oktober 1830 zeer populair onder de Belgen, maar de publieke opinie in het Verenigd Koninkrijk keert zich tegen hem en het noorden is geschokt omdat hij zich aan het hoofd heeft geplaatst van de Belgische nationale beweging. Koning Willem I wil dat hij Antwerpen verlaat en hij dwingt hem de stad te verlaten door het bevel aan generaal Chassé te geven om Antwerpen te bombarderen. De omslag in de publieke opinie ten opzichte van de prins van Oranje zorgt ervoor dat de Belgische soldaten in het Nederlandse leger deserteren.⁴ Hierop besloot koning Willem I zich op 5 oktober 1830 te richten tot de natie om de wapens op te pakken en te strijden tegen de Belgen. Zijn oproep werd met enthousiasme

¹ <http://nos.nl/koningshuis/artikel/580885-start-viering-200-jaar-koninkrijk.html> (13-01-2014).

² <http://entoen.nu/koningwillem1> (13-01-2014).

³ Rolf Falter, *1830: De afscheiding van Nederland, België en Luxemburg* (Leuven 2005) 49.

⁴ Els Witte, *De Constructie van België* (Leuven 2006) 70-71.

ontvangen.⁵

Het is opmerkelijk dat de Nederlandse bevolking zich in grote getallen aanmeldde voor de schutterij want in de jaren daarvoor stonden ze niet te springen om zich aan te melden voor het leger. Er was dus sprake van een omslag in de mentaliteit. In dit onderzoek zal onderzocht worden wat de motieven waren van verschillende vrijwilligers die meededen aan de Tiendaagse Veldtocht, en waar zij vandaan kwamen. Naast het onderzoek naar hun beweegredenen zal ook hun sociale achtergrond worden onderzocht. Hiermee richt dit onderzoek zich op een belangrijke gebeurtenis uit deze periode, namelijk de Tiendaagse Veldtocht. Toen op 23 juni 1831 de XVIII artikelen op de Conferentie van Londen waren aanvaard, die de onafhankelijkheid van België regelden, was koning Willem I hier niet tevreden over. Op 12 juli bracht hij naar buiten dat hij het verdrag af wees. Willem I was vastberaden om te strijden tegen de Zuidelijke Nederlanden. Volgens de kroonprins werd de Tiendaagse Veldtocht niet gevoerd uit wraakgevoelens of om gebieden te veroveren, maar om betere voorwaarden van scheiding te verkrijgen. Daarnaast stond eerherstel voor de Oranjes en de Noordelijke Nederlanden op het spel.⁶

In de literatuur wordt benadrukt dat onderzoek op het terrein van de militaire geschiedenis in Nederland zich vooral richt op de politieke en maatschappelijke context hiervan en dat de ervaringen van bovenaf wel worden meegenomen, maar die van onderop niet.⁷ Zo is er recentelijk meer onderzoek gedaan naar de beleving van de dienstplicht in de Nederlanden. Hier is in de negentiende eeuw veel verzet tegen geweest, maar het is nog onduidelijk of er verzet was tegen de schutterijplicht en hoe de bevolking zich hier tegen verzette.⁸ Bovendien is het mogelijk dat de revolutie in het zuiden voor een omslag in de mentaliteit zorgde in het noorden. Het is aannemelijk dat het verzet tegen de dienstplicht transformeerde in steun aan het leger onder invloed van de opstand van de Zuidelijke Nederlanden.

De schutterijplicht vindt zijn oorsprong in de vijftiende eeuw en was verbonden met stadsburgerschap. Alleen de burgers die burgerrecht hadden, konden tot schutter

⁵ Hans van der Hoeven, *De Belgische beroerte: de Tiendaagse Veldtocht en de scheuring der Nederlanden 1830-1839* (Amsterdam 1973) 91.

⁶ Falter, 1830, 296-297.

⁷ E.W.R. van Roon, *Lotgevallen. De beleving van de dienstplicht door de Nederlandse bevolking in de negentiende eeuw* (Den Haag, 2013) 13.

⁸ Van Roon, *Lotgevallen*, 16.

benoemd worden.⁹ Dit stedelijke burgerrecht verschilde van dat van de negentiende-eeuwse nationale staten. Het was de moderne staat die het stadsburgerschap uit de vroegmoderne tijd hervormde omdat het allerlei privileges met zich meebracht.¹⁰

Modern nationaal burgerschap, en de plichten die het met zich mee bracht, speelden een grote rol in het Verenigd Koninkrijk. Een perspectief van onderop kan weergeven hoe de vrijwilligers hier tegen aan keken en door dagboeken te onderzoeken kan inzicht worden gekregen in de beweegredenen van mannen om zich aan te melden als vrijwilligers.

⁹ Paul Knevel, *Burgers in het geweer: De schutterijen in Holland, 1550-1700* (Hilversum 1994) 35.

¹⁰ Maarten Prak, 'Burghers into citizens: Urban and national citizenship in the Netherlands during the revolutionary era (c. 1800)', *Theory and Society* 26 (1997) 404.

Hoofdstuk 1

Uiteenzetting onderzoek, concepten en bronnen

In dit onderzoek staan de vrijwilligers van 1830 centraal. Hoe kon het zijn dat ze zich massaal aanmeldden, terwijl in de jaren daarvoor de dienstplicht zoveel mogelijk werd ontweken? Wat waren de beweegredenen van vrijwilligers om zich aan te melden? Wat was hun sociale achtergrond? De hoofdvraag die centraal staat in dit onderzoek is de volgende:

Waarom meldden meer dan tienduizend vrijwilligers zich aan om deel te nemen aan de Tiendaagse Veldtocht?

De drie deelvragen zijn als volgt:

Wat was de sociale achtergrond van de Rotterdamse vrijwilliger?

Uit verschillende steden meldden studenten zich aan, maar zij waren niet de enige groep die zich opgaven. Doordat Rotterdam geen studentenstad was, geeft dit onderzoek een representatiever beeld van de vrijwilligers die zich aanmeldden.

Wat waren de beweegredenen van vrijwilligers om zich aan te melden?

Deze vraag wordt voornamelijk onderzocht aan de hand van dagboeken. Persoonlijke ervaringen van vrijwilligers kunnen meer vertellen over hun motivatie. Een van deze motivaties was eer. In de vroegmoderne tijd was eer persoonlijk, maar gedurende de negentiende eeuw werd het geleidelijk meer verbonden met nationalisme. Het verdedigen van de nationale eer speelde voor velen een rol om zich aan te melden. De dagboeken van vrijwilligers kunnen meer vertellen over andere motivaties.

Wat waren de ervaringen van de vrijwilligers in de Rotterdamse Schutterij in 1830 en 1831 en in hoeverre komen hun verwachtingen over met hun ervaringen?

Aan de hand van de ervaringen van de Rotterdamse Schutterij wordt een beeld geschetst van de Tiendaagse Veldtocht en wordt er gekeken in hoeverre hun verwachtingen overkomen met hun ervaringen. Vanaf het ontstaan van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden was het toekomstbeeld voor de natie veranderd door de revoluties die in de tweede helft van de achttiende eeuw plaatsvonden. Verwachtingen en ervaringen kwamen niet meer met elkaar overeen. De revolutiecrisis was een van die

momenten dat de geschiedenis een onverwachte wending nam volgens Leopold von Ranke.¹¹

In dit onderzoek komen een aantal theoretische concepten voor die gebruikt worden om een beter beeld te krijgen van de situatie in het Verenigd Koninkrijk en om tot een heldere analyse te komen van de motivaties van de vrijwilligers. Het belangrijkste theoretische concept in dit onderzoek is nationalisme. De andere concepten staan hiermee in verband en worden gebruikt om verschillende aspecten beter te belichten.

Nationalisme

Volgens Benedict Anderson is de natie een ingebeelde politieke gemeenschap, en ingebeeld wezenlijk soeverein van aard en eindig ingebeeld. De natie is ingebeeld omdat inwoners van een natie nooit elke andere inwoner zullen ontmoeten, of leren kennen. Toch leeft de gedachte bij een ieder dat ze allemaal een onderdeel vormen van deze gemeenschap. De natie is ingebeeld als eindig omdat elke natie grenzen heeft, waar andere landen aan grenzen. Het is ingebeeld als soeverein omdat geen dynastieke monarchie autoriteit over een natie kan opeisen. Gedurende de vroegmoderne tijd maakten de Verlichting en verschillende revoluties een einde aan de legitimiteit van de religieuze gemeenschap en de koninkrijken bestuurd door vorsten. Als laatste wordt de natie ingebeeld als een gemeenschap omdat het altijd wordt gezien als een diepe, horizontale kameraadschap. Het is deze broederschap die het mogelijk maakt dat miljoenen mensen bereid zijn te sterven voor de natie.¹²

Het laatstgenoemde aspect van de definitie van Benedict Anderson staat in verband met de hoofdvraag die centraal staat in dit onderzoek. Het is deze broederschap die ervoor zorgde dat duizenden gehoor gaven aan de oproep van hun koning om de wapens op te pakken. De kranten en tijdschriften hadden hierbij een grote invloed op de publieke opinie. Anderson benadrukt het belang van printkapitalisme voor de opkomst van nationalisme. Nederlanders leerden dat er duizenden anderen waren die dezelfde taal spraken, maar ze leerden eveneens dat het spreken en kunnen lezen van deze taal beperkt was tot dezelfde groep. De vast vorm die het Nederlands in de zeventiende eeuw kreeg, droeg op de lange termijn bij aan het idee dat het Nederlands al heel lang

¹¹ Van Sas, *De Metamorfose van Nederland*, 401.

¹² Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londen en New York 2006) 6-7.

bestaat in de vorm die het nu heeft.¹³ In het Verenigde Koninkrijk speelde de krant een grote rol. In het zuiden maakten de liberalen en katholieken gretig gebruik van de krant als medium om hun onvrede te uiten over het beleid van de koning, terwijl het noorden de krant gebruikte om het nationalistische vuur op te stoken.

Onder nationalisme kunnen een aantal concepten meer verdieping bieden aangaande het Verenigde Koninkrijk en de veranderingen die in deze periode plaatsvonden in Europa. Het eerste concept is *state-led nationalism*. Bij het ontstaan van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden is dit concept van Charles Tilly van toepassing op het beleid van koning Willem I. Onder *state-led nationalism* verstaat Charles Tilly dat de inwoners van een natie, die geleid wordt door een vorst, zichzelf identificeren met de natie en dat hun interesses worden onderworpen aan de belangen van de staat. Een concept dat hier tegenover staat is *state-seeking nationalism*. Het houdt in dat vertegenwoordigers van een volk, welk geen collectieve controle heeft over een staat, een autonome politieke status of een onafhankelijke staat eisen op basis van het feit dat het volk een onderscheidende culturele identiteit heeft.¹⁴ De Belgen profileerden hun onderscheidende culturele identiteit als katholieken ten opzichte van de protestantse koning. Het laatst genoemde concept wordt genoemd om aan te geven dat Charles Tilly nog een ander soort nationalisme onderscheidt ten opzichte van *state-led nationalism*. Voorbeelden van het beleid van koning Willem I zijn het instellen van Nederlands als bestuurstaal en de invoering van een staatsopleiding voor priesters.¹⁵

Het tweede concept, militarisering, dient ter verdieping van de veranderingen die plaatsvonden in Europa. Volgens Charles Tilly zijn de veranderingen in oorlogvoering en organisatie van de staat gerelateerd aan elkaar en hij onderscheidt vier fasen in deze veranderingen, waaronder nationalisatie. De eerste fase is patrimonialisme en omvat de periode van de elfde tot de vijftiende eeuw in Europa. In deze fase vormden lokale milities en andere kleine troepen het leger, en verkregen vorsten hun kapitaal door rente te heffen op het land dat ze bezaten.¹⁶ In de dertiende eeuw transformeerde de oorlogsvoering. Op het slagveld kwamen niet langer alleen ridders in actie, maar ook voetsoldaten. Daarnaast werden steden steeds groter. In deze fase ontstonden de schutterijen en werd de schutterijplicht ingevoerd omdat steden zich wilden

¹³ Anderson, *Imagined Communities*, 44.

¹⁴ Charles Tilly, 'States and Nationalism in Europe 1492-1992', *Theory and Society* 23 (1994) 133.

¹⁵ Falter, *1830*, 31.

¹⁶ Tilly, 'States and Nationalism in Europe', 29.

beschermen tegen vijandige troepen.¹⁷ De tweede fase is bemiddeling en omvat de periode van 1400 tot 1700. Bemiddelaars rekruteerden huurlingen voor vorsten, en vorsten waren afhankelijk van onafhankelijke kapitalisten voor leningen, voor het beheren van hun instellingen die inkomsten genereerden en voor het innen van belasting. De derde fase is nationalisatie en omvat de periode 1700 tot 1850 in Europa waarin staten legers creëerden die vooral opgemaakt waren uit de nationale populatie en waarin het leger werd opgenomen in de administratieve structuur van de staat. In deze periode werd het vechten voor een gebied gezien als een aanwinst omdat een veroverd gebied de middelen opleverde die nodig waren om een leger te onderhouden. De vierde fase heet specialisering en behelst de periode van 1850 tot nu. Het is de periode waarin het leger onder beheer van de overheid staat en met opgeleide specialisten in oorlogsvoering werkt, belastingen niet meer grotendeels aan het leger worden gespendeerd, het verschil in werk tussen de politie en het leger een duidelijker onderscheid krijgt, instellingen steeds meer invloed krijgen op uitgaven van het leger en staten hun taken sterk uitbreiden.¹⁸ Nationalisatie heeft betrekking op het Verenigd Koninkrijk onder Willem I. Volgens zijn zoon wilde de koning België binnenvallen om een betere onderhandelingspositie te verkrijgen op de Conferentie van Londen. Het is nog maar de vraag of dit werkelijk zijn enige reden was om België binnen te vallen.

Burgerschap en natievorming

Zoals al eerder aangegeven zijn burgerschap, nationalisme en dienstplicht met elkaar verbonden. Volgens Ute Frevert kan dienstplicht gezien worden als een plicht opgelegd door burgerschap en de plicht van een burger. Hier stond tegenover dat er aan burgerschap rechten waren verbonden. Zoals al eerder is aangegeven, probeerden de meeste mensen onder deze plicht uit te komen. Het leger probeerde hier verandering in te brengen. De loyaliteit aan instellingen die burgers in de vroegmoderne tijd hadden was verbonden met de loyaliteit van een stadsburger aan de stad waarin men woonde. In Europa was stadsburgerschap de standaard, ook in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De Franse Revolutie bracht hier verandering in. Onder de Franse overheersing over de Nederlanden werd het stadsburgerschap hervormd tot het

¹⁷ Knevel, *Burgers in het geweer*, 24.

¹⁸ Tilly, 'States and Nationalism in Europe', 29-30.

ationale moderne burgerschap.¹⁹ De loyaliteit aan familie en instellingen werd verdrongen door dienstplicht. Het leger ondersteunde het idee dat alle burgers in een natie met elkaar verbonden waren.²⁰

Een van de plichten die hielp bij het verbinden van de natie was het betalen van belasting. In de vroegmoderne tijd moesten burgers belasting betalen aan de stad waarin ze woonden. De mensen die op het platteland woonden waren hiervan uitgesloten. In de moderne tijd moest iedere burger belasting betalen aan de staat. In ruil hiervoor beschermde de staat de rechten van haar burgers.²¹ Gedurende de Franse Revolutie werd burgerschap hervormd en werd het leger grotendeels samengesteld uit de nationale populatie. Dit leger werd opgenomen in de administratieve structuur van de vorst en betaald uit de belasting die hij ontving van zijn burgers.

Eer, vaderland en natie

Op 27 september 1830 verliet prins Frederik met het leger Brussel. De strijd om Brussel was uitgelopen op een mislukking. De nationale eer was aangetast omdat het Nederlandse leger was verslagen door burgers die niet professioneel opgeleid waren en in opstand waren gekomen tegen de koning. De Oranjes waren erop uit om de eer te herstellen. Het herstellen van de nationale eer speelde voor de Noordelijke Nederlanden een belangrijke rol om te strijden tegen de Zuidelijke Nederlanden. In de negentiende eeuw was eer minder persoonlijk geworden. De daden van een persoon hadden niet alleen betrekking op de eer van de persoon zelf, of haar of zijn familie, maar het werd verbonden aan een grotere groep, de natie.²² Dit ging op voor de Noordelijke Nederlanden toen prins Frederik de strijd tegen Brussel in 1830 opgaf. De terugtocht betekende gezichtsverlies voor het Nederlandse leger en de Noordelijke Nederlanden was aangetast in haar eer.

Volgens Pieter Spierenburg is eer verbonden met geweld en heeft het drie lagen: een persoon zijn gevoelens van eigenwaarde, hoe deze persoon denkt dat anderen over hem of haar oordelen en hoe anderen werkelijk over hem of haar oordelen. Hoe de

¹⁹ Prak, *Burghers into citizens*, 404.

²⁰ Ute Frevert, *A Nation in Barracks: Conscription, Military Service and Civil Society in Modern Germany* (Oxford 2004) 4-5.

²¹ Jan Luiten van Zanden en Maarten Prak, 'Towards an economic interpretation of citizenship: The Dutch Republic between medieval communes and modern nation-states', *European Review of Economic History* 10 (2006) 113.

²² Pieter Spierenburg, 'Masculinity, Violence, and Honor: An Introduction', in Pieter Spierenburg (eds.), *Men and Violence: Gender, Honor and Rituals in Modern Europe and America* (Columbus 1998) 12.

eigenwaarde van iemand beoordeeld wordt is afhankelijk van de sociaal-culturele context.²³ In de negentiende eeuw bestond de samenleving uit rangen en standen. Alleen onderling zag bijvoorbeeld de elite elkaar als gelijken. Dit ging op voor elke sociale groep. In de jaren 1820 en 1830 kwamen de verenigingen op in West-Europa. Binnen deze verenigingen werd een ieder niet beoordeeld op afkomst of inkomen, maar de wijze waarop iemand bijdroeg aan de gemeenschap. De verenigingen waren ontstaan om de strijd aan te binden met de gevaren van een klassensamenleving en om de burgerlijke moraal te bevorderen.²⁴ De sociale hiërarchie in de eerste helft van de negentiende eeuw had op een andere manier invloed op eer, namelijk in hoeverre eer persoonlijk of groepsgebonden was. In conflicten tussen naties staat daarom de collectieve eer van beide naties op het spel.²⁵

Om de onderzoeksvragen aan de hand van de hiervoor genoemde theoretische concepten te kunnen beantwoorden zijn de primaire bronnen onmisbaar. In het volgende gedeelte wordt besproken welke bronnen er gebruikt worden, welke onderzoeksmethoden er gehanteerd worden en wat de bijdrage van dit onderzoek aan het academisch debat is.

Bronnenmateriaal

De primaire bronnen zijn opgemaakt uit twee verschillende bronnen: archiefstukken en uitgegeven bronnen. Onder archiefstukken worden egodocumenten, brieven en naamlijsten verstaan. De egodocumenten bestaan uit verschillende dagboeken, zoals *Het zonderlingste jaar mijns levens, of Lotgevallen van een 'gemeen' soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831* door Gerrit Nicolaas de Kempnaer en *Herinneringen uit den veldtogt in België in 1831, met betrekking tot de tweede afdeeling Zuid-Hollandsche schutterij* door Pieter van Waesberge. De eerstgenoemde bron is beschikbaar in het Nederlandse Instituut voor Militaire Historie en vormt een belangrijke bron voor dit onderzoek omdat het meer kan vertellen over de beweegredenen van vrijwilligers.

De toename in het onderzoeken van egodocumenten in de afgelopen decennia is terug te voeren op de belangstelling van historici voor de werkelijke beleving van het

²³ Spierenburg, 'Masculinity, Violence, and Honor', 2.

²⁴ Stefan-Ludwig Hoffmann, *Civil Society: 1750-1914* (Basingstoke en New York 2006) 30-31.

²⁵ Spierenburg, 'Masculinity, Violence, and Honor', 11-12.

verleden. Het postmodernisme heeft hier ook zijn invloed op gehad door haar kritische houding tegenover teksten en onderscheidt zich ten opzichte van de kritische houding die historici hebben op bronnen doordat teksten vanuit meerdere invalshoeken geïnterpreteerd kunnen worden. Teksten worden niet langer gebruikt vanwege de feiten, maar ook om normen en waarden, een cultuur en een belevingswereld te onthullen. Naast het onthullen van de belevingswereld, verhullen egodocumenten ook aspecten van de auteur's beleving. Het achterhalen van de subjectieve waarheid is volgens Arianna Baggerman en Rudolf Dekker van belang geworden in een tijd waarin de objectieve waarheid niet langer meer bestaat.²⁶

Een bron die deze dagboeken kan aanvullen zijn de naamlijsten in het Gemeentearchief van Rotterdam. Deze lijsten bevatten verschillende gegevens over vrijwilligers, zoals hun geboortedatum, plaats van geboorte, beroep en burgerlijke staat. De naamlijsten kunnen ons meer vertellen over de sociale achtergrond van de vrijwilligers uit Rotterdam. In dit onderzoek is gekozen om te focussen op Rotterdam omdat de stad zich onderscheidt van steden als Leiden en Utrecht vanwege het ontbreken van een universiteit. Een grote groep vrijwilligers, de studenten, ontbreekt in Rotterdam. Daarnaast is het teveel werk om meerdere steden te onderzoeken. Als laatste wordt er gebruik gemaakt van uitgegeven bronnen. Voorbeelden hiervan zijn *Brieven en dagboeken van den Utrechtschen vrijwilligen jager Pieter Jacob Costerus 1830 en 1831* door J.C. Costerus en *Bericht van de Tiendaagse Veldtocht: België en Noord-Brabant in de frontlijn, 1830-1834* door J.G. Kikkert. Het voordeel aan uitgegeven bronnen is dat de auteur meestal een familielid is van de persoon over wie ze schrijven. Hierdoor weten ze meestal meer van die persoon af dan de gemiddelde geschiedkundige, maar de wijze waarop de auteur de bronnen interpreteert kan voordelig en nadelig zijn. Het voordeel is dat het een andere benadering of interpretatie weergeeft. Het nadeel hieraan is dat de auteur meestal een selectie maakt van de bronnen die tot de beschikking staan. Hiermee kan de auteur de interpretatie beïnvloeden.

Onderzoeksmethode

In dit onderzoek worden twee methoden gehanteerd: kwalitatief en kwantitatief

²⁶ Arianna Baggerman en Rudolf Dekker, 'De gevaarlijkste van alle bronnen' Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 4 (2004) 9.

onderzoek. Voor het kwantitatieve onderzoek worden de schutters uit Rotterdam onderzocht. Kwantitatief onderzoek wordt gebruikt voor de analyse van namenlijsten en controleboeken. Dit onderzoek heeft als doel te onderzoeken waarin groepen van elkaar verschillen en om hier verbanden uit op te maken. Statistiek speelt hier vaak een rol in.²⁷ Kwantitatief onderzoek wordt gebruikt om te onderzoeken of er bijvoorbeeld grote verschillen in leeftijd, woonplaats of sociale achtergrond was. Dit kan meer inzicht geven in het profiel van de gemiddelde vrijwilliger. Belangrijke variabelen hierbij zijn naam, leeftijd, plaats van geboorte, burgerlijke staat en het beroep. Op die manier kan worden bepaald in welke mate bepaalde dagboeken al dan niet representatief zijn voor de vrijwilligers.

Het doel van kwalitatief onderzoek is om ervaringen en belevingen van personen te beschrijven en te analyseren.²⁸ Een belangrijk onderdeel van het kwalitatieve aspect in dit onderzoek is contextanalyse. Dit houdt in dat het verhaal gezien moet worden als een representatie van meerdere identiteiten. De manier waarop een persoon een verhaal vertelt en hiermee uitdrukking geeft aan zijn identiteit, is afhankelijk van de context waarin het verhaal verteld wordt. Verschillende elementen, zoals de ruimtelijke, temporele en visuele aspecten van een verhaal, worden hier in meegenomen.²⁹ Deze aspecten geven aan dat de context waarin een persoon iets vertelt in zijn dagboek zeer belangrijk is. De context voor vrijwilligers kan verschillen. Een goed voorbeeld is Gerrit de Kempnaer. Hij spreekt zich meerdere keren minachtend uit over soldaten uit een lage sociale klasse. Op dit soort momenten komt zijn identiteit als iemand van goede komaf naar voren. Dit weegt mee in zijn beweegredenen om zich aan te melden. Ondanks zijn minachting voor een aantal mensen, hield dit hem niet tegen om zich aan te melden. Daarom is het van belang om duidelijk te omschrijven in welke context de schrijver zijn verhaal vertelt en hem, indien nodig, te citeren.

Het is van belang dat een onderzoeker zich goed heeft ingelezen in de literatuur voordat het archief wordt ingedoken. Bij het verwerken van primaire bronnen speelt interpretatie een grote rol. Aantonen waarom er voor bepaalde bronnen is gekozen en hoe hiermee is om gegaan is hierdoor relevant. In dit onderzoek worden

²⁷ Martijn de Goede, Hennie Boeije en Harm 't Hart, 'Het onderzoeksplan', in Harm 't Hart, Hennie Boeije en Joop Hox (eds.), *Onderzoeksmethoden* (Den Haag 2009) 54.

²⁸ Hennie Boeije, 'Kwalitatief onderzoek', in Harm 't Hart, Hennie Boeije en Joop Hox (eds.), *Onderzoeksmethoden* (Den Haag 2009) 254-255.

²⁹ Karin Willemsse, 'Landscape of memories: Visual and spatial dimensions of Hajja's Narrative of Self', *Narrative Works* 2(1) (2012) 129.

egodocumenten geselecteerd vanuit het perspectief van de auteur en uit welk provincie de auteur kwam. Het is bekend dat vele studenten hebben meegedaan aan de Tiendaagse Veldtocht als vrijwilliger. Het heeft de voorkeur om ook personen uit andere lagen van de bevolking te bestuderen. In dit onderzoek is ervoor gekozen om aan de hand van brieven en egodocumenten van Rotterdamse vrijwilligers en naamlijsten van deze vrijwilligers aan te tonen wat hun ervaringen, motivaties en sociale achtergrond was. Aangezien niet in elke bron duidelijk naar voren komt wat de motivaties waren voor de Rotterdamse vrijwilliger om zich aan te melden, wordt dit aangevuld met egodocumenten van vrijwilligers uit de rest van Nederland.

Bijdrage aan het Academisch Debat

Uit de literatuur is gebleken dat er genoeg onderzoek gedaan is vanuit een staatkundige visie op de regeringsperiode van Willem I. Hierbij sneeuwt de beleving van de Nederlandse bevolking onder. Zoals eerder aangegeven richt dit onderzoek zich niet alleen op dit onderwerp, maar zoomt het in op de beleving van vrijwilligers die zich aanmeldden voor de Tiendaagse Veldtocht. Door een gedetailleerd beeld te schetsen van hun ervaringen, beweegredenen en sociale achtergrond, zal dit onderzoek een duidelijk beeld kunnen geven van nationalisme van onderop. Het in kaart brengen van de ervaringen van vrijwilligers uit alle provinciën neemt te veel tijd in. Om ervoor te zorgen dat er een duidelijker beeld ontstaat van de vrijwilligers wordt aan de hand van een aantal egodocumenten en namenlijsten een profiel of meerdere profielen neergezet van de vrijwilligers uit Zuid-Holland.

Zoals Van Roon al aangeeft is er nog weinig onderzoek gedaan naar het verzet tegen schutterijplicht en hoe dit werd beleefd in de negentiende eeuw.³⁰ Dit speelt een rol in het onderzoeken van vrijwilligers en kan afgezet worden tegen hun inschrijving om mee te vechten tegen het Zuiden. Met dit onderzoek wordt een bijdrage geleverd aan het onderzoek hoe het burgerschap transformeerde tijdens de periode van de overgang van *Ancien Régime* naar de moderne tijd. Schutterijplicht in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden was verbonden met stadsburgerschap, maar werd later vervangen door nationale militieplicht. Hoe deze onderlinge relatie veranderde gedurende en na de Franse overheersing is nog niet in kaart gebracht. De ervaringen en

³⁰ Van Roon, *Lotgevallen*, 16.

motivaties van vrijwilligers kunnen verhelderen hoe de gewone man dacht over dienstplicht en in hoeverre nationalisme zijn uitwerking had op een deel van de populatie.

Hoofdstuk 2

Status Quaestionis

In dit hoofdstuk worden de verschillende standpunten in de wetenschappelijke literatuur ten aanzien van drie onderwerpen behandeld. Als eerst wordt de scheuring der Nederlanden behandeld om een helder beeld te krijgen van de redenen achter het uiteenvallen van de Nederlanden. Hiermee wordt ook het nationalisme van bovenop in de jaren voorafgaande aan het revolutiejaar 1830 behandeld. Als tweede wordt het nationalisme van onderop behandeld. Hierbij ligt de focus op het militaire aspect van deze vorm van nationalisme vanwege de spanning tussen verzet tegen mobilisatie en vrijwillige aanmeldingen. Als laatste wordt behandeld wat er bekend is over de beweegredenen van vrijwilligers in andere campagnes.

Er is veel geschreven over het uiteenvallen van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, zowel door Nederlandse als Belgische historici. Een van de Nederlandse historici is Hans van der Hoeven. In zijn boek *De Belgische Beroerte: De Tiendaagse Veldtocht en de scheuring der Nederlanden* schrijft hij dat de meeste inwoners van de Nederlanden, zowel in het zuiden als in het noorden, opgetogen waren over de splitsing.³¹ De katholieke kerk in het zuiden had vanaf het begin een ontoegeeflijke houding ingenomen, maar onder druk van de katholieken in Noord-Brabant en Limburg werd de vereniging met het noorden aanvaard. Zij zagen in dat de katholieken een grote meerderheid zouden vormen. Volgens Van der Hoeven kon men niet spreken van het bestaan van een Belgische natie op het moment dat het Verenigd Koninkrijk werd gevormd. Volgens hem hadden de Oostenrijkse Nederlanden hun eigen instellingen behouden en enige onafhankelijkheid genoten. Voornamelijk de adel en geestelijkheid hadden liever een herstel van het bestuur van de Habsburgers over het zuiden gezien omdat ze op deze manier hun positie konden behouden. Daarnaast kreeg het verlangen naar het oude gezag en het behoud van de eigen instellingen een stimulans door de Romantiek. Het eigen verleden en de volksgeest stonden hierbij hoog in het aanzien. De Belgen waren op dat moment niet in de positie om voor een andere oplossing te kiezen

³¹ Van der Hoeven, *De Belgische beroerte*, 9.

omdat de mogendheden in Europa in 1815 actief waren in België.³²

Volgens Van der Hoeven vindt de uiteindelijke scheuring der Nederlanden zijn oorsprong in de vereniging van de katholieken en de liberalen. De koning onderschatte de dogmatische verschillen tussen de katholieken en de protestanten, en vanaf zijn installatie als koning had hij een moeizame relatie met de katholieken. De liberalen waren redelijk tevreden met de vereniging der Nederlanden, voornamelijk door het economische beleid van Willem I. Zij waren echter politiek en cultureel op Frankrijk gericht en waren daardoor bedroefd over de instelling van het Nederlands als bestuurstaal. Daarnaast nam de koning een halsstarrige houding tegenover de politieke verlangens van de liberalen aan. Een oppositie van de liberalen kreeg vorm en de kans om samen te gaan met de katholieken was sterker dan de principes die beide partijen hadden. De onvrede van de liberalen bleek uiteindelijk de doorslag te geven. De koning zag in dat hij niet kon steunen op de liberalen en hij besloot toe te geven aan de katholieke kerk zodat hij ze los kon weken van de liberalen. Dit deed hij door de verplichting van priesters om voorbereidende colleges aan het staatsinstituut, het Collegium Philosophicum te Leuven, te volgen, af te schaffen. Daarnaast werd er een concordaat met de paus gesloten. Bisschoppen werden niet langer meer door de koning benoemd. In juni 1830 leken de katholieken tevreden te zijn, maar de liberalen bleven ontevreden over het beleid van Willem I.³³ Mede als gevolg van de toegenomen werkeloosheid, stijgende voedselprijzen en de sociale onrust was er volgens Van der Hoeven alleen een vonk nodig om een revolutie tot uitbarsting te laten komen. Net als andere historici geeft Van der Hoeven aan dat de opera *La muette de Portici* in de Muntchouwburg op 25 augustus 1830 in Brussel de vonk was die aanleiding gaf tot de revolutie.³⁴

Terwijl Van der Hoeven weinig aandacht heeft voor de periode voor de vereniging van de Nederlanden, besteedt de Belgische historicus Lode Wils in zijn artikel 'Het Verenigd Koninkrijk van koning Willem I (1815-1830) en de natievorming' hier meer aandacht aan. Hij beschouwt het Verenigd Koninkrijk als een fase waarin een transformatie plaatsvond van een vroegmoderne samenleving naar een moderne

³² Van der Hoeven, *De Belgische beroerte*, 16-18.

³³ Ibidem, 27-31.

³⁴ Ibidem, 36.

natiestaat.³⁵ Het is geen periode an sich, zoals Van der Hoeven het beschouwt, maar een periode van overgang die zijn oorsprong kende in de achttiende eeuw. Volgens Wils werd de transformatie mogelijk door een aantal ontwikkelingen. Volgens hem steunden de proto-naties op standen en op rechten, verworven door verschillende groepen door de eeuwen heen.³⁶ Een proto-nationaal bewustzijn was gevormd door dynastie, oorlogen van buitenaf, religie en instellingen zelf. In de tweede helft van de achttiende eeuw voerden regeringen in Europa centralisatie door, verbeterden ze het onderwijs en trokken ze instellingen naar zich toe. Door deze ontwikkelingen werden de voorwaarden voor de transformatie geschapen.³⁷

Wils noemt twee belangrijke elementen in de moderne natievorming van België. Het eerste element wordt gevormd door de revolutiejaren van 1787 tot 1793. Gedurende deze jaren werden de verschillende vorstendommen verenigd onder het idee van volkssoevereiniteit. Onder dit principe vormde de bevolking het hoogste gezag van de staat. In de negentiende eeuw zouden de opstandelingen zich op dit principe beroepen om hun opstand te legitimeren. Het tweede element was het verdwijnen van de instellingen van het *Ancien Régime* onder de Franse overheersing. De provinciën werden voortaan als eenheid behandeld.³⁸ In het Verenigd Koninkrijk was er weinig inspraak voor de bevolking gedurende de negentiende eeuw. Volgens Wils ging de burgerij in verschillende natiestaten in Europa de strijd aan om de volkssoevereiniteit vast te stellen en deze strijd zou uitlopen op een revolutie. De vraag die hij stelt is of dit ook in het Verenigd Koninkrijk was gebeurd.³⁹

Volgens Wils kreeg het beleid van Willem I over de jaren heen steeds meer een autoritair karakter en de burgerij in België eiste ministeriele verantwoordelijkheid, persvrijheid en inzicht in de overheidsfinanciën. In 1827 werd de gezamenlijke oppositie van liberalen en katholieken steeds groter en eisten ze samen hervormingen. Deze eisen vonden hun weg naar de Tweede Kamer. De Nederlandse Tweede Kamerleden vormden een blok rondom de koning en dit was volgens Wils het punt waarop er een definitieve breuk ontstond tussen het noorden en het zuiden. Het werd voor de Noordelijke

³⁵ Lode Wils, 'Het Verenigd Koninkrijk van koning Willem I (1815-1830) en de natievorming', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 4 (1997) 502.

³⁶ Hiermee doelt Lode Wils op het nationalisme in Europa dat volgens hem al aanwezig was sinds de zestiende eeuw.

³⁷ Wils, 'Het Verenigde Koninkrijk van koning Willem I', 502.

³⁸ Ibidem, 503-504.

³⁹ Ibidem, 506.

Nederlanders moeilijker om hun positie te verdedigen omdat ze veel meer banen binnen de overheid hadden verkregen. Vanaf dat moment werd er gesuggereerd, onder andere door Louis de Potter, een antiklerikale journalist die zich vanaf 1828 verzette tegen het beleid van Willem I, dat het beter was om uiteen te gaan. De splitsing was volgens Wils een logisch gevolg van de revolutiegolf die plaats vond in Europa in 1830. Hij vergelijkt het met het domino-effect dat zich in 1989 in Europa voltrok.⁴⁰

Volgens de Nederlandse historicus Remieg Aerts hebben andere historici benadrukt dat de fase van proto-nationalisme, zoals beschreven door Lode Wils, geactiveerd werd tijdens het verzet tegen Jozef II in de jaren 1780. Volgens hem wakkerde de periode van het Verenigd Koninkrijk voornamelijk het Belgisch nationalisme aan en groeide dit nationalisme uit een verzet tegen een overheerser zoals in de jaren 1780. In zijn artikel 'Een andere geschiedenis. Een beschouwing over de scheiding van 1830' geeft Aerts aan dat dit beeld niet aansloot bij de visie dat sinds de zestiende eeuw twee verschillende naties zich op hun eigen manier hadden ontwikkeld. De nationale identiteit van Nederland na 1830 had zich in de negentiende eeuw gekenmerkt door een behoefte aan vrijheid om zich afzijdig te houden van internationale verplichtingen. De ontwikkelingen van beide naties afzonderlijk vanaf de zestiende eeuw tot hun vereniging en afscheiding vormen volgens Aerts nog steeds het dominante historische kader.⁴¹

De Nederlandse historicus Nicolaas van Sas plaatst de splitsing van het Verenigde Koninkrijk der Nederlanden net als Lode Wils, in een fase waarin Nederland een transformatie onderging. Terwijl Wils in gaat op het proto-nationalisme, gebruikt Van Sas in zijn boek *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* de term *Sattelzeit* van Koselleck om de fase aan te duiden waarin Nederland zich op dat moment bevond. De *Sattelzeit* is een periode vanaf het midden van de achttiende eeuw tot het midden van de negentiende eeuw, waarin grote veranderingen plaats vonden. Koselleck gebruikt de term om de overgang van de vroegmoderne tijd naar de moderne tijd aan te geven. Hij doelt hiermee onder andere op politieke uitgangspunten waarvan de inhoud verschoof van tijdloos en statisch naar toekomstgericht en anticiperend. Daarnaast vonden er veranderingen plaats zoals industrialisering en de overgang van een feodale naar een burgerlijke maatschappij. Een welbekende historicus

⁴⁰ Wils, 'Het Verenigde Koninkrijk van koning Willem I', 510-511.

⁴¹ Remieg Aerts, 'Een andere geschiedenis. Een beschouwing over de scheiding van 1830', in Peter Rietbergen en Tom Verschaffel (eds.), *De erfenis van 1830* (Leuven 2006) 16-18.

die Van Sas aanhaalt is Leopold von Ranke. Von Ranke ervoer de Europese revolutiecrisis van 1830 als een van die momenten waarop de geschiedenis een onvoorspelbare wending nam. Hij plaatste dit in het *Primat der Aussenpolitik*. Dit hield in dat de ontwikkeling van het moderne Europa grotendeels bepaald werd door de interactie van de grote mogendheden. Deze twee momenten vormden de beslissing in de ontwikkeling van nationaliteiten. Vanuit Rankeans perspectief speelde Nederland een marginale rol in Europa in de tweede helft van de achttiende eeuw. In Nederland kwam in de tweede helft van de achttiende eeuw een debat over het verval van de positie van Nederland in Europa op gang die doorliep tot het midden van de negentiende eeuw. Hierbij kwamen meerdere aspecten van onvrede voorbij, zoals de economische achteruitgang, de inlijving door Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk van Willem I. Dit discours over het verval van Nederland speelt zich af in de *Sattelzeit*. Volgens Van Sas kan dit discours gezien worden als een rode draad die door de *Sattelzeit* heen liep in Nederland. Het had zowel betrekking op de nationale identiteit van Nederland als haar internationale positie.⁴²

Natievorming en nationalisme van onderop zijn met elkaar vervlochten. De standpunten in de wetenschappelijke literatuur aangaande nationalisme van onderop, waar onder andere burgerschap en dienstplicht een belangrijke rol in spelen, wordt in het volgende gedeelte behandeld. Het boek *Nationhood from Below: Europe in the Long Nineteenth Century* geeft een duidelijk beeld van nationalisme van onderop. Hierin geven de historici Marnix Beyen en Maarten van Genderachter in de introductie weer waar nationalisme van onderop zijn oorsprong vindt, hoe het zich ontwikkelde en wat het precies inhoudt. Het idee van geschiedenis van onderop vindt zijn oorsprong in de *Annales* school. Het was Lucien Febvre zijn doel om een geschiedenis van onderop te schrijven, maar omdat de eerste generatie van de *Annales* school gericht was op macro geschiedenis en ze weinig aandacht hadden voor het individu, werd geschiedenis van onderop voornamelijk geassocieerd met de Britse marxisten uit de jaren 1950 en 1960. Het was Raphael Samuelson die hier een belangrijk aspect aan toevoegde, namelijk door mensen aan te sporen hun eigen geschiedenis te schrijven. Dit is terug te vinden in de antropologie, waarin nadrukkelijk werd gezocht naar het verhaal dat gewone mensen

⁴² N.C.F. van Sas, *De Metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam 2004) 401-402.

vertellen, zowel in het Westen als daarbuiten. In de jaren 1970 ontstond de *Alltagsgeschichte* die erop gericht was om de wereld van alledaagse mensen te bestuderen tegenover het idee dat mensen passief de sociale werkelijkheid ondergaan.⁴³

De auteurs gaan verder in op de verschillende stromingen die ieder op hun eigen wijze ideeën over nationalisme ontwikkelden. Een belangrijke stroming waarop veel kritiek is geuit en die het perspectief van bovenop benadrukte, is het modernisme. Critici van het modernisme probeerden het ontstaan van naties verder in de tijd terug te plaatsen. Er werd getracht enige vormen van premodern nationalisme te vinden in de literatuur van de elite. Hiermee werd geïmpliceerd dat de bevolking de elite volgde, waardoor hun gevoelens onbelangrijk waren. Dit brengt een paradox aan het licht: aan de ene kant is onderzoek naar nationalisme populair doordat het over de massa gaat; aan de andere kant wordt het volk zelf grotendeels niet belicht.⁴⁴ Volgens Beyen en Van Ginderachter moeten we afstand doen van de aanname dat ideeën van de elite over de natie automatisch worden overgenomen door de massa. Dit perspectief van bovenop moet volgens hen aangevuld worden met een perspectief van onderop om werkelijk alle elementen die een rol speelden bij de nationalisatie van de massa's te begrijpen.⁴⁵

Bij het bestuderen van nationalisme van onderop wordt er geconcentreerd op de personen die normaal niet actief of bewust bezig zijn met georganiseerde natievorming. Het probleem hierbij is dat de gemiddelde persoon vrij weinig bronnen achter heeft gelaten. Wetenschappers proberen dit te omzeilen door te kijken naar de betrekkingen van personen met de natie door hun aanwezigheid bij een publiek evenement bijvoorbeeld.⁴⁶ Volgens John Breuilly moet hiermee worden opgepast. De aanname dat er overeenstemming bestaat tussen de motieven en waarden van hen die nationalistisch zijn en zij die hier uiting aan geven door te stemmen of te demonstreren is voorbarig. Het kan zijn dat iemand bijvoorbeeld stemt op een nationalistische partij vanwege haar sociale en economische programma in plaats van haar nationalistische agenda. Hij geeft aan dat als eerste erkend moet worden dat massale steun voor de nationale politiek niet op zichzelf bewijs is van de rol van nationalisme hierin. Er moet gekeken worden naar

⁴³ Marnix Beyen en Maarten van Ginderachter, 'General Introduction: Writing the Mass into a Mass Phenomenon', in Maarten van Ginderachter en Marnix Beyen (eds.), *Nationhood from Below: Europe in the Long Nineteenth Century* (Basingstoke 2012) 4-5.

⁴⁴ Beyen en Ginderachter, 'General Introduction', 7.

⁴⁵ Ibidem, 8.

⁴⁶ Ibidem, 10.

bronnen die bewijs kunnen geven van de motieven en waarden van personen.⁴⁷

In het boek *Bericht van de Tiendaagse Veldtocht. België en Noord-Brabant in de frontlijn 1830-1834* door J.G. Kikkert wordt het nationalisme van onderop behandeld aangaande de periode rondom de Tiendaagse Veldtocht. Volgens de auteur is er een tweedeling in de beschrijving van de Belgische opstand. In de negentiende eeuw werden de gebeurtenissen zelf beschreven, waarbij de liefde voor het vaderland en de koning sterk aanwezig waren. In de twintigste eeuw werden de achtergronden en het grotere geheel meer benadrukt. De deelnemers aan de Tiendaagse Veldtocht die iets op papier achterlieten over hun belevingen, waren meestal intellectuele en enigszins deftige heren. Hiermee doelt de auteur op de vele studenten die deelnamen. Zij drongen hun mening over de Belgische kwestie sterk op aan hun lezers. Met minachting werd er over de Belgen, maar ook over de inwoners van Noord-Brabant gesproken.

De historici die over het onderwerp schreven waren tot de tweede helft van de twintigste eeuw in te delen in twee groepen: Groot- en Klein-Nederlandse geschiedschrijvers. De eerstgenoemde groep beweerde dat de scheiding onnodig was, terwijl de laatstgenoemde groep beweerde dat de Belgische revolutie onvermijdelijk was. Hier is sinds de jaren 1970 een nieuwe groep historici bijgekomen die een andere dimensie belichten. Het gewone volk speelt volgens hen een centrale rol in de geschiedschrijving. Door het verhaal van Johannes Ludovicus Kikkert uit te lichtten, tracht de auteur, een nazaat van J.L. Kikkert, hier een bijdrage aan te leveren.⁴⁸

Rogers Brubaker behandelt twee begrippen die belangrijk zijn voor het bestuderen van nationalisme van onderop in dit onderzoek, namelijk dienstplicht en burgerschap. Aan het einde van de achttiende eeuw werd dienstplicht voor het eerst ingevoerd in Frankrijk. De invoering ervan was volgens Brubaker mogelijk geworden door de uitvinding van het moderne nationale burgerschap tijdens de Franse Revolutie. In zijn boek *Citizenship and nationhood in France and Germany* geeft hij aan dat de uitvinding van burgerschap niet iets is dat letterlijk uitgevonden is tijdens de Franse Revolutie. Volgens hem gaat de oorsprong ervan terug op het stadsburgerschap van het *Ancien Régime*. In het *Ancien Régime* werd de positie van ieder persoon bepaald door de sociale groep waar hij of zij toe behoorde. Een andere belangrijke onderscheiding was

⁴⁷ John Breuilly, 'What Does It Mean to Say that Nationalism Is 'Popular'?', in Maarten van Ginderachter en Marnix Beyen (eds.), *Nationhood from Below: Europe in the Long Nineteenth Century* (Basingstoke 2012) 23-24.

⁴⁸ J.G. Kikkert, *Bericht van de Tiendaagse Veldtocht. België en Noord-Brabant in de frontlijn 1830-1834* (Rotterdam 1980) 11-14.

nationaliteit. Buitenlanders hadden niet dezelfde rechten als een Fransman. Tussen de dertiende en de vijftiende eeuw werden buitenlanders door vorsten gedefinieerd als personen die buiten hun rijk waren geboren. Hiermee werd benadrukt wie volgens de wet een burger was en wie een buitenlander was. Maar dit betekende volgens Brubaker niet dat er een duidelijke legitieme definitie was van burgerschap zoals we dat nu kennen. In de vroegmoderne tijd werd burgerschap in Frankrijk onder andere gedefinieerd in rechtszaken. Hierbij was van belang of je Frans was. Dit werd aan de hand van drie criteria bepaald: men moet geboren zijn in Frankrijk, men moet minstens één Franse ouder hebben en men moet in Frankrijk wonen.⁴⁹ Een belangrijk aspect van modern nationaal burgerschap is volgens Brubaker uitsluiting. Burgerschap definieert wie burgers zijn door te stellen wie het niet zijn: buitenlanders. Hij erkent dat het begrip burgerschap in zijn vakgebied, de sociologie, problematisch is omdat politieke sociologie zich bezig houdt met de rechten en plichten van burgers en met de manier waarop burgers deelnemen aan de samenleving. Hierbij wordt niet geconcentreerd op burgerschap als institutie. Sociologen zien burgerschap als een vanzelfsprekend begrip.⁵⁰ Het is opmerkelijk dat Brubaker het heeft over de uitvinding van burgerschap aangezien burgerschap al voor de Franse Revolutie bestond. Burgerschap werd niet uitgevonden; het werd hervormd en kreeg een andere definitie die op nationaal niveau van kracht werd.

Maarten Prak benadrukt in zijn artikel 'Burghers into citizens: Urban and national citizenship in the Netherlands during the revolutionary area (c. 1800)' dat Brubakers zich niet concentreert op burgerschap als institutie, waardoor dit een probleem vormt bij het definiëren van burgerschap. Prak gebruikt voor het definiëren van burgerschap de definitie van Charles Tilly. Volgens Tilly is het een opeenvolgende serie van transacties tussen personen en vertegenwoordigers van een staat. Bij deze transacties hebben beide partijen rechten en plichten die worden gedefinieerd aan de hand van de unieke status die een persoon heeft in een exclusieve groep en aan de hand van de relatie van een vertegenwoordiger met de staat in plaats van de positie die een vertegenwoordiger bekleedt.⁵¹ Volgens Prak zitten er drie belangrijke elementen in deze

⁴⁹ Rogers Brubaker, *Citizenship and nationhood in France and Germany* (Cambridge en Londen 1992), 35-38.

⁵⁰ Ibidem, 21-22.

⁵¹ Charles Tilly, 'Citizenship, Identity, and Social History', *International Review of Social History* 40 (1995) 8, geciteerd in Maarten Prak, 'Burghers into citizens: Urban and national citizenship in the Netherlands during the revolutionary area (c. 1800)', *Theory and Society* 26 (1997) 403.

definitie, namelijk de status van de personen als burgers, de autoriteit van de staat en de wederkerige relatie tussen beide partijen. Aan deze definitie zitten voordelen en nadelen. De voordelen van deze brede definitie zijn dat het van toepassing is op verschillende situaties, in tijd en plaats, en dat de onderlinge relatie tussen burgers en de staat een relatie is die beide partijen van rechten en plichten voorziet. Het probleem bij deze brede definitie van burgerschap is dat het moeilijk wordt om onderscheid te maken tussen de verschillende relaties die beide partijen met elkaar hebben. Als deze definitie niet strikt wordt gehanteerd, zoals bij Brubaker, kan burgerschap over een breed scala aan aspecten gaan die vrij weinig te maken hebben met de definitie ervan.⁵²

In dit artikel gaat Prak verder in op de herkomst van burgerschap. Hij geeft er een werkbare definitie van, die tevens van toepassing is op de Nederlanden. Volgens hem bestond er gedurende de Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden geen modern burgerschap. Burgerschap was gedurende deze periode verbonden aan de stad. Nadat de Fransen de Nederlanden hadden veroverd aan het einde van de achttiende eeuw, ontstond modern burgerschap. Burgerschap in de vroegmoderne tijd was een status die gedurende de Middeleeuwen werd toegewezen aan inwoners van steden.⁵³ Wat Brubaker op dit punt beweert, is daarom aannemelijk. Volgens hem was burgerschap binnen een stad een van de voorrechten die vorsten rond 1800 probeerden aan te tasten vanwege de privileges die het met zich meebracht. Staatsburgerschap was gevormd tegenover stadsburgerschap en het zorgde ervoor dat vorsten eenvoudiger hun staat konden leiden.⁵⁴

In het artikel 'Towards an economic interpretation of citizenship: The Dutch Republic between medieval communes and modern nation-states' wordt aan de hand van burgerschap het economische succes van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden verklaard. Jan Luiten van Zanden en Maarten Prak baseren hun definitie van burgerschap opnieuw op de definitie van Charles Tilly. Elke burger moest actief zijn in de politiek van een gemeenschap en in andere activiteiten die bedoeld waren om een stad op te bouwen en te verdedigen. Dit hield in dat iedere burger belasting moest betalen, mee moest helpen aan de verdediging van de stad en publiekelijk actief moest zijn binnen de gemeenschap. Dit waren de plichten van de burgers. De plichten van de vertegenwoordigers van een stad bestonden uit het beschermen van de rechten van de

⁵² Prak, 'Burghers into citizens', 403.

⁵³ Ibidem, 404.

⁵⁴ Brubaker, *Citizenship and nationhood*, 42.

burgers en het bevorderen van hun (economische) interesses. Volgens Van Zanden en Prak zorgde burgerschap ervoor dat burgers deelnamen aan de politiek en de beslissingen die eruit voort vloeiden. Hierdoor ontstond een vertrouwensband tussen de burgers en de vertegenwoordigers van de stad. Daarnaast werden burgers eraan herinnerd dat ze moreel verplicht waren om belasting te betalen zodat de stad zichzelf kon ontwikkelen en verdedigen tegen buitenstaanders.⁵⁵ Modern nationaal burgerschap en stadsburgerschap impliceren uitsluiting, maar de wederkerige relatie van staat en burgers is voor beide partijen een win-win situatie. De burgers hebben rechten die de staat beschermt en in ruil betalen burgers belasting. De moderne staat heeft hier een voordeel aangezien het in principe van al haar burgers belasting ontvangt, terwijl de steden in de vroegmoderne tijd alleen belasting ontvingen van hun burgers. Niet iedere inwoner van een stad bezat burgerschap en mensen die buiten de stad woonden waren uitgesloten van burgerschap.

Ute Frevert behandelt in haar boek *A Nation in Barracks* het ontstaan van dienstplicht en hoe dit fenomeen in verband staat met burgerschap. In het boek behandelt Frevert twee thema's die van belang zijn voor dit onderzoek: dienstplicht en burgerschap, en diensplicht en natievorming. Ze beschrijft dienstplicht grotendeels van bovenaf, en daarmee vanuit staatkundige visie. Volgens haar kan dienstplicht gezien worden als een plicht opgelegd door burgerschap en als het recht van een burger, waardoor mensen worden buitengesloten die dit recht niet hebben. Daarnaast ondersteunt het hebben van een leger natievorming. Het idee dat alle burgers tot een zelfde natie behoren, wordt hiermee ondersteund. Tevens creëert het daardoor een gevoel van nationaliteit.⁵⁶ Pruisen was het voorbeeld in Europa dat vast hield aan het rekruteren van soldaten uit haar eigen natie door middel van dienstplicht. Maar dit idee werd niet met enthousiasme begroet. Volgens Frevert zijn er twee manieren om 'enthousiasme' voor de staat te kweken en dit om te zetten in dienstplicht: door de bevolking te dwingen of door dienstplicht te verbinden met politieke inspraak en participatie.⁵⁷ De laatste manier wordt ook beschreven door Van Zanden en Prak. Het was niet gemakkelijk voor de staat om dit enthousiasme te kweken. Het leger ondervond kritiek gedurende de negentiende eeuw en in Pruisen legitimeerde het leger haar bestaan ten opzichte van de samenleving als volgt. Terwijl de meeste instellingen

⁵⁵ Van Zanden en Prak, 'Towards an economic interpretation of citizenship', 114-115.

⁵⁶ Frevert, *A Nation in Barracks*, 4-5.

⁵⁷ Ibidem, 20.

invloeden vanuit de maatschappij probeerden af te schermen, beweerde het leger dat ze gerechtigd was om de samenleving van burgers te vormen naar haar standaarden. Om deze bewering kracht bij te zetten, kwam het leger met het argument dat militaire training ervoor zorgde dat een burger op fysiek en moreel vlak werd geschoold, afgezet tegen de ongezonde en immorele invloeden vanuit de maatschappij.⁵⁸ Desondanks was er gedurende de negentiende eeuw verzet tegen dienstplicht. De middenklasse vond het leger te groot en te duur. Ze hadden begrip voor het feit dat een leger nodig was als er oorlog was, maar ze waren tegen het idee van een groot leger zolang er geen oorlog was. De middenklasse verlangde terug naar de tijd van het remplaçantenstelsel onder de Franse overheersing.⁵⁹

De middenklasse in Pruisen stond hierin niet alleen. In de Nederlanden was er in de negentiende eeuw ook verzet tegen dienstplicht. Vanaf het moment dat dienstplicht werd ingevoerd in de Nederlanden, probeerden velen het te ontwijken. De vrijwilligers die zich in 1830 aanmeldden staan hier in contrast mee. Ook voor de schutterij werden mannen gerekruteerd door middel van loten. Zij dienden van hun 25ste tot hun 30ste in de schutterij.⁶⁰ Het is daarom opmerkelijk dat in 1830 studenten zich uit verschillende steden inschreven als vrijwilligers om te strijden tegen de Belgen, terwijl ze in de jaren ervoor onder dienstplicht probeerden uit te komen met behulp van dienstvervanging. Dit wordt behandeld in het artikel 'De dienstplicht op de markt gebracht. Het fenomeen dienstvervanging in de negentiende eeuw' van E.W.R. van Roon. Het remplaçantenstelsel kwam voort uit de vroegmoderne tijd en vanaf het moment dat de dienstplicht was ingevoerd in Nederland, was het mogelijk voor dienstplichtigen om er gebruik van te maken.⁶¹ Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw werd dienstvervanging als verouderd gezien en nam het onderwerp in het politieke debat een belangrijke positie in. Volgens Van Roon is er weinig onenigheid in de literatuur over de vraag waarom dienstvervanging zo lang werd getolereerd. Er bestond op dat moment geen overeenstemming tussen de belangrijkste partijen in de Tweede Kamer over het

⁵⁸ Frevert, *A Nation in Barracks*, 201.

⁵⁹ Het remplaçantenstelsel hield in dat burgers die waren ingeloot, iemand anders konden voordragen om hun plaats in te nemen. E.W.R. van Roon, 'De dienstplicht op de markt gebracht. Het fenomeen dienstvervanging in de negentiende eeuw', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 109 (1994) 613. Frevert, *A Nation in Barracks*, 50-51.

⁶⁰ Van Roon, *Lotgevallen*, 16.

⁶¹ E.W.R. van Roon, 'De dienstplicht op de markt gebracht. Het fenomeen dienstvervanging in de negentiende eeuw', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 109 (1994) 613.

vraagstuk. Over de vraag waarom dienstvervanging werd afgeschaft is er minder eensgezindheid. Dit vraagstuk is altijd vanuit staatkundige visie belicht en met dit artikel probeert Van Roon het sociaal-economisch aspect te benadrukken.⁶²

In het boek *Lotgevallen* van E.W.R. van Roon wordt dienstplicht in Nederland van onderaf behandeld. Van Roon gaat in zijn boek vooral in op de lotelingen. Ieder jaar werd door de verschillende militiewetten bepaald wie dienstplichtig was en welke lotelingen buiten de dienstplicht bleven. Lotelingen trachtten op verschillende manieren onder dienstplicht uit te komen en hiermee wil Van Roon aantonen in hoeverre er weerstand was tegen dienstplicht.⁶³ Zoals al in het hiervoor genoemde artikel werd gesteld bestond er een afkeer in Nederland tegenover de dienstplicht. Maar dit ging volgens Van Roon niet alleen op voor Nederland. Aan het einde van de achttiende eeuw en het begin van de negentiende eeuw hadden verschillende overheden in Europa tevens te maken met protesten en deserteurs. Burgers van verschillende staten in Europa ervoeren de dienstplicht als een belangrijke inbreuk in het dagelijkse leven.⁶⁴

Het onderzoek naar het Nederlandse militair verleden was zeer beperkt tot de jaren 1970. Tot deze periode werd er vooral geschreven over technische zaken, tactiek en veldslagen. Sinds 1970 zijn er een aantal werken verschenen, waaronder *Koning en Kanton* van H. Amersfoort in 1988 waarin de binnenlandse en buitenlandse context van de defensieproblematiek van 1814 tot 1829 werd behandeld. Het overzichtswerk *Met Man en Macht* van J.R. Bruijn en C.B. Wels verscheen in 2003 en behandelt de Nederlandse militaire geschiedenis van 1500-2000. Volgens Van Roon is het onderzoek naar de Nederlandse militaire geschiedenis van de afgelopen tijd nauw verbonden met de moderne historische benadering van de *New Military History*. Deze stroming benadrukt vooral de politieke en maatschappelijke context van de militaire geschiedenis en laat de klassieke krijgsgeschiedenis zoveel mogelijk buiten beschouwing.⁶⁵ Een belangrijk onderscheid tussen Frevert en Van Roon is dat Frevert de onderlinge relatie tussen burgerschap en dienstplicht nadrukkelijk behandelt. Van Roon heeft het over burgers, maar geeft niet weer in hoeverre burgerschap verbonden is met dienstplicht.

In het boek *Civil Society 1750-1914* van Stefan-Ludwig Hoffmann wordt burgerschap, zoals dat in de achttiende en negentiende eeuw bestond, verbonden met

⁶² Van Roon, 'De dienstplicht op de markt gebracht', 614.

⁶³ Van Roon, *Lotgevallen*, 11.

⁶⁴ Ibidem, 6-9.

⁶⁵ Ibidem, 12-13.

vrijwilligersverenigingen. Gedurende deze periode werd de nadruk gelegd op sociale vaardigheden en burgerlijke normen en waarden. Volgens Hoffmann lag de basis voor verschillende ontwikkelingen, zoals de toename in populariteit van de wetenschappen en de opkomst van nationalisme, in vrijwilligersverenigingen.⁶⁶ Sommige vrijwilligers die meededen aan de Tiendaagse Veldtocht kunnen hierbij geschaard worden, zoals het Tweede Kamerlid E.W. van Dam van Isselt die een compagnie van vrijwillige jagers oprichtte.⁶⁷ Dit initiatief sluit aan bij de vorming van goede burgers want zij die voor de natie vechten zijn goede burgers.

De beweegredenen voor vrijwilligers om mee te doen lopen uiteen. In de volgende drie artikelen worden verschillende redenen aangegeven waarom vrijwilligers meevochten. In het artikel 'Recruiting Citizens for Soldiers in Seventeenth-Century English Ballads' geeft Angela McShane als eerste reden aan dat de lagere klassen in de Engelse maatschappij eerder onder dwang werden gerekruteerd als soldaat. Daarnaast was hun voornaamste motivatie geld en de mogelijkheid tot plunderen. Zoals ze zelf al aangeeft, is het voor de zeventiende eeuw zeer lastig om te onderzoeken omdat er vrij weinig is geschreven over de gewone soldaat. De vrijwilligers werden op een andere manier gerekruteerd. Zij werden gelokt met een beloning in de vorm van geld. Daarnaast werden muziek, drank en sterke verhalen ingezet om jongemannen over te halen.⁶⁸ In ballades kwamen verschillende onderwerpen voorbij die bedoeld waren om te motiveren, maar ook om personen over te halen zich aan te melden. Onderwerpen die voorbij kwamen waren religie, hoe de oorlog vorderde, eerder behaalde successen tegen de vijand, het uniform en de avontuurlijke aspecten van het militaire leven. Het belangrijkste aspect dat werd benadrukt was de verzekering dat je, als vrijwilliger of soldaat, aan de juiste zijde vocht.⁶⁹

In het artikel 'Fighting the Risorgimento: foreign volunteers in Southern Italy (1860-1863)' van Simon Sarlin worden de vrijwilligers die zich uit heel Europa hadden aangemeld om mee te vechten met Francis II, de koning van Napels, besproken. De motivatie van de meeste vrijwilligers verschilde zeer met de Schotse vrijwilligers die meevochten in de Boeroorlog. De ineensstorting van de Italiaanse staten schreven velen

⁶⁶ Hoffmann, *Civil Society*, 4-5.

⁶⁷ Van der Hoeven, *De Belgische Beroerte*, 92.

⁶⁸ Angela McShane, 'Recruiting Citizens for Soldiers in Seventeenth-Century English Ballads', *Journal of Early Modern History* 15 (2011) 106-107.

⁶⁹ McShane, 'Recruiting Citizens for Soldiers', 130-131.

toe aan het proces van verval van de traditionele maatschappij, ingeluid door de Franse Revolutie. Vele vrijwilligers hadden precies tegen dit proces gevochten in hun eigen land. Het gezamenlijke gevaar dat zij in Italië zagen, zorgde ervoor dat ze zich verzamelden in Italië om dit proces tegen te gaan.⁷⁰ De aantasting van de nationale eer, waarvan sprake was bij de Tiendaagse Veldtocht en de Boeroorlog, speelde voor sommige vrijwilligers geen rol.

In het artikel “Empire-Enlarging Genius’: Scottish Imperial Yeomanry Volunteers in the Boer War’ van Elain McFarland worden een aantal aspecten van de Schotse vrijwilligers die zich hadden aangemeld voor de Boeroorlog in Zuid-Afrika besproken. Uit het artikel blijkt dat de vrijwilligers uit verschillende klassen kwamen en dat ze zich om verschillende redenen hadden aangemeld. Zowel arbeiders met als zonder vaardigheden waren de voornaamste groep van vrijwilligers.⁷¹ De motivatie voor de meesten was voornamelijk patriottistisch getint en ze beschouwden het als een kans op avontuur. Anderen hadden zich aangemeld omdat ze zonder baan zaten; sommigen hadden in eerdere oorlogen gevochten en wilden ook in deze oorlog meevechten.⁷² Uit deze drie artikelen is op te maken dat gedurende de negentiende eeuw de beweegredenen voor vrijwilligers uiteen liepen. Patriottisme was voor velen van belang, maar afhankelijk van de soort oorlog, zoals in Napels, speelde dit niet altijd mee. Voor sommigen speelden idealen een rol, voor anderen het avontuur. Daarnaast deden mensen ook mee voor het geld.

⁷⁰ Simon Sarlin, ‘Fighting the Risorgimento: foreign volunteers in southern Italy (1860-1863)’, *Journal of Modern Italian Studies* 14 (2009) 482.

⁷¹ E.W. McFarland, “Empire-Enlarging Genius’: Scottish Imperial Yeomanry Volunteers in the Boer War’, *War in History* 13 (2006) 308.

⁷² McFarland, “Empire-Enlarging Genius”, 313-314.

Hoofdstuk 3

Een profielschets van de Rotterdamse vrijwilliger

In dit hoofdstuk wordt er gekeken naar de sociale achtergrond van de Rotterdamse vrijwilliger. Hiervoor zijn de controleboeken van de Rotterdamse Schutterij uit 1830 geraadpleegd. Niet elke vrijwilliger staat hier in omdat niet iedereen zich meteen aanmeldde. Daarnaast staan er niet alleen vrijwilligers in dit controleboek, maar ook personen die zich volgens de wet moesten aanmelden. Zij worden uiteraard niet meegenomen in dit onderzoek omdat zij zich niet vrijwillig inschreven. In het eerste gedeelte wordt er gekeken naar de geschiedenis van de schutterij en haar ontwikkeling tot 1830, en wordt er een beeld geschetst van Rotterdam zoals het er uitzag rond 1830. In het tweede gedeelte wordt uiteengezet welke methodes er worden gebruikt om tot een analyse te komen van de beroepen van de vrijwilligers en worden deze methoden onderling vergeleken aan de hand van kwantitatieve gegevens over de vrijwilligers. De vraag die centraal staat is de volgende:

Wat was de sociale achtergrond van de Rotterdamse vrijwilliger?

In 1830 schreven ongeveer 600 vrijwilligers zich in bij de Rotterdamse Schutterij. De schutterij zoals die op dat moment bestond, had sinds haar ontstaan een aantal transformaties ondergaan. Volgens Paul Knevel ontstonden de Hollandse schuttersgilden in de eerste helft van de veertiende eeuw.⁷³ In de veertiende en vijftiende eeuw waren poorters nog niet verplicht om lid te worden van een schuttersgilde. Het was in eerste instantie een exclusief gezelschap van welgestelde poorters.⁷⁴ In de tweede helft van de zestiende eeuw ondergingen de schuttersgilden een transformatie. In de Unie van Utrecht was opgenomen dat alle mannelijke burgers in krijgsdienst moesten. De stadsverdediging was door de komst van Alva een actuele kwestie geworden. Naast de schutterij werden burgervendels, een soort burgerwacht, opgericht, maar het onderscheid tussen de schutterij en de burgerwacht verdween binnen een aantal jaren. In 1588 waren de schuttersgilden opgegaan in de burgerwacht, die voortaan schutterij werd genoemd.⁷⁵ De schutterij bestond hierdoor niet meer uit

⁷³ Knevel, *Burgers in het geweer*, 26.

⁷⁴ Sickesz, 19-21.

⁷⁵ Knevel, *Burgers in het geweer*, 93-94.

welgestelde burgers, maar het was een burgerwacht geworden waarin een groot deel van de burgers in dienst was.⁷⁶

In de zeventiende schommelde de samenstelling van de Rotterdamse schutterij. In 1652 bestond de schutterij uit twaalf vendels. In 1673 werd dit verhoogd tot het aantal van 24.⁷⁷ In de achttiende eeuw veranderde de samenstelling van de schutterijen eveneens. In 1760 werden burgers in twaalf compagnieën verdeeld en werd gesteld dat een schutter tussen de 20 en de 60 jaar moest zijn. In 1786 veranderde de samenstelling opnieuw. Iedere burger tussen de leeftijd van 18 en 55 werd verplicht als schutter dienst te doen. De schutterij bestond uit een regiment, verdeeld in vier bataljons. Elk bataljon bestond uit zes compagnieën. De verplichtingen van elke compagnie was om twee keer per maand in de periode van de derde week van maart tot de derde week van oktober op de Beurs te exerceren. Daarnaast werd er eenmaal per jaar een algemene wapenschouwing gehouden op de Boompjes. Tijdens de Franse overheersing van de Nederlanden werd een burgerwacht gevormd naar model van de Franse volkslegers. Elke schutterij werd in de burgerwacht ondergebracht. De Rotterdamse Schutterij bestond in deze periode uit twee bataljons, en elk bataljon telde zes compagnieën van 100 man. In de eerste helft van 1813 werd de taak van de schutterij overgenomen door de Nationale Garde. Dit werd terug gedraaid door Willem I op 20 december 1813. De schutterijen werden weer opgericht. In 1815 werd de grondwet van kracht en werden schutterijen in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden ingesteld, met het onderscheid tussen dienstdoende en rustende schutterijen. De dienstdoende schutterijen waren in plaatsen met meer dan 2500 inwoners actief; de rustende schutterijen in plaatsen met minder 2500 inwoners. In oorlogstijd werden beide schutterijen ingezet. In vreedstijd fungeerde de dienstdoende schutterij als bewakers van de orde. In 1827 vond er een hervorming plaats. De sterkte van de schutterijen werd aangepast. Voortaan moesten twee op de honderd inwoners dienst doen in de schutterij, en kregen schutters na vijf jaar hun ontslag.⁷⁸

Rotterdam was in de eerste helft van de negentiende eeuw een koopstad volgens Paul van de Laar. De elite van Rotterdam streefde naar het herstel van de sociaal-culturele verhoudingen van de achttiende eeuw en wilde dit beeld behouden. Het

⁷⁶ Knevel, *Burgers in het geweer*, 111.

⁷⁷ Ibidem, 385.

⁷⁸ Herman Romer, *De mannetjesputters van Rotterdam: Een beknopte geïllustreerde geschiedenis van de Rotterdamse schutterij* (Den Haag 1979) 51-58.

moderniseringsproces van de handel in Rotterdam werd in deze periode tegengehouden door de elite, die voornamelijk bestond uit conservatieve liberalen. Onder deze koopstadelite verstaat Van de Laar de belangrijke figuren in handel, scheepvaart, makelaardij, etc.⁷⁹ Deze elite begaf zich in allerlei genootschappen en bepaalde de cultuur van Rotterdam. Met particuliere initiatieven gaven ze aanzet tot de oprichting van musea, sociëteiten en literaire genootschappen. Helaas waren deze instellingen meestal alleen voor hen zelf te betalen. Het vermaak voor de lagere bevolkingslaag was beperkt tot de lokale kroeg en de kermis.⁸⁰

Een van de problemen waarmee Rotterdam in de eerste helft van de negentiende eeuw mee kampte, waren epidemieën. Er bevonden zich vele grachtjes in de binnenstad die besmetting in de hand werkten. Gezond drinkwater was voor de meeste Rotterdammers geen vanzelfsprekendheid en het ontbreken van rioleringen was ook een belangrijke oorzaak voor het uitbreken van epidemieën. Daarnaast was de stank in de binnenstad niet te harden. Iedereen dumpte hun afval in de grachten. Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw werden de oorzaken ervan structureel aangepakt.⁸¹ Kenmerkend voor een stad als Rotterdam was de armenzorg. Deze zorg had een belangrijk economisch aspect. De stad wilde de werklozen opvangen indien het werk weer aantrok. Op deze manier bleven ze in de stad en konden werkgevers een beroep op ze doen.⁸² Daarnaast werd de armenzorg gebruikt om ouders zonder inkomen toch hun kinderen naar school te kunnen sturen. Het maatschappelijke belang stond hierbij voorop. De Rotterdamse burgerij was van mening dat onderwijs kon helpen in het bestrijden van armoede. Ondanks dit gegeven was rond 1840 minstens 75% van de Rotterdamse bevolking analfabeet.⁸³

Rotterdam telde in 1830 ongeveer 72.000 inwoners. Volgens de fysiologie, naar Frans voorbeeld, van Rotterdam, die in 1844 verscheen, konden de inwoners van Rotterdam in vier groepen verdeeld worden: vertegenwoordigers van de vroegere regenten en aristocratie, een groep die hier naar streefde, de kleine burgerij en de lagere

⁷⁹ Paul van de Laar, *Stad van formaat: Geschiedenis van Rotterdam in de negentiende en de twintigste eeuw* (Zwolle 2000) 13.

⁸⁰ Laar, *Stad van formaat*, 23-30.

⁸¹ Ibidem, 238-240.

⁸² Ibidem, 249.

⁸³ Ibidem, 257-258.

volksklasse.⁸⁴ Henk van Dijk hanteert aan de hand van de hiervoor genoemde groepen een klassenschema van de beroepsbevolking van Rotterdam, onderverdeeld in zes klassen. Hij heeft hiermee een beeld geschetst van de onderlinge verdeling van de beroepsbevolking van Rotterdam in 1830, maar om een helderder en specifiek beeld te verkrijgen van de Rotterdamse vrijwilligers wordt de indeling van Van Dijk vergeleken met een klassenschema samengesteld aan de hand van HISCO. HISCO is een historisch en internationaal systeem dat beroepen indeelt op bestaande classificaties. Het is gebaseerd op de *International Labour Organization's International Standard Classification of Occupations* (ISCO). HISCO hanteert tien hoofdgroepen, die onderverdeeld zijn in kleinere groepen. Deze groepen zijn weer onderverdeeld in eenheidsgroepen. De taken van elke eenheidsgroep zijn beschreven. Daarnaast worden er drie variabelen gebruikt, namelijk status, relatie en product. Status maakt onderscheid in eigendom, de fases van een carrière, werkgevers en werknemers, het niveau van opleiding en aanwijzingen voor de maatschappelijke status, zoals adel.⁸⁵ Ten opzichte van het klassenschema van Van Dijk heeft HISCO twee grote voordelen. Het is een stuk specifiek en gedetailleerder, en HISCO wordt door historici wereldwijd gebruikt. Iedere historicus die het gebruikt kan het naar zijn eigen hand zetten. Ineke Maas en Marco van Leeuwen hebben een eigen klassenschema samengesteld van 12 klassen genaamd HISCLASS dat de beroepen, zoals geclassificeerd in HISCO, indeelt volgens een aantal criteria, zoals niveau van vaardigheid, wel of geen handwerk, wel of geen toezichthouder, etc. Het is gecreëerd om verschillende periodes en landen te vergelijken. Om te voorkomen dat in sommige klassen de cijfers erg laag liggen, wordt de indeling die Maas en Van Leeuwen gebruiken aangepast.⁸⁶ Hieronder volgt het klassenschema van Van Dijk, een aangepaste versie ervan, een vergelijking met de sociale status van de hoofden van huishouden in 1830, HISCO en een aangepaste versie van HISCLASS.

Van Dijk's klassenschema

Van Dijk onderscheidt vijf klassen: (I) Lage klassen, (II) Groep tussen de lage en

⁸⁴ Henk van Dijk, *Rotterdam, 1810-1880: aspecten van een stedelijke samenleving* (Schiedam 1976) 123-126.

⁸⁵ Ineke Maas en Marco van Leeuwen, 'Total and Relative Endogamy by Social Origin: A First International Comparison of Changes in Marriage Choices during the Nineteenth Century', *International Review of Social History* 50 (2005) 277-278.

⁸⁶ Maas en Van Leeuwen, 'Total and Relative Endogamy by Social Origin', 280.

middenklasse in, (III) Middenklasse (Kleine Burgerij), (IV) Groep tussen de middenklasse en de hoge klassen in en (V) Hoge klassen (Gegoede burgerij). De beroepen die tot deze klassen behoren zijn de volgende: (I) Ongeschoolde arbeiders, sjouwers, kruiers en matrozen. (II) Geschoolde arbeiders, handwerkslieden (knechts en zelfstandigen), kleine winkeliers, tappers, herbergiers, onderwijzers, kunstenaars, klerken, meesterknechts in het geval dat ze minder dan 20 gulden in personele belasting betaalden of minder dan 100 gulden aan huur. (III) Zelfstandige ambachtslieden, onderwijzers, kunstenaars, klerken, ambtenaren, winkeliers, tappers, herbergiers, schippers in het geval dat ze tussen de 20 en 50 gulden aan personele belasting betaalden of tussen de 100 en 300 gulden aan huur. Tevens behoren ook chirurgijns, advocaten, apothekers, kooplieden en geestelijken die minder dan 50 gulden aan personele belasting betaalden hiertoe. (IV) Overeenkomstig met de middenklasse met het verschil dat ze meer dan 50 gulden aan personele belasting betaalden. Artsen, notarissen en leraren die minder 100 gulden aan personele belasting betaalden of tussen de 500 en 1000 gulden aan huur betaalden behoren tot deze groep. (V) Welgestelde kooplieden, bankiers, hoge ambtenaren (burgemeester en secretaris) en de academici die meer dan 100 gulden aan personele belasting of meer dan 1000 gulden aan huur betaalden. Personen in deze klasse hadden meestal meerdere mensen in dienst, zoals een huisknecht en een koetsier.⁸⁷

Aangezien het vrijwel onmogelijk is om voor elke vrijwilliger te achterhalen hoeveel belasting hij betaalde, het aannemelijk is dat de meeste Rotterdamse vrijwilligers vanwege hun leeftijd weinig belasting betaalden en in HISCLASS ook geen onderscheid wordt gemaakt op basis van de hoeveelheid belasting die iemand betaalt, is ervoor gekozen om dit onderscheid weg te laten. Om deze redenen wordt de volgende indeling gehanteerd om tot een betere vergelijking te komen.

Van Dijk's aangepaste klassenschema

(I) Ongeschoolde arbeiders, sjouwers, kruiers en matrozen. (II) Geschoolde arbeiders, handwerkslieden (knechts en zelfstandigen), kleine winkeliers, tappers, herbergiers, onderwijzers, kunstenaars, klerken en meesterknechts. (III) Advocaten, apothekers, ambtenaren, chirurgijns, geestelijken, koopmannen, schippers en winkeliers. (IV) Artsen

⁸⁷ Van Dijk, *Rotterdam, 1810-1880*, 132-133.

en notarissen. (V) Welgestelde kooplieden, bankiers, hoge ambtenaren (burgemeester en secretaris) en de academici.

Tabel 4.1 *Verdeling vrijwilligers per klasse volgens het aangepaste klassenschema van Van Dijk, 1830*

Klasse	Aantal vrijwilligers	Percentage
I	15	6,2%
II	173	71,2%
III	49	20,1%
IV	6	2,5%
V	0	0%
Totaal	243	100%

Bron: Gemeentearchief Rotterdam, toegangsnummer 358, bestanddeelnummer 147, Lichting 1830 met gegevens aangevuld tot 1839

Uit tabel 4.1 kan opgemerkt worden dat het klassenschema van Van Dijk gebreken heeft. In totaal zijn er 261 vrijwilligers, maar werklozen of studenten kunnen niet ingedeeld worden in het klassenschema van Van Dijk. Daarnaast is het maken van onderscheid zeer lastig als er geen belastinggegevens bekend zijn. Dit komt doordat de onderzoeksgroep bestaat uit mannen van 24 tot 25 jaar oud. Dit verklaart ook waarom de meeste vrijwilligers zich in klasse II bevinden. Op deze leeftijd zijn veel van hen nog knecht. Het beeld uit tabel 4.1 is contrasterend met een tabel uit *Rotterdam 1810-1880* van Henk van Dijk. De tabel toont de sociale status van de hoofden van huishouden in 1830, 1840, 1849, 1859 en 1879. Hij heeft dit gedaan op basis van een steekproefpopulatie om na te gaan wat de sociale positie was van hoofden van huishoudens op basis van hun beroepen en de belasting die ze betaalden.

Uit tabel 4.2 valt op dat een ruime meerderheid van de beroepsbevolking van Rotterdam bestond uit ongeschoolde arbeiders. De vrijwilligers vormen hier het tegenovergestelde van. De geschoolde arbeiders, kleine winkeliers en onderwijzers vormen de ruime meerderheid. Een klein percentage behoort tot de ongeschoolde arbeiders. Het is lastig om verdere conclusies te trekken uit deze twee tabellen aangezien het klassenschema van Van Dijk niet erg helder is.

Tabel 4.2 *Sociale status van de hoofden van huishouden in 1830, 1840, 1849, 1859 en 1879 (procentueel)*

Jaar	I	II	III	IV	V	N=
1830	69,8	22	4	2,6	1,5	1493
1840	68,9	22,8	4,7	2,2	1,4	1695
1849	80	11,8	4,6	2,4	1,3	2082
1859	73,6	13,5	6,5	3	3,5	2105
1879	73,1	14,2	7,2	3,7	1,8	1088

Bron: Henk van Dijk, *Rotterdam, 1810-1880: aspecten van een stedelijke samenleving* (Schiedam 1976).⁸⁸

Het klassenschema van HISCLASS vormt door HISCO een meer doordacht klassenschema. De tien hoofdgroepen in HISCO zien er als volgt uit:

- 0/1** Professionele, technische en andere werkers die hieraan gerelateerd zijn.
- 2** Administratieve werkers en managers.
- 3** Geestelijken en andere werkers die hieraan gerelateerd zijn.
- 4** Verkopers.
- 5** Werkers in de dienstverlening.
- 6** Werkers in de landbouw, veeteelt en bosbouw, en vissers en jagers.
- 7/8/9** Werkers in productie en werkers die hieraan gerelateerd zijn, werkers in transport, werkers die machines bedienen en arbeiders.⁸⁹

De 12 klassen van HISCLASS worden in dit onderzoek in 5 klassen geconcentreerd. De zesde klasse is toegevoegd omdat er een aantal vrijwilligers werkloos is:

- I.** Managers en professionals van een hoog niveau.
- II.** Managers, professionals, administratief- en verkooppersoneel van een laag niveau.
- III.** Voormannen en geschoolde arbeiders van een gemiddeld niveau.
- IV.** Geschoolde arbeiders van een laag niveau.
- V.** Ongeschoolde arbeiders.
- VI.** Werklozen.

⁸⁸ Henk van Dijk, 'Tabel 3.2: Sociale status van de hoofden van huishouden in 1830, 1840, 1849, 1859 en 1879 (procentueel)', geciteerd in Henk van Dijk, *Rotterdam, 1810-1880: aspecten van een stedelijke samenleving* (Schiedam 1976) 135.

⁸⁹ Maas en Van Leeuwen, 'Total and Relative Endogamy by Social Origin', 280

Tabel 4.3 *Verdeling vrijwilligers per klasse volgens HISCLASS, 1830*

Klasse	Aantal vrijwilligers	Percentage
I	27	10,4%
II	70	27%
III	24	9,3%
IV	107	41%
V	26	10%
VI	6	2,3%
Totaal	261	100%

Bron: Gemeentearchief Rotterdam, toegangsnummer 358, bestanddeelnummer 147, Lichting 1830 met gegevens aangevuld tot 1839

Tabel 4.3 geeft een veel genuanceerder beeld weer van de verdeling van vrijwilligers in klassen. Het aantal geschoolde arbeiders van een laag niveau heeft de overhand, maar niet in de hevige mate waarin ze in tabel 4.2 overheersen. Dat de meeste vrijwilligers zich in klasse II en IV bevinden is gezien de gemiddelde leeftijd van de vrijwilligers logisch. Veel van hen waren nog in opleiding bij een vakman, hadden net een vak geleerd of werkten in een winkel. Opmerkelijk is dat een aannemelijk deel van hen een beroep op een gemiddeld tot hoog niveau uitoefent.

Tabel 4.4 *Geboorteplaatsen vrijwilligers, 1830*

Geboorteplaats	Aantal vrijwilligers	Percentage
Rotterdam	201	77%
Omgeving Rotterdam	24	9,2%
Steden in Zuid-Holland	16	6,1%
Steden buiten Zuid-Holland	20	7,7%
Totaal	261	100%

Bron: Gemeentearchief Rotterdam, toegangsnummer 358, bestanddeelnummer 147, Lichting 1830 met gegevens aangevuld tot 1839

Onder de omgeving van Rotterdam worden de steden Delft, Dordrecht en Schiedam verstaan. Uit tabel 4.4 kan geconcludeerd worden dat het merendeel Rotterdammer was, of uit de omgeving van Rotterdam kwam. Er bevonden zich weinig onder hen die niet

geboren waren in Rotterdam, maar toch waren zij bereid zich op te geven bij de Rotterdamse Schutterij.

Tabel 4.5 *Verhouding burgerlijke status en kinderen van vrijwilligers, 1830*

Burgerlijke staat	0 kinderen	1 kind	2 kinderen	3 kinderen	4 kinderen	5 kinderen	Totaal
Ongehuwd	156	0	0	0	0	0	156
Gehuwd	28	28	32	11	1	1	101
Weduwnaar	2	2	0	0	0	0	4
Totaal	186	30	32	11	1	1	261

Bron: Gemeentearchief Rotterdam, toegangsnummer 358, bestanddeelnummer 147, Lichting 1830 met gegevens aangevuld tot 1839

Een ruime meerderheid van de vrijwilligers was getrouwd. Opmerkelijk is dat vier mannen weduwnaar waren op jonge leeftijd. Daarnaast had iedereen die getrouwd was, of getrouwd was geweest, kinderen. Geen van hen die ongehuwd waren, hadden kinderen. Om aan te tonen in hoeverre het profiel van de Rotterdamse vrijwilliger, zoals geschetst in dit hoofdstuk, overeenkomt met de vrijwilligers in hoofdstuk vier, worden in het tweede gedeelte de kwantitatieve gegevens van de vrijwilligers vergeleken met de profielschets.

Profielschets

De Rotterdamse vrijwilliger was ongeveer 24 tot 25 jaar oud. Bijna de helft van hen waren geschoolde arbeiders van een laag niveau. Ongeveer een vierde van hen werkten in een winkel of waren ondernemer. De ongeschoolden en personen die een hoge opleiding hadden gevolgd, maakten allebei een klein deel uit, net als de arbeiders die een opleiding hadden gevolgd. Het merendeel van de Rotterdamse vrijwilligers was geboren in de stad zelf of kwam uit de omgeving. De verhouding van het aantal gehuwden en ongehuwden was 60/40. In Rotterdam zelf was de verhouding 69/31.⁹⁰ In het volgende gedeelte wordt deze profielschets vergeleken met de vrijwilligers uit hoofdstuk vier. Welke verschillen en overeenkomsten vertonen ze?

⁹⁰ Van Dijk, *Rotterdam, 1810-1880*, 456.

Vrijwilligers

De vrijwilligers die in hoofdstuk vier naar voren komen, tonen een aantal overeenkomsten en verschillen. Om de leeftijd en de burgerlijke status te vergelijken, wordt 1 januari 1831 als datum gekozen. Op dat moment had bijna iedere vrijwilliger zich aangemeld. De gemiddelde leeftijd van alle vrijwilligers uit hoofdstuk vier is 24. Dit komt overeen met de gemiddelde leeftijd van de Rotterdamse vrijwilliger. Uiteraard deden er niet alleen vrijwilligers van die leeftijd mee. Pieter van Waesberge, een vrijwilliger uit Rotterdam, was 38 jaar oud. De jongste vrijwilliger uit hoofdstuk vier is Johannes Hoek. Hij was 17 jaar oud. De verhouding gehuwden/ongehuwden van de vrijwilliger verschilt met de Rotterdamse vrijwilliger. Er was maar één persoon die getrouwd was en dat was Pieter van Waesberge. Hij was tweemaal getrouwd en uit zijn eerste huwelijk was een kind voortgekomen die ook meedeelde aan de Tiendaagse Veldtocht. Op het moment dat Pieter van Waesberge zich aanmeldde, was hij opnieuw getrouwd. De gemiddelde Rotterdamse vrijwilliger die getrouwd was, had tenminste één kind toen hij zich inschreef. Pieter van Waesberge past in dit profiel. De verhouding gehuwden/ongehuwden bij de Rotterdamse vrijwilliger was 60/40. Bij de vrijwilligers uit hoofdstuk vier is dit 11/89. De Rotterdamse vrijwilliger was geboren in Rotterdam of in haar directe omgeving. Ongeveer één op de zeven vrijwilligers was niet geboren in Rotterdam of in haar directe omgeving. Van de vrijwilligers uit hoofdstuk vier hadden vijf van de negen vrijwilligers zich aangemeld in de stad waarin ze geboren waren. Vier van de vijf vrijwilligers schreven zich in een andere stad dan de stad van herkomst in.

Onder de vrijwilligers uit hoofdstuk vier bevinden zich drie studenten, een schilder, een advocaat, een notaris in opleiding, een stadsdrukker, een werkloze en iemand waarvan het beroep onbekend is ten tijde van zijn aanmelding. Het verschil tussen de vrijwilligers die een dagboek hebben geschreven en de gemiddelde Rotterdamse vrijwilliger is groot. Zo bevindt er zich slechts één persoon in klasse IV en één in klasse II. De vrijwilligers uit hoofdstuk vier zijn vooral te plaatsen in klasse I, en slechts een enkeling bevindt zich in klasse III en klasse VI. Het grote verschil in beroepen tussen de Rotterdamse vrijwilliger en de vrijwilligers uit hoofdstuk vier komt grotendeels voort uit de mate van geletterdheid. Het merendeel van de Rotterdamse bevolking was analfabeet, terwijl iedere vrijwilliger uit hoofdstuk vier enige vorm van opleiding heeft genoten. Vier van hen studeerden aan een universiteit of hadden dit gedaan en voor de beroepen van stadsdrukker en notaris is kunnen lezen en schrijven

een belangrijke vaardigheid. De enige persoon die werkeloos was, namelijk Johannes Hoek, had net zijn diploma behaald aan het gymnasium. Alleen Pieter Jacobi en Christiaan Sorber nemen een andere plaats in. Jacobi was schilder van beroep, maar getuige zijn dagboek kon hij goed lezen en schrijven.⁹¹ Voor Sorber is helaas niet precies bekend welk beroep hij had toen hij zich aanmeldde, maar welke beroepen hij heeft uitgeoefend is wel bekend: kantoorbediende, groothandelaar en commissionair.⁹² Hiermee kan hij ingedeeld worden in klasse II.

⁹¹ <https://rkd.nl/nl/artists/89322> (28-07-2014).

⁹² <http://www.genealogieonline.nl/stamboom-beltzer/123263.php> (28-07-2014).

Hoofdstuk 4

Te wapen voor God, koning en vaderland!

In dit hoofdstuk worden de beweegredenen van vrijwilligers om mee te doen aan de Tiendaagse Veldtocht behandeld. Velen van hen gaven gehoor aan de oproep van de proclamatie van koning Willem I van 5 oktober 1830:

‘Welaan! Te wapen, op de dringende bede van Uwen Vorst. Te wapen! voor de zaak van orde en recht. Te wapen, onder ootmoedig en biddend opzien tot den Almagtigen God, die Nederland en Oranje zo dikwerf uit de grootste gevaren heeft gered.’⁹³

Een overweldigend aantal van 11.635 vrijwilligers meldde zich aan in het najaar van 1830 om ten strijde te trekken voor het vaderland. Uit de literatuur is gebleken dat de motivaties van vrijwilligers zeer uiteenlopen. Vrijwilligers in Engeland in de zeventiende eeuw werden gelokt met geld. Muziek, drank en sterke verhalen werden ingezet om mensen over te halen.⁹⁴ Ballades speelden hierbij een belangrijke rol om mensen te motiveren, en om ze over te halen zich aan te melden. Onderwerpen die voorbij kwamen waren religie, hoe de oorlog vorderde, eerder behaalde successen tegen de vijand, het uniform en de avontuurlijke aspecten van het militaire leven. Het belangrijkste aspect dat werd benadrukt was de verzekering dat je als vrijwilliger aan de juiste zijde vocht.⁹⁵ In de negentiende eeuw vochten vrijwilligers mee met Francis II, de koning van Napels. De ineensstorting van de Italiaanse staten schreven velen toe aan het proces van verval van de traditionele maatschappij, ingeluid door de Franse Revolutie. Vele vrijwilligers hadden precies tegen dit proces gevochten in hun eigen land. Het gezamenlijke gevaar dat zij in Italië zagen, zorgde ervoor dat ze zich verzamelden in Italië om dit proces tegen te gaan.⁹⁶ Gedurende de Boeroorlog vochten vrijwilligers uit Groot-Brittannië mee. De motivatie voor de meeste van hen was voornamelijk patriottistisch getint en ze beschouwden het als een kans op avontuur. Anderen hadden zich aangemeld omdat ze

⁹³ ‘Het Metalen Kruis’, *De Militaire Spectator* 1 (1832) 31.

⁹⁴ McShane, ‘Recruiting Citizens for Soldiers’, 106-107.

⁹⁵ Ibidem, 130-131.

⁹⁶ Sarlin, ‘Fighting the Risorgimento’, 482.

zonder baan zaten; sommigen hadden in eerdere oorlogen gevochten en wilden ook in deze oorlog meevechten.⁹⁷ De omstandigheden in de hiervoor genoemde voorbeelden verschilden zeer met de omstandigheden in 1830 en 1831. In Nederland hoefden veel vrijwilligers niet gemotiveerd worden om zich in te schrijven. De verontwaardiging over de opstand in België was groot. Uiteraard verschilden vrijwilligers in hun motivaties om zich aan te melden en speelden verschillende factoren mee. Dit hoofdstuk is in twee gedeelten verdeeld. In het eerste gedeelte van dit hoofdstuk worden de beweegredenen, en de factoren die hier een rol in speelden, van de vrijwilligers behandeld. In het tweede gedeelte komt naar voren wie deze vrijwilligers waren en wat hun persoonlijke motiveringen waren. De volgende vraag staat centraal in dit hoofdstuk:

Wat waren de beweegredenen van vrijwilligers om zich aan te melden?

De beweegredenen en motivaties van de vrijwilligers kunnen in een aantal discours worden ingedeeld. De drie dominante discours zijn religie, strijden voor het vaderland, en loyaliteit aan de koning. Deze drie discours hangen nauw met elkaar samen en vormen de grootste motiveringen voor de vrijwilligers om zich op te geven. De verbondenheid die zij met elkaar voelden, kwam voort uit het idee dat de natie een ingebeelde gemeenschap is omdat het gezien wordt als een diepe, horizontale kameraadschap.⁹⁸ Voor het inbeelden van het Verenigde Koninkrijk der Nederlanden als natie speelde de krant een belangrijke rol. Aan beide kanten veranderde berichtgeving over hun voormalige landgenoten. Het werd hierdoor voor mensen steeds lastiger om mensen die in het andere deel van het land woonden in te beelden als hun landgenoten. De gebeurtenissen in het jaar 1830 droegen bij aan een versterking van de verbondenheid op nationaal niveau, zoals de slag om Brussel eind september van dat jaar. Meerdere vrijwilligers gaven aan dat ze de troepen die naar Brussel trokken voorbij zagen komen. Ze waren ervan overtuigd dat het Nederlandse leger de opstand zou onderdrukken. De teleurstelling moet voor hen des te groter zijn geweest op het moment dat ze in de krant lazen dat het leger zich na een paar dagen strijd moest terugtrekken. Het ongeloof was groot en de nationale eer was aangetast. De meeste vrijwilligers die zich opgaven, hadden het gevoel dat ze het recht in eigen handen moesten nemen omdat de Oranjes het niet voor elkaar kregen de opstand neer te slaan.

⁹⁷ McFarland, "Empire-Enlarging Genius", 313-314.

⁹⁸ Anderson, *Imagined Communities*, 7.

Religie

Het geloof dat Noord-Nederland God aan zijn zijde had, sterkte sommigen in hun motivering. Hierbij werd teruggegrepen op de geschiedenis van de Nederlanden. De Nederlandse voorvaders hadden meerdere keren kunnen overwinnen door hun vertrouwen in God. Een van de voorbeelden die door een vrijwilliger genoemd werd, was de overwinning op de Spanjaarden in de Tachtigjarige Oorlog.⁹⁹ Opvallend is dat er geen onderscheid werd gemaakt tussen het op dat moment voornamelijk protestante noorden en katholieke zuiden, terwijl er door meerdere vrijwilligers met minachting werd gesproken over de lokale, katholieke bevolking in de Zuidelijke Nederlanden. Ze spraken niet alleen hun minachting uit over het katholicisme, maar ook over de lokale bevolking bij wie ze onderdak kregen.

Loyaliteit aan de koning

De minachting die sommige vrijwilligers hadden, hadden ze niet alleen voor de bevolking van de Zuidelijke Nederlanden, maar ook voor het optreden van koning Willem I. Sommige vrijwilligers hadden geen goed woord over voor het optreden van de koning, terwijl anderen zich geroepen voelden te gehoorzamen aan de oproep van de koning aan de natie op 5 oktober 1830. Voor de eerstgenoemde groep was de houding van de koning onbegrijpelijk. Hiermee doelden ze op het halfslachtige optreden tegen de opstandelingen. De laatstgenoemde groep gehoorzaamde de koning uit loyaliteit. De Belgen hadden hem in een kwaad daglicht gezet en tegen zijn wettige gezag gehandeld om de achting voor hem te doen dalen onder de Nederlanders. Opvallend is hierbij dat gesproken wordt over Belgen en Nederlanders. Een tweedeling was voor velen al een feit.

Het vaderland

Terwijl loyaliteit aan de koning voor velen van belang was, was strijden voor het vaderland voor bijna iedere vrijwilliger de grootste drijfveer. De eerste reden die de meeste vrijwilligers noemden, was dat ze het vaderland moest verdedigen tegen de invallen van de Belgen. Meestal noemden ze dit in een zin met het verdedigen van de eer van het vaderland. Als tweede reden werd genoemd dat er gestreden moest worden om

⁹⁹ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 1.

de toekomst van Nederland te waarborgen. Dit moest gedaan worden voor het nageslacht. Velen van hen spreken over een nationale geestdrift die het land in zijn greep had. Deze geestdrift werd onderling versterkt. Mensen spraken met elkaar over de opstand in Brussel, het optreden van de koning en sommigen overwogen zichzelf op te geven als vrijwilliger. Sociale druk speelde voor velen een rol. De meeste vrijwilligers spraken met kennissen of familieleden over de toestand waarin het land zich bevond. Een vrijwilliger uit Kampen was de zoon van een dominee. Aan zijn afkomst werd belang gehecht en zodra hij zich opgaf, volgden velen zijn voorbeeld.

De degradaties in beweegredenen geven aan dat de vrijwilligers rationeel en emotioneel gemotiveerd waren. Een van de rationele beweegredenen was de waarde die sommige vrijwilligers aan orde en recht hechtten. Voor de een kwam dit voort uit het beroep dat hij beoefende, namelijk advocaat; voor de ander kwam dit voort uit het onrechtmatige handelen van de Zuidelijke Nederlanden en de mogendheden in Europa. Een andere reden was de plicht die sommige vrijwilligers als burger voelden. Het is een vraag in hoeverre deze reden rationeel was. Gedurende de Franse Revolutie werd burgerschap hervormd. Rechten en plichten die voorheen aan een stad waren gebonden, golden nu voor elke inwoner van de Nederlanden. Dienstplicht was een van deze plichten. In hoofdstuk twee is naar voren gekomen dat er in de jaren voor 1830 veel verzet was tegen dienstplicht. De plicht die de vrijwilligers voelden kwam voort uit het idee dat ze verplicht waren aan hun koning en aan de natie om de wapens op te pakken. Het vooruitzicht op het soldatenleven was hen bekend, maar de belangen die ze voor ogen hadden waren belangrijker. De meeste vrijwilligers erkenden dat het beschermen van de natie de hoogste prioriteit had in hun leven en ze waren bereid hiervoor hun leven te geven.

Nationalisme is de grote ideologie waar de motivatie van de vrijwilligers in gegrond is. Dit speelde voor bijna elke vrijwilliger een grote rol om zich aan te melden. Toch is in de literatuur en in sommige dagboeken naar voren gekomen dat niet iedereen enthousiast was. Dit werd toegeschreven aan het ontbreken van nationale hartstocht, aan een vorm van patriottisme en het geloof. Toch is er enige nuance aan te brengen in de voornaamste redenen die vrijwilligers naar voren brengen in hun motivatie. Sociale druk, emotie, de waarde die sommigen aan orde en recht hechtten; dit waren factoren die los staan van de drie voornaamste redenen waarom men zich opgaf: voor God, koning en vaderland.

In totaal worden er negen dagboeken behandeld in dit hoofdstuk. Sommige personen verhalen uitgebreid over hun leven voor, tijdens en na de Tiendaagse Veldtocht, anderen houden zich beperkt tot de Tiendaagse Veldtocht. Dit gaat ook op voor de gegevens die over hen bekend zijn. In dit gedeelte van het hoofdstuk wordt eerst een beeld geschetst van iedere vrijwilliger zodat we een beeld hebben van ieder individu. Daarna wordt ingegaan op de persoonlijke beweegredenen van ieder van hen.

Portret van iedere vrijwilliger

Gerrit Nicolaas de Kempenaer heeft zijn verhaal opgeschreven in zijn dagboek genaamd *Het zonderlingste Jaar mijns levens of lotgevallen van een 'gemeen' soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831*. Gerrit Nicolaas de Kempenaer was een advocaat die zich in 1829 had gevestigd in Rotterdam. Hij was een zoon van de Amsterdamse koopman Pieter

'Portret van Gerrit Nicolaas de Kempenaer'. Bron: Gemeentearchief Rotterdam.

Pama de Kempenaer en Susanna Weveringh. Hij was op 22 december 1805 in Amsterdam geboren. Zijn broer was Jacob Matthaeus de Kempenaer, die in 1815 meedeed aan een veldtocht in Frankrijk en zich een jaar later in Arnhem vestigde als advocaat. Hij maakte in 1844 onderdeel uit van de Negen mannen die een ontwerp indienden tot herziening van de grondwet. Gerrit de Kempenaer zou zich in 1840 in 's Gravenhage vestigen als advocaat. Net als zijn broer mengde hij zich in het politieke leven door plaats te nemen in de Gemeenteraad.¹⁰⁰ Het was een man die actief betrokken was met de samenleving en het feit

dat hij een advocaat was, betekende dat hij ook over de vaardigheden beschikte om een dagboek bij te kunnen houden. In de negentiende eeuw was het niet vanzelfsprekend dat de meeste kinderen naar school gingen. Dit hing nauw samen met het beroep en de geletterdheid van de vader.¹⁰¹

¹⁰⁰ Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, 'Kempenaer (Mr. Gerrit Nicolaas de)': <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/nnbw/#source=10&page=233&view=imagePane> (01-05-2014).

¹⁰¹ O.W.A. Boonstra, *De waardij van eene vroege opleiding* (Wageningen 1993) 32-49.

Het beroep van de vader van een andere dagboekschrijver, Pieter van Waesberge, hing eveneens nauw samen met geletterdheid. Zijn vader, Hendrik van Waesberge, was stadsdrukker en leverancier. Zijn dagboek heet *Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij*. Pieter van Waesberge was op 22 april 1792 in Rotterdam geboren. Hij werd in zijn jeugd jaren opgeleid tot drukker. Hij trouwde tweemaal. Zijn eerste echtgenoot overleed in 1812 en liet hem een zoon na. In 1826 trouwde hij opnieuw. Waarschijnlijk moest hij op achttienjarige leeftijd dienst nemen in het leger van Napoleon. Het is in ieder geval zeker dat hij de veldslagen bij Bautzen, Dresden, Leipzig en Lutzen heeft meegemaakt. Ieder van deze veldslagen vond plaats in 1813. Dit betekent dat hij waarschijnlijk vier jaar heeft gediend want in de Slag bij Leipzig werd hij een krijgsgevangene van de Russen. Hij wist te ontsnappen en een jaar later trad hij in dienst van de Rotterdamse Schutterij. Tevens nam hij deel aan de Tiendaagse Veldtocht als 1ste luitenant-adjutant. Hiervoor ontving hij in 1832 het Metalen Kruis en Lint.¹⁰² Pieter Jacobi's dagboek had de titel *Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831*. Hij was op 29 oktober 1811 te Rotterdam geboren en hij was schilder van beroep.¹⁰³

'Portret van Jean Hoek'.
Bron: Gemeentearchief
Rotterdam.

Johannes Hoek heeft zijn dagboek op latere leeftijd geschreven. Een deel daarvan wijdde hij aan de Tiendaagse Veldtocht. Dit deel had de titel *Uittreksel uit de memoires van Ds. Jean Hoek 1813-1894*. Hij was op 7 april 1813 in Engelen, Noord-Brabant geboren. Hij was de zoon van Nicolaas Stoffel Hoek, predikant te Engelen, en Margaretha van Scherpenzeel. In 1815 verhuisde het gezin naar Kampen. Gedurende zijn tienerjaren leerde hij meerdere talen. Hij volgde op jonge leeftijd onderwijs aan een Franse school, om op twaalfjarige leeftijd les te krijgen op de Latijnse School.¹⁰⁴ Hier leerde hij beter Nederlands te spreken en te schrijven aangezien hij slecht onderwijs had gekregen in de

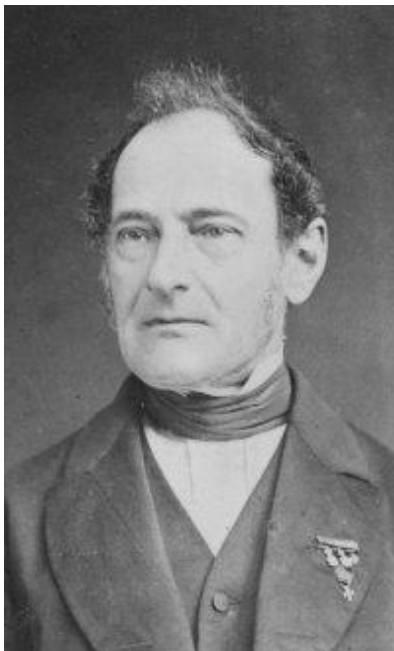
¹⁰² Ledeboer, *Het geslacht Van Waesberghe*, 215-216.

¹⁰³ <https://rkd.nl/nl/artists/89322> (28-07-2014).

¹⁰⁴ Op de Latijnse school werd Latijn en klassieke filologie en geschiedenis gegeven. Het was de vooropleiding voor het universitaire onderwijs. De Franse school was de moderne tegenhanger. Hier werden de moderne talen, waaronder Frans, wiskunde, moderne geschiedenis en aardrijkskunde gegeven.

jaren ervoor. Hij kreeg ook Duits en Grieks aan deze school, wiskunde volgde hij aan een ander instituut, in de avonduren leerde hij Engels en om zich voor te bereiden op het beroep van predikant, kreeg hij privé-les in het Hebreeuws. Hij studeerde in 1830 op zeventienjarige leeftijd af en zijn vader vond dat hij nog beter een jaar door kon studeren voordat hij zich zou inschrijven aan de universiteit van Utrecht. De Belgische opstand bracht hier verandering in. In zijn keuze voor deze universiteit werd hij zeer waarschijnlijk beïnvloed door zijn neef die aan dezelfde universiteit een theologie studie volgde.¹⁰⁵

Het verhaal van Johannes Ludovicus Kikkert is door een nazaat van hem beschreven, genaamd J.G. Kikkert. Het boek heet *Bericht van de Tiendaagse Veldtocht: Belgie en Noord-Brabant in de frontlijn, 1830-1834*. Johannes Kikkert was op 17 januari 1810 te Texel geboren. Hij was van beroep notaris.¹⁰⁶ Op dertienjarige leeftijd vertrok hij naar Amsterdam om een studie te volgen aan de Kweekschool voor de Zeevaart en de Stuurmanskunst. Twee jaar later overleed zijn broer en was hij gedwongen om te gaan

'Portret van Abraham Rutgers van der Loeff'. Bron: Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie.

werken op het notariskantoor van zijn vader.¹⁰⁷ Een andere vrijwilliger kwam ook uit de buurt van Amsterdam, namelijk Christiaan Sorber. Hij was op 5 december 1798 te Amsterdam geboren. Zoals beschreven in hoofdstuk drie heeft hij drie beroepen uitgeoefend: kantoorbediende, groothandelaar en commissionair.¹⁰⁸

Onder de vrijwilligers in dit hoofdstuk studeerden er twee aan een universiteit. Een van hen was Abraham Rutgers van der Loeff. Hij vertelt zijn verhaal in zijn *Dagboek van de Tiendaagse Veldtocht (1831)*, door de student, later predikant Ds. Abraham Rutgers van der Loeff. Hij was geboren op 2 mei 1808 te Spaarndam, Noord-Holland. Zijn vader was Abraham Schim van der Loeff, een predikant, en zijn moeder was Johanna Dorothea Rutgers. Hij volgde onderwijs aan het

gymnasium van Bolswaard en Groningen. In 1825 begon hij aan een studie theologie.

¹⁰⁵ Paulus Hoek, 'Levensbericht van Johannes Hoek', *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* (1894) 64-70.

¹⁰⁶ <http://www.genealogieonline.nl/genealogie-gomes/I17255.php> (28-07-2014).

¹⁰⁷ <http://www.verloren.nl/boeken/2086/231/693/historische/het-licht-van-texel> (28-07-2014).

¹⁰⁸ <http://www.genealogieonline.nl/stamboom-beltzer/I23263.php> (28-07-2014).

Terwijl hij in 1830 bezig was met zijn promotie, brak de Belgische opstand uit. Hij liet zijn studie in dat jaar voor wat het was en richtte als rector van het Groningse

‘Portret van Pieter Jacob Costerus’.
Bron: De Digitale Bibliotheek voor
de Nederlandse Letteren.

studentencorps samen met zijn medestudenten een compagnie op. In tegenstelling tot de meeste studenten had hij een redelijk hoge rang. Als sergeant-majoor nam hij deel aan de Tiendaagse Veldtocht en ontving hiervoor de Militaire Willems-Orde.¹⁰⁹ De andere student was Pieter Jacob Costerus. Zijn zoon, J.C. Costerus, heeft aan de hand van de brieven en het dagboek van zijn vader een boek uitgegeven, genaamd *Brieven en dagboeken van den Utrechtschen vrijwilligen jager Pieter Jacob Costerus, 1830 en 1831*. Zijn vader was geboren op 3 oktober 1806. Hij was de zoon van Pieter Costerus, burgemeester van Edam.

Pieter Jacob Costerus verloor zijn vader op twaalfjarige leeftijd en zijn moeder op zestienjarige leeftijd. Hij had twee broers, van wie een zijn voogd werd. De brieven uit 1830 en 1831 schreef hij aan hen. Vanaf 1823 tot 1826 volgde hij onderwijs aan het gymnasium te Hoorn. In september 1826 begon hij als student Letterkunde aan de universiteit van Utrecht. Hij wilde in eerste instantie predikant worden, maar verkreeg uiteindelijk zijn doctoraat in de Letterkunde.¹¹⁰

Gerrit de Kempnaer geeft aan in welke context de gebeurtenissen van 1830 en 1831 gezien moeten worden. Religie en geschiedenis zijn hierin belangrijke discours. Volgens hem levert de geschiedenis van Nederland een aantal voorbeelden op die aantonen dat God aan de zijde van het Nederlandse volk stond, en nu nog steeds staat. Het waren zijn voorvaderen die zich meerdere malen in een hachelijke positie bevonden en door hun vertrouwen in God de overwinning behaalden. Hierbij roemt De Kempnaer de overwinning van de Batavieren, onder leiding van Claudius Civilis, op de Romeinen, de overwinning op de Spanjaarden in de Tachtigjarige Oorlog en de overwinning op Napoleon in de slag bij Waterloo. Volgens hem toonde ‘een klein maar dapper volk door

¹⁰⁹ Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, ‘Loeff (Dr. Abraham Rutgers van der)’:
<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/nnbw/#source=2&page=422&view=imagePane> (17-06-2014).

¹¹⁰ Costerus, *Brieven en dagboeken*, V-VI.

eensgezindheid beziel, door Vaderlandsliefde en zucht tot vrijheid gedreven' dat elke overmacht te verslaan is zodra de vrijheid en onafhankelijkheid in het geding is.¹¹¹ De Belgen kwamen in opstand tegen hun Noordelijke broeders om hun welvaart af te pakken. Ze zetten de koning frequent in een kwaad daglicht opdat ze zich konden afscheiden van het koninkrijk en daarbij ook de achting die het noorden voor hem had te doen afzwakken. De Kempenaer spreekt hier schande van. Hij spreekt namens de Noordelijke Nederlanden wanneer hij zegt dat wij hen argeloos in onze armen hebben gesloten en dat het verraad dat ze nu ten toon spreidden onze beloning daarvoor is. Het is opmerkelijk dat hij de volgende nuance in zijn nationalistische betoog plaatst. Volgens hem is de manier waarop de opstand zich heeft kunnen ontwikkelen te danken aan 'onze vredelievende verdraagzaamheid en de zachtaardige regering van onzen misschien al te toegevend Koning'.¹¹² Hij verwoordt voorzichtig dat de koning te toegevend was. Hij spreekt het niet expliciet uit, maar hij zegt hiermee dat de koning laf en zwak is opgetreden tegen de Belgen. De Kempenaer vervolgt zijn nationalistische betoog: 'Aan hen hebben wij het te danken, dat wij uit die gevaarlijke sluimering zijn gewekt, waarin eene vijftienjarige vrede, ons ongemerkt van lieverlede had gedompeld. Door hen is onze nationaliteit op het heerlijkst en schitterender dan ooit te vore, uit hare puinhopen verzezen'. Het is deze nationaliteit die het Nederlandse volk verbindt en ervoor zorgt dat het aan de rest van Europa zal tonen dat ze de enige partij was die eensgezindheid, vaderlandsliefde, loyaliteit aan de koning en achting voor de wet toonde.¹¹³ De Kempenaer hechtte ook waarde aan de wet. Dit is terug te voeren op zijn beroep als advocaat.

In het tweede gedeelte van zijn inleiding behandelt De Kempenaer de gebeurtenis waar het voor hem mee begon: de opstand in Brussel. Volgens hem was nauwelijks bekend geworden dat er een opstand was uitgebroken toen de regering het bevel gaf voor de troepen om uit te rukken. In werkelijkheid duurde het even voordat de troepen Brussel in trokken. De opstand brak op 25 augustus uit. Het Nederlandse leger trad Brussel binnen op de ochtend van 23 september. De Kempenaer kreeg dit mee omdat veel troepen in Rotterdam op de stoomboot stapten om naar Antwerpen te gaan. Hij

¹¹¹ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 1.

¹¹² NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 1-2.

¹¹³ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 2.

spreekt hierbij in het algemeen als hij zegt dat bij velen het verlangen ontstond om ook de wapens op te pakken om de opstandelingen een lesje te leren zodat de rust weder kon keren. De slag om Brussel liep uit op een mislukking. Dit was een grote teleurstelling, maar De Kempenaer uit geen negatieve woorden over het leger. Volgens hem was de krijgsmacht niet sterk genoeg. Het enige wat men kon doen was hen een hart onder de riem steken. Het resultaat was dat de opstand zich verspreidde over heel België. Velen vergaten hun plicht en eed aan het koninkrijk en liepen over naar de opstandelingen. Het Nederlandse leger werd hierdoor uitgedund. Dit was het moment dat 'de Nederlanders kookten van woede. Dit was het moment dat een ieder die het kon naar de wapens greep. Rang, stand, eer, aanzien; ze waren onbelangrijk geworden'.¹¹⁴ De opwelling die door heel het land ging, noemde De Kempenaer vaderlandsliefde. Deze liefde is een 'aandoening der Ziel, welke iedere regtgeaarde mensch is ingeschapen. De zucht om dat plekje gronds waar men het eerste levenslicht heeft aanschouwd ... de zucht om dat plekje gronds ongeschonden te bewaren, moet ons alle andere gevoelens doen terzijde stellen en vergeten'. Voor Nederland, voor de natie, moet iedere Nederlander bereid zijn om zich op te offeren. Want, redeneert hij, wie kan zichzelf onder ogen zien als het land in de handen van de vijand valt, beseffende dat hij er niet alles aan heeft gedaan? Het is de plicht van iedere Nederlander om zijn land trachten te redden. De voorvaderen van het Nederlandse volk moet een ieder aansporen om het land te verdedigen.¹¹⁵ Dit nationalistische betoog van De Kempenaer is exemplarisch voor de gedachtegang van de hoger opgeleiden in de eerste helft van de negentiende eeuw. Voor de natie moet men bereid zijn alles op te geven. Elke Nederlander moest zich verplicht voelen, volgens De Kempenaer, om zijn land van dienst te zijn. Voor hem was dit niet gemakkelijk. Hij geeft zelf toe dat hij niets op had met het soldatenleven, maar dat zijn verlangen om het vaderland te verdedigen zijn angst overwon.¹¹⁶

In zijn motivaties komt een factor naar voren dat bij meerdere vrijwilligers meespeelt: sociale druk. Samen met vele kennissen besloot hij zich op te geven bij een korps vrijwilligers dat onder leiding van de officieren van de schutterij zou worden opgericht. Later vernamen ze dat dit niet het geval was. De Kempenaer kwam met zijn

¹¹⁴ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 2-3.

¹¹⁵ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 3.

¹¹⁶ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 3-4.

kennissen terecht in de Rotterdamse Schutterij. Volgens De Kempenaer hadden al gauw 600 mannen zich in Rotterdam aangemeld als vrijwilliger.¹¹⁷ Dat hij overtuigd was van het enthousiasme onder de Nederlandse bevolking, komt ook naar voren op de laatste dag van de Tiendaagse Veldtocht in een gesprek die hij voert met ene Mathieu Barbier. Dit gesprek vond plaats in het huis van de laatstgenoemde. Dit was als kwartier aangewezen voor De Kempenaer en drie kennissen van hem. Mathieu was zeer verbaasd dat zij zich vrijwillig hadden ingeschreven. Hierop antwoordden zij dat hij zich hier niet over behoefde te verwonderen omdat de gehele natie eenstemmig had gehandeld.¹¹⁸

Pieter van Waesberge gaat in op zijn reden om zijn verhaal te publiceren. In eerste instantie wilde hij zijn aantekeningen voor zichzelf houden. Naarmate hij er langer over nadacht, kreeg hij het idee dat het fijn zou zijn voor zijn vrienden en lotgenoten om het te lezen. En niet alleen zij, maar ook anderen, die hij niet nader specificeert. Hij geeft aan dat hij zichzelf geen illusies maakt dat het een groots werk is dat hij heeft geschreven. Helaas geeft hij ook aan dat hij persoonlijke verhandelingen, die hem onbelangrijk schenen, eruit heeft gelaten. In zijn verhaal heeft hij twee waarden aangehouden die hij belangrijk acht: onpartijdigheid en de waarheid. Een juist verhaal van hetgeen dat voorgevallen was, stelde hij zichzelf voor. Hij heeft ook zijn aantekeningen met anderen vergeleken over berichten en gebeurtenissen waarbij hij niet aanwezig was. Hij spreekt als laatste de hoop uit dat hij met dit werk een bijdrage kan leveren aan de kennis over deze episode in de geschiedenis van Nederland.¹¹⁹

In zijn inleiding geeft Van Waesberge aan dat de Julirevolutie in Frankrijk van invloed was op de opstand in Brussel. Door de Fransen werden de Belgen aangestoken om in opstand te komen. De opstand zelf was een opwelling en verspreidde zich zo snel dat Noord-Nederland hier snel door bedreigd werd. De koning greep te zacht in en zijn maatregelen waren niet streng genoeg, waardoor de toekomst voor het noorden er somber uit zag. Het land bevond zich in een uitzichtloze situatie volgens Van Waesberge. Vele soldaten waren gedeserteerd, de vestigingen langs de grens waren onvoldoende bezet en het leger had te weinig wapens tot haar beschikking. Het was Chassé die hen

¹¹⁷ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 3-4.

¹¹⁸ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 78.

¹¹⁹ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtogt in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', III-VI.

wist af te stoppen en voor enige veiligheid zorgde.¹²⁰ Volgens Van Waesberge toonde de natie haar veerkracht opdat Nederland eervol deze periode in de geschiedenis zou doorstaan. Bij velen was de verontwaardiging groot vanwege het verraad van de Belgen en 'allerwege heerschte maar één gevoel van geestdrift, om zich aan te sluiten aan den miskenden en verguisden Koning, om goed en bloed op het altaar des Vaderlands ten offer te brengen'. Vrijwilligers kwamen uit alle delen van het land om het leger te versterken en de grenzen te verdedigen. De schutterijen speelden hier op in en werden al gauw mobiel verklaard. Onder de aanzienlijken van de stad Rotterdam bevonden zich redelijk veel die in een eerder stadium hadden verklaard zich aan te melden bij een korps buiten Rotterdam. Zodra de schutterij mobiel werd verklaard, meldden zij zich hier bij aan.¹²¹ Van Waesberge noemt in het voorgaande hoe de natie dacht. Het is aannemelijk dat hij hier zijn eigen mening uitspreekt. Veel mensen pakten inderdaad de wapens op om zich aan te sluiten bij de koning, maar zoals wordt aangetoond bij Johannes Hoek mocht of kon niet iedereen zich aanmelden. Daarnaast pakte niet iedereen de wapens op voor de koning, maar voor het vaderland. De verklaring van aanzienlijke burgers die in eerder stadium verklaarden zich op te geven, geeft aan dat sociale druk ook een grote rol speelde.

De beweegredenen van Pieter Jacobi zijn zeer kort samen te vatten. In de inleiding van zijn aantekeningen geeft hij aan dat hij zich verplicht voelde om gehoor te geven aan de oproep van de koning. Hij hield zijn aantekeningen bij op verzoek van zijn familie en vrienden, en hij deed dat ook voor zichzelf.¹²²

Johannes Hoek was ten tijde van het uitbreken van de Belgische opstand in Noord-Brabant, waardoor hij goed op de hoogte bleef van de, in zijn ogen, soms overdreven berichtgeving. Terwijl hij daar in de zomer van 1830 vakantie vierde, brak de opstand in België uit. Hij zag onderdelen van het leger naar Brussel marcheren. Volgens de zoon van Johannes Hoek vroeg zijn vader zich als kleine jongen wel eens af of hij ooit grote gebeurtenissen mee zou maken. Toen de Julirevolutie in Frankrijk uitbrak, was hij zeer verheugd om de eer van het vaderland te verdedigen, maar maakte hij zich, net als vele andere leeftijdsgenoten, zorgen dat er een opstand zou uitbreken in Noord-Brabant opdat de inwoners zich aan konden sluiten bij België. In zijn memoires geeft

¹²⁰ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 1-2.

¹²¹ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 2-4.

¹²² In de aantekeningen van Pieter Jacobi is geen nummering aangebracht bij de inleiding.

Johannes Hoek weer hoe hij de eerste dagen rond het uitbreken van de Belgische opstand beleefde en wat hem ertoe bewoog zich aan te melden als vrijwilliger. Op 25 augustus 1830 was hij te gast bij de heer Palier, een vriend van zijn vader, in 's Hertogenbosch. Hij zat in de woonkamer van de heer Palier met de rest van het gezin. Op dat moment stormde een vriend van de familie de woonkamer in met het bericht dat Brussel in opstand was gekomen. Bij het gezin Palier was de verslagenheid groot volgens Hoek. Zij kwamen allen uit Holland en sterkten zich in de gedachte dat de terugtrekking van de troepen naar het bovenste gedeelte van Brussel van tijdelijke aard was. De familie Palier was bang dat de opstand over zou slaan naar Noord-Brabant. In de eerste dagen na de uitbraak van de opstand trok de zwager van de heer Palier naar het stadhuis om zich aan te melden als vrijwilliger. Hoek was vastberaden zich ook aan te melden indien 'ons leger die blauwkielen niet tot hun plicht terug kon brengen'.¹²³ De nationale geestdrift waar meerdere vrijwilligers het over hebben, wordt bij Hoek aangesterkt wanneer hij een aantal bataljons artillerie en infanterie voorbij ziet trekken. Enige kennis over de situatie in Europa ontbrak niet bij hem. Hij begreep dat, in verband met de Julirevolutie in Frankrijk, er woelige tijden waren aangebroken in Europa. Hij verwachtte ook niet dat de Brusselaren stand zouden houden tegen het Nederlandse leger. Voordat het zo ver kwam, bracht Hoek in de tweede week van september op last van zijn gastheer drie dames, waaronder zijn dochter, naar Amsterdam. Hierbij kwamen ze over Utrecht, waar Hoek ze afzette op een trekschuit. In Utrecht verbleef hij een paar dagen met zijn familie en sprak hij meerdere malen met een aantal studenten die 'spraken over het schandaal van het oproer, de flauwheid der Regeering en het treurige figuur, dat onze troepen genoodzaakt waren geweest te maken. Gloeiend van vaderslandsliefde verhieven zich reeds vele stemmen voor vrijwillig dienstnemen'. Hierop werd bij hem de gedachte sterker om 'de wapens op te vatten en door de geestdrift mijner Utrechtsche vrienden, werd dat smeulende vuurtje in mijn binnenste nog meer aangeblazen'. De mate en manier waarop Johannes Hoek werd beïnvloed was voor een deel afhankelijk van mensen in zijn omgeving. In 's Hertogenbosch werd er vooral met vrees gesproken over de opstand en werd zijn vertrouwen in een goede afloop gesterkt door de militairen die langs trokken. Eenmaal in Utrecht werd de gedachte steeds sterker om zich aan te melden. Dit was grotendeels toe te schrijven aan

¹²³ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 147, J. Hoek, 'Uittreksel uit de memoires van Ds. Jean Hoek 1813-1894', 1-2.

de studenten met wie hij sprak.¹²⁴

Nadat Johannes Hoek terug was gekeerd in Kampen, hield de opstand hem elke dag bezig. Hij las elke dag de kranten en leerde exerceren bij een oud-militair. Uit de kranten kreeg hij mee dat de meeste Belgische soldaten deserteerden en dat het er op leek dat de terugtocht eerder op een vlucht leek. Deze verontrustende berichten zorgden ervoor dat het verlangen om zich in te schrijven steeds sterker werd. De houding van de koning, kroonprins en de regering bleef voor hem en zijn leeftijdsgenoten onverklaarbaar.¹²⁵ In oktober 1830 werd de citadel van Antwerpen, die in handen was van het Nederlandse leger, door de Belgen aangevallen. De berichtgeving hierover was de laatste druppel die de emmer deed overlopen voor Johannes Hoek. Hij had het hierover met zijn vader. Nadat hij gezegd had dat hij zich wilde aanmelden bij de Koninklijke Jagers, vond hij bijval van zijn vader. Die stemde toe, maar vond het verstandiger om zich bij de schutterij te melden. Dan bevond hij zich onder mensen die hij kende en zou hij niet langer in dienst blijven dan nodig. Volgens Johannes Hoek waren de meeste mensen ervan overtuigd dat België binnen een paar weken bedwongen zou worden. Hij was zeer verheugd dat hij de toestemming van zijn vader had gekregen. De volgende ochtend meldde hij zich bij de kapitein van de schutterij om zich in te schrijven. De kapitein vroeg aan hem als eerste of hij de toestemming had gekregen van zijn vader. Nadat hij zich had ingeschreven, vernam Hoek dezelfde middag dat ruim 25 vrijwilligers zich na hem hadden aangemeld. Zij waren door hun ouders aangespoord om zich aan te melden in navolging van de domineeszoon.¹²⁶

Het aantal vrijwilligers liep op tot 65. Onder hen bevonden zich, volgens Hoek, twee beschaafde jongelingen. Hij maakt duidelijk dat hij hier teleurgesteld over was. Dit ging eveneens op voor het feit dat een goede vriend van hem zich niet mocht inschrijven. De reden hiervoor was dat de vader van deze vriend een patriot was die niets van de Oranjes moest hebben en daarom niet wilde dat zijn zoon zich aanmeldde. Hoek kende tevens twee andere leeftijdsgenoten die in Leiden en Utrecht studeerden, maar zich van hun vader niet mochten aanmelden bij de vrijwilligers uit die steden. De ene vader was van mening dat zijn zoon als doper geen wapens mocht dragen en de andere vader was

¹²⁴ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 147, J. Hoek, 'Uittreksel uit de memoires van Ds. Jean Hoek 1813-1894', 2.

¹²⁵ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 147, J. Hoek, 'Uittreksel uit de memoires van Ds. Jean Hoek 1813-1894', 2-3.

¹²⁶ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 147, J. Hoek, 'Uittreksel uit de memoires van Ds. Jean Hoek 1813-1894', 3-4.

een patriot.¹²⁷ Uit de hierboven gemelde redenen vallen een aantal zaken op. De sociale factor speelde bij Johannes Hoek een grote rol. Net als De Kempnaer werd hij beïnvloed door leeftijdsgenoten om zich aan te melden, maar zij verschilden van elkaar in het opzicht dat De Kempnaer in een grote stad woonde en Hoek in een dorp. De sociale controle was bij de laatstgenoemde veel groter en hier werd belang gehecht aan de afkomst van iemand. Dit gaf de laatste zet voor ouders om hun kinderen toestemming te geven en aan te sporen om zich aan te melden. Het verzet dat er in Gelderland bestond tegenover de dienstplicht wordt aan de ene kant bevestigd door het verhaal van Hoek, maar ook weer ontkracht door de vele aanmeldingen in Kampen.

Volgens Hoek namen hij zelf en de meeste van zijn leeftijdsgenoten niet de wapens op voor de koning, maar voor het vaderland. Om goed te kunnen begrijpen hoe de nationaliteit in Nederland tot grote hoogte steeg, moet men begrijpen hoe de gebeurtenissen zich hadden ontwikkeld volgens Hoek. Achtung en liefde voor de koning speelden voor velen zeker een grote rol, maar het was vooral de manier waarop de gebeurtenissen elkaar hadden opgevolgd. De koning had de Belgische onvrede en de bedreiging die hiervan uitging, ontkend en tegengesproken. Op het moment dat het tot een uitbarsting kwam in Brussel, keek hij lijdzaam toe en greep hij halfslachtig in. Dit zorgde ervoor dat velen minder achtung hadden gekregen voor de koning en de liefde voor het vaderland was hierdoor ook minder geworden. De jongeren waren verontwaardigd en gekwetst door de zwakke houding van de regering. Hoek en zijn leeftijdsgenoten brandden van verlangen om de eer van het vaderland te wreken. Zij beweerden het volgende: 'wij trekken niet uit voor den Koning, maar voor het Vaderland. Die ellendige oproermakers mogen op zich zelf blijven, maar zij bedreigen onze grenzen ... Stuur er ons op af en in weinige dagen zijn wij te Brussel. Niet om België weerom te hebben voor onzen Koning ... Neen, om hoe eer hoe beter Brabant aan de Brabanders, Holland aan de Hollanders te laten, maar met grenzen en onder voorwaarden, die wij hebben voor te schrijven'.¹²⁸ Enig chauvinisme ontbreekt niet bij Johannes Hoek, maar hij is ook realistisch en verwoordt helder waarom zijn generatie zich zo opwond. Het belangrijkste wat in zijn betoog opvalt, is dat hij heel goed beseft waarom er gestreden moest worden. Het is niet alleen om eerherstel dat er gestreden

¹²⁷ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 147, J. Hoek, 'Uittreksel uit de memoires van Ds. Jean Hoek 1813-1894', 4-5.

¹²⁸ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 147, J. Hoek, 'Uittreksel uit de memoires van Ds. Jean Hoek 1813-1894', 5.

moet worden, maar ook om de toekomst van Nederland te waarborgen.

Johannes Ludovicus Kikkert stond letterlijk verder af van de andere vrijwilligers in dit hoofdstuk. Hij was geboren en getogen op Texel. Daarnaast staat de bron die hiervoor geraadpleegd is ook verder af van de andere primaire bronnen. Aangaande zijn beweegredenen om zich aan te melden, laat de auteur Johannes Kikkert nog aan het woord, maar het verhaal over hem wordt grotendeels gestuurd door de auteur. Kikkert verschilde in een aantal opzichten met de meeste vrijwilligers die een dagboek of brieven hebben achtergelaten. Hij had niet gestudeerd, hij had geen vooroordelen over de katholieke inwoners van Noord-Brabant en de Zuidelijke Nederlanden, hij beschreef de gebeurtenissen die hij meemaakte nuchter en hij drong geen moraal op aan de lezer. Volgens de auteur had Kikkert geen behoefte om zijn verhaal te publiceren. Zijn suggestie is dat hij wellicht de belevenissen van zich af heeft willen schrijven.¹²⁹

Wat naar voren komt in de meeste dagboeken, zoals het dagboek van De Kempenaer bijvoorbeeld, is dat de schrijvers meestal afkomstig waren uit de hogere standen van de samenleving. De arrogantie die ze in hun verhalen tonen, heeft de strijd tegen de Belgen gekleurd. Volgens de auteur is de strijd heldhafter neergezet dan in werkelijkheid en heeft het een beschaafd beeld gekregen, waarin geen plaats meer was voor de vermoeienissen en ellende die ze door moesten staan.¹³⁰ Op dit punt geeft hij een eenzijdig beeld weer. De Kempenaer, wie we kunnen scharen onder de 'beschaafde' vrijwilligers, spreekt dit tegen. In zijn dagboek komen de vermoeienissen die ze moeten doorstaan veelvuldig aan bod en hij schroomt niet om de doden die hij tegenkomt, te beschrijven. Daarentegen heeft J.G. Kikkert wel gelijk in het beeld dat door de meeste vrijwilligers van Noord-Brabant is geschetst. De meesten voelden zich superieur aan de rooms-katholieken en de arme boeren in deze provincie. Ze toonden geen schaamte om hun vooroordelen uit te spreken.¹³¹

Het is bijzonder dat iemand als Johannes Kikkert een dagboek heeft achtergelaten. Ook de auteur bevestigt het beeld van deze tijdsperiode dat de mensen uit de lagere delen van de samenleving niet gewend waren om iets op te schrijven, als ze al konden schrijven. Daarnaast bestond er wel degelijk verzet tegen de dienstplicht in Twente en Gelderland. Niet iedereen wilde zich aanmelden. Het ontbrak de meeste mensen in deze streken aan nationalistische hartstocht. Dit ging eveneens op voor de

¹²⁹ Kikkert, *Bericht van de Tiendaagse Veldtocht*, 12-14.

¹³⁰ Ibidem, 49.

¹³¹ Ibidem, 49.

soldaten die Johannes Kikkert onder zijn hoede kreeg. Enige nuchterheid ontbrak niet aan zijn mannen en hem zelf. Voor hem voelde het als zijn plicht om zich aan te melden zodra de koning een oproep aan de natie deed om de wapens op te pakken. Als Kikkert het heeft over de opstanden die uitbreken in het koninkrijk, geeft hij aan dat dit gebeurde ‘tegen het wettige gezag onzer beminde Koning Willem den Eerste en het gehele huis van Oranje Nassau’. Hij is de enige vrijwilliger die het gehele huis Oranje noemt en zich hiermee verbonden voelt. De meeste vrijwilligers noemen alleen de koning. Kennelijk hechtte Kikkert weinig waarde aan het verraad dat de kroonprins had gepleegd, volgens velen, tegen Noord-Nederland. Het kan ook zijn dat hij hier niet van op de hoogte was. De oproep van de koning was gedaan ‘tot bescherming en beveiliging van onzer dierbare geboortegrond’. Dit moest gedaan worden om de invallen en berovingen van de Belgen te stoppen. Hieruit spreekt hij uit dat de eer en de geboortegrond van Nederland verdedigd moet worden.¹³²

Het dagboek van Christiaan Sorber is gepubliceerd door J.N. Alblas, het kleinkind van Sorber. In het dagboek dat voor dit onderzoek gebruikt wordt, ontbrak een voorwoord van J.N. Alblas. Desondanks is het dagboek van Christiaan Sorber bruikbaar voor dit onderzoek. Hij hield een dagboek bij omdat de gebeurtenissen die voorvielen hem belangrijk schenen en hij wilde niet dat ze vergeten zouden worden. Hij schreef niet alleen voor zichzelf, maar ook voor het nageslacht.¹³³ Volgens Sorber kwam geheel België, dat vaak genoeg had laten blijken ontevreden te zijn over het beleid van de regering, in 1830 in opstand. Deze opstand begon in Brussel en verspreidde zich over de rest van België. Nadat het leger naar Brussel was gestuurd en als gevolg hiervan vele Belgen deserteerden, werd het leger aangevuld met een gedeelte van de schutterijen. Sorber voelde zich genoodzaakt om zich aan te melden. Dit deed hij op 19 januari 1831.¹³⁴ Enige historische accuraatheid ontbreekt bij Sorber. Brussel kwam als eerste in opstand, maar om te spreken over een opstand over heel België is voorbarig. Niet in elke stad leefde de opstand. Daarnaast valt het op dat hij zich pas in januari hoeft te melden. Desondanks voelde hij zich verplicht zich aan te melden en te strijde te trekken voor het vaderland.

¹³² Kikkert, *Bericht van de Tiendaagse Veldtocht*, 49-50.

¹³³ NIMH, C. Sorber, Handschriften, toegang 511, inventarisnummer 37, ‘Dagboek gehouden bij mijn uittrekken met de Amsterdamsche Schutterij naar Noord-Brabant enz., op den 19 Januarij 1831, door C. Sorber’, 1.

¹³⁴ NIMH, C. Sorber, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 37, ‘Dagboek gehouden bij mijn uittrekken met de Amsterdamsche Schutterij naar Noord-Brabant enz., op den 19 Januarij 1831, door C. Sorber’, 2.

In het dagboek van Abraham Rutgersz van der Loeff komen geen uitzonderlijke zaken naar voren in vergelijking met andere vrijwilligers. De acht maanden die voorafgingen aan de Tiendaagse Veldtocht werden door hem en zijn medestudenten ervaren als zwaar, vooral doordat er weinig gebeurde op militair vlak. Het doel dat ze voor ogen hadden was wraak te nemen op de Belgen, die 'onze Koning zoo ongestraft hadden berokkend'. Ze hadden gehoorzaam zijn oproep opgevolgd om de grenzen te verdedigen tegen de vijand. Het eerstgenoemde doel scheidde Van der Loeff niet af van de oproep van de koning want wie kon het hen aanrekenen dat hij dit deed?¹³⁵ Nadat ze op 1 augustus hadden gehoord dat ze de volgende dag uit zouden trekken, kwamen ze 's avonds samen in een koffiehuis. Hier vernamen ze het bericht dat de kroonprins was aangesteld als opperbevelhebber. Volgens Van der Loeff gaf zijn compagnie 'een treffende schilderij van onze natie, die door ingewortelde koningsgezindheid daar een enkele goede daad zoo geredelijk de veelvuldige fouten van een Vorst vergeet en vergeeft'.¹³⁶ Van der Loeff onderscheidde zich niet van vrijwilligers in zijn beweegredenen. Hij toont zelfs over minder kennis te beschikken in vergelijking met iemand als Pieter Costerus. Wat opmerkelijk bij Van der Loeff is, is dat hij het niet over God heeft. Strijden voor het vaderland, de koning gehoorzamen en wraak nemen op de Belgen. Dit waren zijn beweegredenen om zich op te geven als vrijwilliger. Dat hij rector was van het Groningse studentencorps, moet ook een rol hebben gespeeld in zijn deelname aan de Tiendaagse Veldtocht.

De zoon van Jacob Pieter Costerus heeft de verhalen van zijn vader in een dagboek opgenomen opdat er meer informatie zou komen over de gebeurtenissen in de jaren 1830. Zijn persoonlijke beweegredenen waren om een kijk te nemen in het studentenleven en de vaderlandsliefde die toen opbloede. De brieven en het dagboek die in het boek voorkomen, verdienen volgens de auteur om meerdere redenen de aandacht. Costerus meldde zich aan omdat hij het zag als zijn plicht, ondanks het feit dat hij op dat moment ernstig ziek was. Daarnaast geeft zijn verhaal meer inzicht in welke indruk de gebeurtenissen op dat moment gaven en hoe iemand met een wetenschappelijke ontwikkeling zich mee liet slepen door de nationalistische geestdrift

¹³⁵ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv. nr. 98, A.R. van der Loeff, 'Dagboek van de Tiendaagse Veldtocht (1831), door de student, later predikant Ds. Abraham Rutgersz van der Loeff', 1.

¹³⁶ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv. nr. 98, A.R. van der Loeff, 'Dagboek van de Tiendaagse Veldtocht (1831), door de student, later predikant Ds. Abraham Rutgersz van der Loeff', 2.

in die tijd.¹³⁷

In de brieven van Pieter Jacobus Costerus komen een aantal beweegredenen naar voren. Hij wil zich, net als vele medestudenten, opgeven omdat ze van mening zijn dat de regering veel te toegevend is tegenover de Belgen. Het is opmerkelijk dat Costerus het heeft over Belgen. Hij ziet hen niet meer als landgenoten. In het enthousiasme van hem en zijn medestudenten om de koning aan te schrijven en zich aan te melden, worden ze gestimuleerd door hun hoogleraren. Ondanks zijn enthousiasme toont Costerus aan dat hij goed op de hoogte is van de ontwikkelingen in Nederland en Europa. Hij hoopt op een goede afloop, maar kan zichzelf voor zijn kop slaan wanneer hij hoort dat de achttien artikelen zijn ondertekend. In zijn vertrouwen op een goede afloop vestigt hij zijn hoop op God. Hij is een van de weinige vrijwilligers die aangeeft dat er niet alleen voor het vaderland en de koning gestreden moet worden, maar ook voor orde en recht. Het gevoel van onrecht, aangedaan door de mogendheden en België, leeft sterk bij hem.¹³⁸

Conclusie

Bij de meeste vrijwilligers valt op dat de nationalistische hartstocht die ze van binnen voelen, wordt aangewakkerd door de opstand in België en heviger wordt door de personen met wie ze omgaan. Dit is vooral zichtbaar bij de personen die student waren, of met studenten omgingen. Sociale druk is daarmee een belangrijke factor. Sociale druk uitte zich op twee manieren. In het geval Johannes Hoek werden mannen aangespoord door hun ouders om zich in te schrijven omdat de zoon van de dominee dit ook had gedaan. In het geval van Gerrit de Kempnaer, Abraham van der Loeff en Pieter Costerus schreven ze zich in met een groep medestudenten of kennissen.

Eerherstel speelde velen ook mee. De meeste Nederlanders waren verontwaardigd over de opstand en konden niet wachten om de wapens op te pakken. De oproep van de koning was volgens hen gerechtigd en ze waren erop uit om ook de eer van de koning te herstellen. Iemand als Johannes Hoek plaatst hier een nuance bij. Loyaliteit aan de koning is een belangrijke motivatie, maar bij de meeste vrijwilligers is strijden voor het vaderland de grootste beweegreden om zich op te geven. Daarnaast is de oproep van de koning voor sommige vaders reden genoeg om hun zoon te verbieden zich in te schrijven als vrijwilliger omdat ze tegen het koningshuis zijn.

¹³⁷ J.C. Costerus, *Brieven en dagboeken van den Utrechtschen vrijwilligen jager Pieter Jacob Costerus 1830 en 1831* (Rotterdam 1917) VII-X.

¹³⁸ Costerus, *Brieven en dagboeken*, 14-195.

Het valt op dat de personen die een goede opleiding hebben gevolgd, zoals Johannes Hoek, Pieter Costerus en Gerrit de Kempenaer, het meest op de hoogte zijn van de ontwikkelingen en zich ook het meest verontwaardigd voelen over de gang van zaken. Er zit tussen de vrijwilligers wel een verschil in hun enthousiasme. Terwijl Johannes Hoek en Johannes Kikkert redelijk nuchter blijven, is iemand als Gerrit de Kempenaer zeer enthousiast en kan je zeggen dat zijn vertoog zeer nationalistisch is. Hij laat met zijn vertoog wel zien hoe belangrijk het volgens hem is om voor het vaderland te vechten. Dit moet niet alleen voor de huidige generatie gedaan worden, maar ook voor de voorvaderen. Samen met Pieter Costerus noemt hij nog een reden om de wapens op te pakken. Volgens hen hebben de Belgen en de mogendheden in Europa onrechtmatig gehandeld. Hun strijd is rechtvaardig en nodig om de orde te herstellen.

Hoofdstuk 5

De ervaringen van de vrijwilligers in de Rotterdamse

Schutterij in 1830 en 1831

In dit hoofdstuk worden de ervaringen van de Rotterdamse Schutterij¹³⁹ belicht vanuit het oogpunt van twee flankeurs en een luitenant-adjudant. De twee flankeurs zijn Pieter Jacobi en Gerrit Nicolaas de Kempnaer. De luitenant-adjudant is Pieter van Waesberge. Ieder van hen beschrijft in hun dagboek hoe zij de veldtocht hebben ervaren. Andere vrijwilligers hebben ook hun beleving van de Tiendaagse Veldtocht beschreven, maar er is voor gekozen om de beleving van de Rotterdamse Schutterij te beschrijven om te kijken hoe verschillende vrijwilligers in dezelfde schutterij de campagne beleefden en hoe hun ervaringen met elkaar overeenkomen en verschillen. Daarnaast hebben zowel De Kempnaer als Van Waesberge hun ervaringen voor, tijdens en na de Tiendaagse Veldtocht zeer uitgebreid beschreven, in tegenstelling tot de andere vrijwilligers uit hoofdstuk vier. Aan de hand van hun ervaringen wordt een beeld geschetst van de Tiendaagse Veldtocht en wordt er gekeken in hoeverre hun verwachtingen overkomen met hun ervaringen. Vanaf het ontstaan van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden was het toekomstbeeld voor de natie veranderd door de revoluties die in de tweede helft van de achttiende eeuw plaatsvonden. Verwachtingen en ervaringen kwamen niet meer met elkaar overeen. De revolutiecrisis was een van die momenten dat de geschiedenis een onverwachte wending nam volgens Leopold von Ranke.¹⁴⁰ In het eerste gedeelte van dit hoofdstuk worden de ervaringen van Gerrit de Kempnaer en Pieter van Waesberge in dienst van de Rotterdamse Schutterij uiteen gezet. Dit omvat de periode van oktober 1830 tot het begin van de Tiendaagse Veldtocht op 2 augustus 1831. In het tweede gedeelte worden hun ervaringen en de ervaring van Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht en na afloop ervan neergezet. In dit hoofdstuk staat de volgende vraag centraal:

¹³⁹ Gerrit de Kempnaer meldde zich aan bij de Rotterdamse Schutterij, maar zodra de schutterij mobiel werd verklaard, werd de Rotterdamse Schutterij onderdeel van de 2de Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij. Deze afdeling bestond uit twee bataljons, waarvan het 1ste bataljon uit Rotterdammers bestond. Het 2de bataljon werd in de tweede week van maart 1831 samengesteld uit vijf compagnieën, afkomstig uit Rotterdam, Schiedam en Delft. Gerrit de Kempnaer, Pieter Jacobi en Pieter de Bie dienden in het 1ste bataljon, terwijl Pieter van Waesberge in het 2de bataljon diende.

¹⁴⁰ Van Sas, *De Metamorfose van Nederland*, 401.

Wat waren de ervaringen van de vrijwilligers in de Rotterdamse Schutterij in 1830 en 1831 en in hoeverre komen hun verwachtingen over met hun ervaringen?

Voor Gerrit de Kempnaer was het vanzelfsprekend dat hij zich samen met een aantal kennissen aanmeldde bij een korps vrijwilligers. Tenminste, om het Vaderland te verdedigen want hij had 'een aangeboren afkeer voor dien stand'.¹⁴¹ Hij moest niet hebben van het soldatenleven. Dit in tegenstelling tot Pieter van Waesberge. Hij had gevochten in het leger van Napoleon, zich vrijwillig aangemeld bij de Rotterdamse Schutterij in 1814 en hij meldde zich opnieuw aan in 1830. Volgens hem bevond het land zich in een zwakke positie. De soldaten uit de zuidelijke Nederlanden waren grotendeels gedeserteerd, waardoor de vestigingen aan de grens onvoldoende bezet waren. De staatskas was niet toereikend en 'wat stond er niet te duchten bij eenen mogelijken overval van eene dubbel sterke bevolking?'¹⁴²

Voor beide heren was het duidelijk dat de wapens daarom vrijwillig opgepakt moesten worden om het Vaderland te verdedigen. Voor De Kempnaer was zijn aanmelding geen uitgemaakte zaak. Het had zijn voorkeur om 'de meer beschaafde jongelingen zooveel mogelijk bij elkander te zien gevoegd' worden. Toch werd hij ingedeeld met mannen uit de lagere klassen van de samenleving.¹⁴³ Zijn enthousiasme om de Belgen een lesje te leren was daarom niet minder groot. Hij toonde geen ambitie, evenals zijn vrienden, om hogerop te komen. Hoewel hogere posities meestal bezet waren door welgestelde mensen, bleef hij liever flankeur. Dit deed hij 'ten einde daardoor zoo min mogelijk in de aangename noodzakelijkheid te zijn, van met het jan hagel in aanraking te komen'.¹⁴⁴ Nadat de voorbereidingen waren getroffen, werd bekend dat de schutterij op 20 oktober zou vertrekken naar Breda. De laatste paar dagen voor het vertrek werd besteed aan het afscheid nemen van familie, vrienden en kennissen. Op 20 oktober was het dan zover. Om 6 uur 's ochtends werd er verzameld op de Beurs. Hier werd de Schutterij toegesproken door de burgemeester. Na zijn

¹⁴¹ Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Handschriften, toegang 511, inventarisnummer 45, G.N. de Kempnaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 4.

¹⁴² Koninklijke Bibliotheek, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 2.

¹⁴³ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempnaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 4.

¹⁴⁴ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempnaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 36.

toespraak marcheerden ze naar de Boompjes, waar de stoomboot op hen stond te wachten. Eenmaal ingescheept vertrokken ze om 9 uur 's ochtends naar Moerdijk. 's Middags om 3 uur kwamen ze aan in Moerdijk. Vanaf hier marcheerden ze richting Breda. De 1ste compagnie nam als enige zijn intrek in Breda; de ander compagnieën bivakkeerden in de omgeving van Terheijden.¹⁴⁵

Op 23 oktober kwam De Kempenaer met zijn compagnie aan het einde van de middag aan bij de Militaire Academie van Breda. Hier werd hun compagnie in sectiën en escouaden verdeeld en kregen ze een kamer aangewezen. 'Onder de 80 man ... was niet weinig Janhagel, zodat de eerste intrede in onze nieuwe woning, ons niet zeer beviel'.¹⁴⁶ De Kempenaer had niets op met de gewone man en het had zijn voorkeur zo veel mogelijk om te gaan met andere beschaafde jongemannen. Al gauw had hij met 10 anderen een club gevormd. Samen besloten ze een kamer in Breda te huren zodat ze in hun vrije tijd in alle rust konden lezen en schrijven. Met hen trachtte hij zoveel mogelijk tijd door te brengen in alles wat ze moesten doen. Terwijl De Kempenaer de eerste paar dagen na aankomst uitvoerig beschreef, ging Van Waesberge dieper in op hoe de meeste vrijwilligers hun overgang van het burgerlijke leven naar het militaire leven ervoeren. De taken van een schutter in de mobiele schutterij omvatten een stuk meer dan de taken van een schutter in de rustende schutterij. Bij aankomst in Breda was de kazerne één grote drukte en dit hield een aantal dagen aan doordat verschillende troepen vertrokken of aankwamen. Hierdoor moesten kamers opnieuw ingedeeld worden, maar dit was niet het enige wat drukte gaf. Elke dag moest er geoefend worden in de krijgskunsten en er werd twee keer per dag geëxerceerd. Naarmate de schutters beter geoefend werden, nam het aantal exercities geleidelijk af.¹⁴⁷

De Kempenaer geeft een schets van een dagelijkse dag op de kazerne. Om 7 uur 's ochtends sloeg de reveille. Bij het opstaan moest een ieder naar beneden om zich te wassen, maar dit zorgde altijd voor veel gedrang aangezien er twee pompen voor 1200 man aanwezig waren. Nadat men zich gewassen had, moest iedereen zijn kleren en schoenen schoonmaken, en zijn bed opmaken. Daarna meldde elke escouade zich om de

¹⁴⁵ Ter verduidelijking: onder de 1ste compagnie wordt hier de 1ste compagnie van het 1ste Bataljon verstaan. De Kempenaer diende in de 2de compagnie van het 1ste Bataljon, terwijl Van Waesberge luitenant-adjutant was in de Staf van het 2de Bataljon.

¹⁴⁶ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 9.

¹⁴⁷ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 14-15.

beurt bij de fourier voor brood en jenever. Dit alles nam ongeveer een uur in beslag. Om 8 uur moest iedereen zich voor het appel melden om vervolgens te exerceren. Dit duurde tot 10 uur, waarna er soep werd gegeten. Vervolgens vond het appel plaats. Na het appel was iedereen vrij tot 2 uur 's middags. Om 2 uur moest er twee uur lang geëxerceerd worden. Hierna werd er gegeten en aansluitend vond het laatste appel plaats. Dit was het laatste moment van de dag dat een ieder zich vrij kon begeven. Om 8 uur moest iedereen zich melden in de kazerne. Om half 10 gingen alle lichten uit.¹⁴⁸

Naast de dagelijkse gang van zaken moest elke schutter om de drie of vier dagen wacht lopen. De Kempenaer keek uit naar de eerste keer dat hij moest wachtlopen, maar al gauw beschouwde hij dit als een beslommering. Twee dagen nadat hij was aangekomen op de kazerne was hij aan de beurt. Vol spanning trok hij met een aantal schutters na het appel van 11 uur 's ochtends naar de paradeplaats, een plein voor de Militaire Academie. Nadat was gecontroleerd of iedereen er was, marcheerden ze naar de Ginneke poort. Hier werden de posten uitgezet en ging De Kempenaer met een aantal anderen het wachthuis in. Vanaf 4 tot 6 uur 's middags moest hij wachtlopen. Het was zijn taak om ervoor te zorgen dat alleen zij die toestemming hadden, de wal betraden. Dit deed hij – naar eigen zeggen – vol trots en met een glimlach. Zijn glimlach verdween snel van zijn gezicht want al gauw barstte er een regenbui los en moest hij een uur lang in de regen staan. Na het wachtlopen moesten ze naar een klein vertrek om daar met twintig anderen de nacht door te brengen. De Kempenaer spreekt hierbij zijn minachting uit voor de ruimte zelf en het gezelschap. Gedurende dit verblijf verveelde hij zich zeer en kwam het wachtlopen als een verlossing. Dit ervoer hij zo omdat de tijd sneller leek te gaan tijdens het wachtlopen en in het donker kon hij zich naar dromenland begeven.¹⁴⁹ Dat De Kempenaer moest wennen dat hij werd gelijkgesteld aan iedere andere soldaat, spreekt hij zelf uit in zijn dagboek. 'Daar wij in allen opzigten met den gemeenen soldaat werden gelijk gesteld, en noch onze meerdere beschaving, noch onze vrijwillige dienst betrachting, noch de uitrusting op onze eigene kosten, iets op onze officieren vermogt, en zij ons dientengevolgen niet het minste voorregt deden genieten, zoo moesten wij alles, letterlijk alles verrigten hetgeen in andere

¹⁴⁸ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 10-11.

¹⁴⁹ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 13-14.

omstandigheden van eenen gewooenen krijgsknecht wordt gevorderd'.¹⁵⁰

De Rotterdamse schutterij verbleef gedurende de maanden oktober, november en december in de kazerne in Breda, met een enkele tocht naar Reisbergen midden november. De Rotterdamse schutterij kwam niet in actie, maar vernam wel dat een regiment lanseniers en een bataljon jagers in aanraking waren gekomen met de vijand. Naast de dood van een sergeant majoor en enkele gewonden had het gevecht niet veel om handen gehad. Drie dagen nadat de schutterij was uitgetrokken, waren ze weer terug in Breda. Gedurende het verblijf in Breda werd De Kempnaer bezig gehouden met exercities, wachtlopen en andere dagelijkse beslommingen. Het was een eentonig verblijf dat alleen werd onderbroken door de aankomst van vrienden en bekenden. Van Waesberge's verblijf zag er anders uit dan dat van De Kempnaer. Hij stond zijn leidinggevendenden bij in het lesgeven in exerceren en het inspecteren van de manschappen. Daarnaast kreeg hij les in het leidinggeven aan de troepen. In het dagboek van De Kempnaer wordt Van Waesberge genoemd, maar niet in positieve zin. Gedurende het verblijf in de kazerne trok de Rotterdamse Schutterij er wel eens op uit om militaire oefeningen uit te voeren. De Kempnaer werd met een gedeelte van zijn compagnie erop uitgezonden om een bos te verkennen en te bezetten. Hierbij was een der schutters overijverig in het uitvoeren van zijn taken, waardoor hij de lachers op zijn hand kreeg. Van Waesberge was hierbij aanwezig en kon dit niet waarderen. Hij stelde zich 'zoo bespottelijk aan, dat hij volkomen voor paljas speelde, en door een ieder wordt uitgelachen'.¹⁵¹ Een andere militaire oefening was het schijfschieten en hierin was De Kempnaer geen ster. 'Daar mijn regter oog veel slechter is dan mijn linker, en ik juist het beste moest sluiten om aan te leggen, zoo kon ik de schijf op 150 pas niet zien, en schoot derhalve... altijd mis'.¹⁵²

Op 7 januari 1831 vertrok een deel van de Rotterdamse Schutterij uit Breda om voor een periode van negen weken in de omgeving van Breda te bivakkeren. De Kempnaer en zijn compagnie werd Ginneke aangewezen, een dorpje net buiten Breda. Dit was de eerste keer dat ze buiten de kazerne gekantonneerd werden. Ondanks de vele patrouilles beviel deze periode De Kempnaer. Hij had samen met tien anderen een

¹⁵⁰ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempnaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 17.

¹⁵¹ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempnaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 23.

¹⁵² NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempnaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 24.

kamer gehuurd in de herberg waar ze verbleven. Hier hadden ze de ruimte om hun spullen op te bergen, te ontbijten en zich te wassen. Terwijl de patrouilles meestal een sleur waren, kon hij er op een heldere winternacht ook van genieten. Ook hier komt tot uiting dat hij geletterd was want in zijn dagboek reserveert hij ruimte voor een beschrijving van de overwintering van de expeditie van Willem Barentsz op Nova Zembla. Het wachtlopen werd er ook aangenamer op zodra hij bevriend raakte met een aantal officieren. Zij 'hadden dadelijk toen zij bemerkten dat wij fatsoendelijke lieden waren, ons hunne wachtkamer tot verblijf aangeboden'. Het was uiteraard een stuk aangenamer om, eenmaal verkleumd teruggekomen van het wachtlopen, 'een warm glaasje pons' en 'een goed plaatsje bij den gloeienden kagchel te vinden' en niet een volgepropte ruimte waar geen plek meer vrij was bij de kachel.¹⁵³

Soms werden er ook sluippatrouilles, louter bestaande uit vrijwilligers, naar de grens gestuurd om te kijken of de vijand het Nederlands grondgebied betrad, maar 'zoo is het ons evenwel nimmer mogen gelukken om er één te snappen'.¹⁵⁴ Gelukkig zou hier verandering in komen. Op 15 maart marcheerde De Kempenaer met zijn compagnie naar Galder en werden ze in een kasteel, op een kwartier van de grens met België, gestationeerd. Het is in deze omgeving dat De Kempenaer voor het eerst oog in oog kwam met de Belgen en een zenuwslopende ontmoeting met ze had. Vlakbij de grens waren tweeduizend Belgen gestationeerd en om hen in de gaten te houden 'begaven wij ons meer dan eens, midden in den nacht en zoo stil mogelijk, naar een huis, hetwelk in het gezicht van het wachthuis der Belgen stond en verstaken ons aldaar, ten einde hen zoo mogelijk te betrappen, indien zij bij het aanbreken van den dag, onzen grond soms met een bezoek zouden willen vereeren, en hen in dat geval onverhoeds op het lijf te vallen'. Op een avond begaf De Kempenaer zich met vierentwintig anderen naar het voornoemde huis en halverwege de nacht marcheerden ze naar het wachthuis van de vijand. Op dertig passen hielden ze afstand en de Belgen namen hun posities in. Ze waren in de minderheid, maar het duurde een paar minuten 'of wij zagen door de boomen van eene zijweg eene menigte geweren schitteren, en spoedig was hunne wacht in zooverre versterkt, dat zij tot een vijftigtal manschappen was aangegroeid'. De Belgen vielen hen niet aan, en beperkten zich tot het maken van enige handgrepen. In zijn

¹⁵³ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 25-29.

¹⁵⁴ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 30.

beschrijving van hun uiterlijk, maakt De Kempenaer hen belachelijk: 'Zij behoorden tot de zoogenaamde volontaires, maar hadden veel beter voor eenen troep hansworsten, dan voor soldaten kunnen doorgaan, zoo vreemd en potsierlijk was hunne uitmonstering'. Hieruit spreekt de trots dat hij als vrijwilliger, naar zijn mening, wel degelijk gekleed is. Deze patstelling liep met een sisser af. Nadat het duidelijk was geworden dat beide partijen geen kogels zouden afvuren, namen de bevelhebbers van beide partijen plaats in het wachthuis, dronken een borrel en gingen uit elkaar.¹⁵⁵

Ruim een week voor dit avontuur, op 5 maart, was Van Waesberge nog steeds in de Militaire Academie te Breda. Op deze dag kwam een afdeling Delftse en Schiedamse schutters, bestaande uit 475 man, aan bij de vestiging. Zij waren vanaf 26 oktober 1830 gestationeerd in Willemstad. Uit deze afdeling werd vier dagen later het 2de bataljon gevormd, en uit de schutterijen werd een artillerie compagnie gevormd. Terwijl het 1ste Bataljon aan het begin van 1831 uit Breda was vertrokken, marcheerde het 2de Bataljon op 12 maart uit Breda en vestigde het zich in Etten, Leur en Beek.¹⁵⁶ Van Waesberge merkte op dat de meeste schutters verheugd waren om de kazerne te verlaten. Alleen zij 'die eenigermate met de velddienst bekend was, kon dat niet verwachten, en die in zijne onkunde zo iets mogt gedroomd hebben, moest ook spoedig van die dwaling terug komen'. De compagnieën werden meestal in verschillende plaatsen gekantonneerd. Dat hield in dat het voor kon komen dat sommige compagnieën een uur of langer moesten marcheren voor het appel.¹⁵⁷ Dat er veel gemarcheerd werd in het voorjaar, wordt wel duidelijk aan de vele plaatsen die De Kempenaer aan deed. Op 1 april marcheerde hij naar Leur, om vijf dagen later naar Etten te trekken. Twee weken daarna ging de tocht naar het Prinsenhage, waar de 4de en de 5de compagnie op hen wachtte om naar Ginneke te marcheren. Daar aangekomen, marcheerden ze met de 1ste compagnie naar Bavel. Hier verbleven ze totdat ze op 21 april naar Strijbeek trokken en samen kwamen met de 1ste divisie om geïnspecteerd te worden door Prins Frederik.¹⁵⁸ Het was voor De Kempenaer een hele opluchting dat de tweede afdeling van de Zuid-Hollandse Schutterij

¹⁵⁵ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 39-40.

¹⁵⁶ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 20-21.

¹⁵⁷ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 21.

¹⁵⁸ Het Nederlandse leger te velde werd ingedeeld in drie divisies. Elke divisie werd onderverdeeld in twee brigades. De twee bataljons van de tweede afdeling van de Zuid-Hollandse Schutterij waren ingedeeld bij de tweede brigade van de eerste divisie. Deze divisie stond onder leiding van Luitenant Generaal Van Geen. De tweede brigade stond onder leiding van Generaal Majoor de Favauge.

was ingedeeld bij het leger te velde. Dit hield in dat ze niet meer terug zouden keren naar de kazerne in Breda. Hij hoefde zich niet meer te vervelen op de kazerne. De voorbereidingen voor de veldtocht begonnen steeds meer vorm te krijgen. Terwijl de eerste divisie op 21 april werd geïnspecteerd, kwam ze een aantal dagen later op dezelfde heide samen om onder leiding van Generaal Majoor De Favauge te oefenen in het vechten in linies. Naast het vele wachtlopen, marcheren en exerceren, was er ook plaats voor ontspanning. Zo trok De Kempener meestal twee keer per week naar Ginneke om daar te genieten van muziek en één keer per week werd er gedanst.¹⁵⁹

Op 17 mei marcheerde het eerste bataljon naar Reisbergen. Aangezien deze plaats zeer dicht bij de grens van België lag, werd er veel wacht gelopen en kwam het vaker voor dat ze in de buitenlucht moesten bivakkeren dan dat ze binnen konden slapen. Zo ging het een aantal weken totdat ze zich op 10 juni naar het kamp te Rijen moesten begeven. Het was een natte tocht. Om half vier 's ochtends vertrokken ze vanuit Reisbergen. Ze trokken door het bos, langs Ginneke, terwijl de regen met bakken uit de lucht viel. Drijfnat kwamen ze aan bij het kamp te Rijen. Hun nieuwe onderkomen had een indrukwekkend aanzicht en werd verder uitgebreid naarmate de weken vorderden. Het onderkomen zelf was niet geweldig. Gerrit de Kempener moest samen met negen andere schutters slapen in een tent van 3 bij 5 meter. Het was zeer krap voor tien man. Daar kwam het weer ook nog bij. Zodra het stevig regende, lekte de regen na verloop van tijd door het tentzeil heen. Voor sommigen hield de ellende hier niet op. Het kamp was opgeslagen op een heide. Aangezien de heide niet egaal liep, stonden de lager gelegen tenten blank bij zware regenval. De Kempener was hier gelukkig aangezien zijn tent op een redelijke hoogte stond.¹⁶⁰ Pieter van Waesberge deelde in zijn lot. Hij zag het slechte weer als een onheilspellend voorteken. Zijn hoop op gunstig weer was voorbarig. De tweede afdeling van de Zuid-Hollandse Schutterij zou tot 8 juli bij het kamp te Rijen verblijven. Het verblijf werd gekenmerkt door stortregens, maar Van Waesberge was positief. Er waren ook dagen zonder regen en dan werd het kamp door vrienden, familie en kennissen bezocht. Zij maakten kennis met de soldatenkost. Alleen zij die een goed gevulde beurs hadden konden zich beter eten veroorloven. De dagelijkse gang van zaken verliep vrijwel hetzelfde als in de kazerne te Breda. Ieder bataljon moest elke dag een

¹⁵⁹ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempener, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 40-46.

¹⁶⁰ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempener, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 47-49.

aantal mannen leveren om te werken aan de *flèches* (vestigingswerken) en er moest iedere dag geëxerceerd worden. Daarnaast werden de troepen meerdere malen geïnspecteerd door prins Frederik, de opperbevelhebber op dat moment.¹⁶¹

Enige ceremonie ontbrak niet. Op 18 juni werd de slag bij Waterloo herdacht. Om 9 uur 's ochtends werden er twee godsdienstige plechtigheden gehouden, een protestantse en een katholieke plechtigheid. Voor de Rotterdamse Schutterij was dit een bijzondere dag. Een aantal vrouwen uit Rotterdam had een vaandel vervaardigd. Nadat de godsdienstige plechtigheid was afgelopen, werd om 12 uur 's middags het vaandel aan de Rotterdamse Schutterij overhandigd door prins Frederik. Ze werden door de prins herinnerd aan de moed van de Nederlandse soldaten tijdens de slag bij Waterloo en dat ze hun vaandel met man en macht moesten behouden.¹⁶² Het gevoel dat overheerste wordt uitgedrukt door De Kempnaer: 'Weinig dachten wij op dat oogenblik, dat wij zoo spoedig in de gelegenheid zouden gesteld worden, om dien eed, in ons binnenste afgelegd, gestand te doen.' Nadat het vaandel was uitgereikt, verzamelden alle troepen op dat moment aanwezig zich op de exercitieplaats om te defileren voor prins Frederik. De dag werd afgesloten met een groot diner voor de generaals en officieren.¹⁶³

Het verblijf in het kamp kwam tot een einde op 8 juli. De 2de afdeling der Zuid-Hollandse Schutterij marcheerde op deze dag naar Tilburg en kantonneerde zich in de buitenwijken van deze stad. Het was een verademing te noemen ten opzichte van het verblijf in het kamp. Terwijl de meeste manschappen in schuren lagen, volgens Van Waesberge, waren er ook een aantal die een andere slaapplek opzochten. Een van deze mannen was uiteraard Gerrit de Kempnaer. Hij kon stro niet meer zien en besloot samen met een vriend van hem, Hendrik Hoogewerff, een kamer te huren in de wijk Veldhoven. De dienst in Tilburg was een stuk minder zwaar dan in het kamp. Ze hadden hierdoor de tijd om elke avond naar een koffiehuis te gaan, hun uitrusting te poetsen en zich te laten scheren. Op 23 juli moesten ze opnieuw naar het kamp te Rijen gaan opdat koning Willem I en zijn zonen het leger konden inspecteren. De kroonprins kon op weinig sympathie rekenen want 'aller harten waren nog te door het gebeurde tegen hem

¹⁶¹ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 23-25.

¹⁶² KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 28.

¹⁶³ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempnaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 51.

ingenomen'. Hiermee doelt De Kempenaer op de mislukte missie van de kroonprins in oktober 1830. Gedurende de dag werden er geruchten verspreid over een mogelijke inval van de Zuidelijke Nederlanden en een week later vernam De Kempenaer bij een bezoek aan Utrechtse studenten 'dat men alles moest gepakt en zich gereed houden om dadelijk te kunnen marcheren'. Op de ochtend van 1 augustus kregen alle troepen de dagorder mee van de kroonprins van Oranje, die hierin meedeelde dat hij was aangesteld als opperbevelhebber en dat ze de volgende dag zouden uitrukken. De veldtocht werd om twee redenen gehouden: het verkrijgen van betere voorwaarden voor de afscheiding en het verdedigen van de eer van het vaderland. In de dagorder betuigde de kroonprins spijt voor zijn acties in oktober 1830. Volgens De Kempenaer werd het hem vergeven, en 'elk brandde van verlangen om onder den held van Quartres-Bras, zijn leven te gaan wagen voor de eer en het behoud van het dierbare Vaderland'.¹⁶⁴

De Tiendaagse Veldtocht

2 augustus 1831

Het moment was dan eindelijk daar. Ze hadden hier bijna een jaar op moeten wachten. Om 4 uur 's ochtends marcheerden beide bataljons richting het zuiden, met als bestemming Alphen. Het eerste bataljon kwam rond 12 uur 's middags aan in Alphen. De hoop om tot rust te komen was voorbarig merkte Pieter Jacobi. Hij werd aangewezen om wacht te lopen.¹⁶⁵ Pieter van Waesberge wist uit ervaring dat er weinig rust werd gehouden tijdens een militaire campagne. De schutters konden erop rekenen dat er weinig tot geen rust werd gehouden. Ze moesten verder marcheren dan gepland want het tweede bataljon Jagers was op een bataljon van de vijand gestuit. Nadat dit bataljon was teruggekeerd van het gevecht, kreeg het bataljon van Van Waesberge, samen met een bataljon van de Gelderse Schutterij, het bevel om te marcheren naar de plek waar het gevecht had plaatsgevonden. Helaas was hun moeite tevergeefs, want de tactiek van de vijand 'stond lijnrecht tegen de onze over, en van den beginne af strookten alle zijne bewegingen en manoeuvres met elkander, waar door hij den onbetwistbaren roem verwierf, van in snelheid der achterwaardsche bewegingen zijne wederga in Europa niet

¹⁶⁴ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 52-55.

¹⁶⁵ Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 648, Pieter Jacobi 'Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831', 2.

te hebben'.¹⁶⁶

Mede hierdoor slonken de kansen voor de meeste vrijwilligers om enige actie te zien. Een andere reden waar de Rotterdamse schutters bang voor waren om geen actie te zien, is de volgende. Het eerste bataljon was veroordeeld om onder andere de zware artillerie en de zware cavalerie te begeleiden. Simpel gezegd, het eerste bataljon maakte deel uit van de reserves en zou daardoor amper in actie komen. De Kempnaer was van mening dat zijn bataljon tot de reserves was veroordeeld omdat deze geen commandant had. De persoon die ze als commandant hadden, Herman Neienhaus, was incompetent en vervangen door Van Dalen, maar deze had al snel zijn ontslag aangevraagd. Hierdoor bleef de positie van majoor ongevolgd en moest het eerste bataljon zonder commandant aan de Tiendaagse Veldtocht beginnen. Gedurende de veldtocht zou De Kempnaer niet in actie komen en hier was hij op de eerste dag al bang voor. 'Daar wij vernomen hadden dat de Generaal Post, met de onder zijne bevelen staande reserve, tot nader orde te Alphen zou verblijven, zoo vreesden wij dat de overige troepen intusschen voorwaarts zouden rukken en ons verre achter zich laten'.¹⁶⁷ Het tweede bataljon gebruikte de middag om te rusten, totdat ze om 4 uur het bevel kregen zich terug te trekken op Baarle om de reserves te bewaken. Hun kansen om actie te zien nam hierdoor af. Het deed hun humeur geen goed. Dit veranderde toen ze 's avonds het bevel ontvingen dat drie compagnieën van het tweede bataljon de volgende dag moesten marcheren op Turnhout.¹⁶⁸

3 augustus

Beide bataljons trokken naar Turnhout. Onderweg kwamen ze voorbij Ravels en het was hier dat Pieter Jacobi voor het eerst een dode zag. Het maakte indruk op hem, vooral door de schandelijke manier waarop de persoon gedood was. Ze hadden de soldaat uitgekleeft en verdronken in een put. Gelukkig kregen ze hierna een moment om te rusten en bij te komen.¹⁶⁹ Ze trokken al gauw verder en kwamen aan op de heide bij Ravels. Hier zagen ze de tweede divisie aan het werk tegen de vijand die zich verdekt

¹⁶⁶ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtogt in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 40-41.

¹⁶⁷ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempnaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 57.

¹⁶⁸ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtogt in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 43-44.

¹⁶⁹ Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 648, Pieter Jacobi 'Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831', 3-4.

had opgesteld aan de rand van het bos. Met het eerste bataljon trok de artillerie mee en zodra de Belgen de artillerie zagen, begonnen ze zich langzaam terug te trekken. Er werd even kort gerust, waarna het leger zonder enige tegenstand verder trok. De mars zelf was zeer vermoeiend 'daar de hitte dien dag zeer groot, en de stof benevens de ons kwellende dorst ondragelijk was. Verscheide malen werd de veldflesch... niet zelden met brak en troebel water, aangevuld, doch even spoedig weder ledig gedronken'.¹⁷⁰

Ook in het bos kwamen ze lijken tegen, maar het had geen invloed op Jacobi's humeur want 'dit alles kon niet opwegen tegen de vrolijkheid en vurige geestdrift, die mij op dat ogenblik bezielde'. Terwijl ze het bos door trokken, vielen er af en toe een paar schoten van terugtrekkende Belgen. Jacobi vertoonde hier geen angst en kreeg moed bij de gedachte dat zijn voorouders twee eeuwen voor hem op dezelfde plek hadden gestreden voor vrijheid.¹⁷¹ Na een zeer vermoeiende tocht kwamen ze om drie uur 's middags aan in Turnhout. Deze stad werd zonder veel tegenstand ingenomen. De vermoeidheid viel als een last van De Kempenaer af en vol trots paradeerde hij met zijn bataljon door de straten van Turnhout. De eerste, zij het kleine, overwinning was geschied en velen trokken de huizen in om drank te bemachtigen. De meeste bewoners ontvingen de soldaten welwillend, beseffend dat weerstand bieden geen zin had.

Terwijl drie compagnieën van het tweede bataljon het bevel hadden gekregen om op Turnhout te marcheren, maakte Pieter van Waesberge hier weinig van mee. Naast een aantal verkenningen en het in actie zien van de tweede Divisie, kwam hij zelf niet in actie. Aangekomen in Turnhout, werd het tweede bataljon met luid gejuich van het eerste bataljon ontvangen. Van Waesberge hoopte dat ze in Turnhout zouden verblijven, maar aangekomen bij het Stadhuis kregen ze de order om op Vorselaere te marcheren. Daar aangekomen, was de avond ingevallen en werd het een stuk moeilijker om zich aan te sluiten bij de daar al aanwezige troepen. Het bemachtigen van voedsel en drinken was niet aan hen besteed. De logistiek schoot hierbij in. Vaak gebeurde het dat de karren met voorraad op de verkeerde plaats of te laat aankwamen. Lang konden ze niet rusten, want om 3 uur 's ochtends werden ze weer gewekt om een uur later verder te trekken.¹⁷²

¹⁷⁰ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 60.

¹⁷¹ Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 648, Pieter Jacobi 'Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831', 3.

¹⁷² KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtogt in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 47-49.

4 augustus

Deze dag ervoer Jacobi als een van de prettigste. De reden hiervoor was het landschap waar ze doorheen liepen. Daarnaast was de mars een stuk beter te verduren dan de dag ervoor, deels omdat ze een stuk minder lang hoefden te marcheren.¹⁷³ De mars van de dag tevoren bleek voor sommigen te zwaar zijn geweest, waaronder Adrianus Vermeulen, een schutter en vriend van De Kempenaer. De mars had hem zeer afgemat en hij vreesde bloed op te moeten hoesten. In Kasterlee, het dorp waar De Kempenaer met zijn compagnie bivakkeerde, moest hij de hoofdwacht met Hoogewerff op zich nemen. Deze taak werd aangenamer door de 1ste Luitenant, Lambertus van Koetsveld, die hen uitnodigde om hem gezelschap te houden.¹⁷⁴

Terwijl het eerste bataljon een rustige dag had, moest Van Waesberge met drie compagnieën van zijn bataljon bij het dorp Beers wacht houden om indien nodig de vijand te keren. Aan het einde van de middag voegden de andere twee compagnieën van het tweede bataljon zich bij hen. Ze moesten in de open lucht bivakkeren. Helaas viel de regen 's nachts met bakken uit de lucht. De weinige beschutting die ze hadden, hielp hier niet tegen en om het nog erger te maken, werden er patrouilles en wachtposten uitgezet omdat een regiment Belgen had geprobeerd een aantal lansen op wacht aan te vallen.¹⁷⁵

5 augustus

Om 7 uur 's ochtend trok het eerste bataljon naar het dorpje Geel. Pieter Jacobi noemde Geel het gekkenhuis. De beschermheilige van Geel was de Heilige Dimpna. Zij werd in een vlaag van krankzinnigheid door haar vader vermoord. Op haar graf zouden genezingen plaats hebben gevonden. Krankzinnigen werden hier naartoe gebracht met de hoop dat ze genezen werden. Vanaf de achttiende eeuw werden de krankzinnigen ondergebracht bij gezinnen. De krankzinnigen konden zich vrij bewegen omdat ze door de afwezigheid van sloten of ander water niet konden verdrinken. Naast Geel trokken ze door nog een paar dorpjes en kwamen in Veerle. Ze ontvingen het bericht dat dezelfde ochtend Belgische troepen in het dorp aanwezig waren geweest. Ze marcheerden

¹⁷³ Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 648, Pieter Jacobi 'Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831', 7-8.

¹⁷⁴ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 62.

¹⁷⁵ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 49-51.

voorzichtig verder.¹⁷⁶ Hier uit De Kempenaer kritiek op de legerleiding. Ze waren op dat moment in het bos, waardoor ze in een kwetsbare positie waren. De cavalerie speelde in deze omgeving geen rol van betekenis. Als ze aangevallen werden, waren ze de artillerie kwijt. Het was voor De Kempenaer onbegrijpelijk dat dit onderdeel van de legermacht dat zeer belangrijk was, aan een kleine troepenmacht werd toegewezen.¹⁷⁷

Terwijl het eerste bataljon om 2 uur 's middags aankwam in Veerle, marcheerde het tweede bataljon op Kasterlee. Terwijl de manschappen bezig waren met alle voorbereidingen, neemt Van Waesberge de tijd om uiting te geven aan zijn gedachtes hierbij. Het deed hem denken aan zijn tijd als soldaat toen hij de veldtochten van Napoleon had bijgewoond. Het verwonderde hem dat iedereen vol geestdrift en trots alle ontberingen van het leven als soldaat verdroegen. Zij hadden zich allen vrijwillig hiervoor aangemeld, waarvan sommigen zelfs uit de hoogste standen van de maatschappij. Hun geestdrift stak elkaar onderling aan en hierdoor bleven ze doorgaan, terwijl ze normaal hun dienstplicht liever hadden afgekocht. Deze geestdrift noemt hij de kracht der liefde voor Koning en Vaderland.¹⁷⁸ Net als Van Waesberge merkt De Kempenaer op dat de inwoners in deze omgeving erg koppig waren. Ze hadden de grootste moeite om proviand te bemachtigen. Daarnaast was hij niet erg te spreken over de inwoners. De bewoners van het huis waar hij was ingekwartierd, waren bijgelovige mensen die geen idee hadden waarom het Nederlandse leger hun gebied was binnengevallen en wat de redenen waren dat hun landgenoten zich wilden afscheiden.¹⁷⁹ Pieter Jacobi had een andere mening dan Gerrit de Kempenaer over de katholieke Belgen. Hij ergerde zich aan 'de laaghartigen die deze onwetende ellendelingen in zulk een domheid houden, om hen als werktuigen hunner gruwelen te gebruiken'.¹⁸⁰

6 augustus

¹⁷⁶ Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 648, Pieter Jacobi 'Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831', 8-9.

¹⁷⁷ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 63-64.

¹⁷⁸ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 51-53.

¹⁷⁹ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 65.

¹⁸⁰ Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 648, Pieter Jacobi 'Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831', 10.

Voor het eerste bataljon was 6 augustus een rustdag. Voor het tweede bataljon was dit geen rustdag. Zij stonden al om 4 uur in de ochtend op om op te trekken naar Diest, waar ze aan het begin van de middag aankwamen. In dit stadje waren zoveel troepen gestationeerd dat de soldaten en schutters op straat en op de markt bivakkeerden. Daarnaast was de vijand zeer dichtbij, waardoor er veiligheidskaarten werden uitgegeven aan de inwoners van de stad en uit de omgeving. De controle hierop was toegewezen aan de adjudanten, dus ook Van Waesberge.¹⁸¹ Hier verbleef het tweede bataljon een aantal dagen.

7 augustus

Het eerste bataljon ging op weg naar Diest. Ze trokken door dit stadje en waren zeer gecharmeerd van de schoonheid van de omgeving. Om 3 uur kwamen ze aan in het dorpje Halen, waar ze hun bivak op sloegen. Vanaf het moment van aankomst hoorden ze geweer- en kanonschoten. Rond 5 uur werd dit gebulder zo hevig dat ze op het punt stonden om uit te trekken, maar vier uur later hield het op.¹⁸²

8 augustus

Gerrit de Kempnaer en Pieter Jacobi kregen op deze dag verheldering over het vuurgevecht dat ze hadden vernomen. Op het moment dat ze klaar stonden om te vertrekken, kwamen er een aantal Friese schutters aangelopen die hen vertelden over het vuurgevecht dat had plaats gevonden bij Kermpt de dag ervoor. De Friese schutters waren met een gedeelte van de 3de divisie op een veel grote legermacht van de Belgen gestuit. De vijand had zich teruggetrokken in Kermpt en maakte vele slachtoffers onder de 3de Divisie die te weinig mankracht bezat om door de verdediging van de Belgen heen te stooten. Terwijl de Rotterdammers verder marcheerden, kwamen ze een uur later in het stadje Herk-de-Stad waar vele gewonden in schuren lagen, kermend van de pijn. Het maakte op hen een diepe indruk en stemde hen droevig omdat ze hun broeders niet konden helpen.¹⁸³ Toen ze aankwamen bij Kermpt, zagen ze op de weg vele lijken liggen. Het was een verschrikkelijk tafereel om te aanschouwen. Pieter Jacobi liep een huis in,

¹⁸¹ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 59-60.

¹⁸² NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempnaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 67-68.

¹⁸³ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempnaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 70.

waar een moeder dood op de grond lag met haar twee kinderen in de armen gesloten. Hij wilde verder vertellen wat hij had gezien, maar hij onderbrak dit in zijn dagboek. 'In een ander vertrek ... maar neen, ik stap liever van dit afgrijselijk toneel af'.¹⁸⁴

De ellende die had plaats gevonden, bleef nog bij hen want ze sloegen hun bivak buiten Kermpt op, midden tussen de lijken. Voor het eerste bataljon bestond de middag uit het begraven van de gevallen broeders. Voor De Kempenaer bevatte deze middag ook een lichtpunt aangezien kapitein Van Dalen was aangewezen als bevelhebber van het eerste bataljon. Hij ervoer dit als een opluchting en hij wist nu zeker dat ze met kunde geleid werden.¹⁸⁵ Het tweede bataljon was deze dag nog steeds in Diest. Terwijl ze velen richting Hasselt zagen vertrekken, moesten zij achterblijven om een achtergebleven batterij artillerie te bewaken.

9 augustus

In de namiddag werden de gewonden van het gevecht bij Hasselt aangevoerd. Dat dit indruk maakte op Van Waesberge, wordt duidelijk uit zijn omschrijving van de gewonden die hij was tegengekomen. Daarnaast sprak hij met volle lof over de verzorging die de gewonden ontvingen.¹⁸⁶ Net als de dag ervoor, verbleef het tweede bataljon in Diest. Het eerste bataljon marcheerde naar Hasselt, maar kon daar niet verblijven omdat alle huizen al bezet waren. Ze trokken een halfuur verder en sloegen hun bivak naast de brede weg op. De Kempenaer ging met twee vrienden terug naar Hasselt om de Sociëteit te bezoeken. Zijn middag en avond bestonden uit het socialiseren onder mede lotgenoten, het verkrijgen van sterke drank en het bezoeken van een winkel om benodigdheden, zoals een nieuwe tabakspijp, te kopen. Dat hij genoeg geld had werd hier duidelijk doordat hij besloot te dineren in het meest vooraanstaande hotel. Dit was meestal alleen weggelegd voor officieren.¹⁸⁷ De Kempenaer nam zijn tijd om eens rustig bij te komen. Pieter Jacobi maakte dan weer een wandeling door de omgeving. Ook hier ontkwam hij niet aan dood en verderf. Vlakbij hun bivak bevond zich een graanveld, waar ruim twintig doden lagen. Daarnaast lag er

¹⁸⁴ Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 648, Pieter Jacobi 'Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831', 15.

¹⁸⁵ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 70-71.

¹⁸⁶ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 61-62.

¹⁸⁷ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 72.

bijna alles wat de vijand had achter kunnen laten: randsels, kledingstukken, wapens en administratiepapieren. De doden die hij gezien had, maakten een diepe indruk op hem want die nacht kwam hij niet veel aan slapen toe.¹⁸⁸

10 augustus

Het eerste bataljon marcheerde 's ochtends richting Borgloon, waar ze in de middag aankwamen. Onderweg kwamen ze alles tegen wat de Belgen hadden achtergelaten. Zowel De Kempenaer als Jacobi verwonderde zich hier over. In Borgloon waren ze in de veronderstelling dat de inwoners van het dorp hun eten zouden bereiden. Dit ging niet zo gemakkelijk als gedacht. De Kempenaer werd erop uitgestuurd met een aantal schutters om een biljet te vorderen van de burgemeester. De burgemeester verzoon allerlei smoesjes om eronder uit te komen. Nadat ze met veel moeite hun biljet hadden verkregen, gingen ze op weg naar de slager die hun eten zou bereiden. Toen de slager weigerde dit te doen, had De Kempenaer er genoeg van. Hij sleurde de slager mee naar het gemeentehuis zodat de burgemeester het biljet kon verifiëren. 's Avonds keerden ze terug naar het bivak en hier kreeg De Kempenaer te horen dat hij wacht moest lopen omdat ze hadden vernomen dat een troepenmacht van zeshonderd Walen zich in de omgeving bevonden. Tijdens het wachtlopen, vuurde een schildwacht een kogel af.¹⁸⁹ Jacobi werd door dit schot uit zijn slaap gewekt, waarna iedereen in rep en roer was. Maatregelen werden genomen om voorbereid te zijn op de vijand, maar de volgende ochtend bleek dat deze zich had terug getrokken.¹⁹⁰

Van Waesberge had het bericht, dat een sterke troepenmacht van Luikse vrijwilligers zich niet ver van Borgloon bevond, ook ontvangen. Aangezien de omgeving van Borgloon zeer heuvelachtig is, de vijand in de meerderheid was en het terrein beter kende, namen ze in Diest maatregelen om te voorkomen dat het eerste bataljon 's nachts zou worden overvallen. De wegen naar Borgloon en Oreya, waar de vijand zich bevond, werd bezet en er werden patrouilles uitgezet. Ondanks de gunstige omstandigheden voor de vijand, maakte deze hier geen gebruik van.¹⁹¹

¹⁸⁸ Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 648, Pieter Jacobi 'Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831', 17-18.

¹⁸⁹ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 75.

¹⁹⁰ Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 648, Pieter Jacobi 'Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831', 18-19.

¹⁹¹ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtogt in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 70-71.

11 augustus

Pieter Jacobi erkent dat ze waren afgesloten van de andere troepen en geen kans hadden gehad als de vijand hen had aangevallen. Op 11 augustus marcheerte het eerste bataljon richting St. Truiden. Het werd een lange mars. Ze stopten niet in St. Truiden en in eerste instantie zouden ze naar de wijk Gussenhoven in Orsmalen gaan om daar de bivak op te slaan. Een lokale inwoner bood aan hen te begeleiden, maar nadat ze drie uur hadden gemarcheerd en de inwoner hen had verlaten, waren ze nog steeds niet in de buurt van de plaats van bestemming. In plaats daarvan namen ze intrek in het dichtstbijzijnde dorpje, genaamd Hakendover. Hier kregen ze eten van de lokale bevolking en na het eten trokken ze alsnog op Gussenhoven. Ze hadden sinds 6 uur 's ochtend gemarcheerd en waren doodop. Voor Jacobi hield de ellende niet op. Hij werd 's nachts wakker van de kou. Alles was nat geworden door de dauw. Slapen zat er voor hem niet meer in.¹⁹²

Het tweede bataljon marcheerte samen met de 1ste Divisie naar Sint-Joris-Winge. Daar aangekomen sloegen ze hun bivak in een weiland op. Aan het begin van de avond trokken twee Jagers van de 1ste Divisie naar een boerderij om de bewoner te vragen of ze een ketel mochten lenen. Hij verwees hen naar een woning verderop en bood aan om hun de weg te wijzen. 'Daar gekomen deed hij de deur open en gaf een teeken, waar op eenige in het huis verborgen Belgische Soldaten ijlings voor den dag sprongen en op onze Jagers losbrandden, met dat gevolg, dat den eenen beide de armen doorschoten werden, en de pijp van eenen arms zelfs geheel vermorseld was'. Er werden verkenners op uitgestuurd om een inschatting te maken van de grootte van de troepenmacht die ze tegenover zich hadden. Van Waesberge hoopte uit te kunnen rusten, maar hij werd erop uit gestuurd om brieven van de officieren aan het bataljon Jagers door te geven.¹⁹³

12 augustus

Gedurende de veldtocht is tot nu toe het beeld naar voren gekomen dat de Rotterdammers niet in actie zijn gekomen. Op de laatste dag kwam daar verandering in. Om 2 uur 's nachts moesten alle manschappen zich klaar maken om uit te trekken. Twee uur later marcheerden ze richting Leuven. Al snel kwamen ze aan bij het dorp Lubeek.

¹⁹² Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 648, Pieter Jacobi 'Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831', 19-22.

¹⁹³ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 72-75.

De voorhoede, bestaande uit de Jagers van Van Dam, het tweede bataljon Jagers en een escadron lancers, namen het initiatief en raakten in gevecht met de vijand. Het duurde niet lang voordat het dorp was bezet. De Belgen trokken zich terug, maar de kans om meteen de achtervolging in te zetten werd de Nederlanders ontnomen doordat een hevige mist op kwam zetten. Nadat de mist was weggetrokken, bleek de vijand zich te hebben teruggetrokken op een open vlakte. De Jagers van Van Dam namen wedermaal het initiatief als tirailleurs¹⁹⁴. Van Waesberge zag hoe een van deze Jagers in het hoofd werd getroffen, terwijl hij vlak daarvoor zag hoe enkele meters rechts van zijn bataljon een Belgische Jager dodelijk werd getroffen en links van zijn bataljon de onderkaak van een Jager van het tweede bataljon werd verbrijzeld door een kogel. De meeste gewonden vielen onder het korps van de Jager van Van Dam. Het aantal doden onder de Belgen was vele malen groter dan onder die van de Nederlanders. Overal waar Van Waesberge keek, zag hij de lijken liggen van Belgen.¹⁹⁵

De vijand trok zich terug om op hoogte stelling in te nemen. De gehele eerste Divisie en het bataljon van Van Waesberge trok op om de strijd een vervolg te geven, maar zodra het eerste schot van de artillerie op hen gelost was, zette de vijand de vlucht halsoverkop in. De lancers zetten de achtervolging in, met als resultaat dat ze vijf officieren en ruim honderd manschappen gevangen namen.¹⁹⁶ Het tweede bataljon zette de achtervolging in en stuitte op de 3de Divisie van Generaal Meijer. Ze kregen het bevel om te marcheren op Leuven en de vijand terug te drijven. Hier kwamen ze onder vuur van artillerie en ze moesten dit verduren zonder iets terug te doen. Gelukkig werd geen enkele schutter van het tweede bataljon geraakt. Dit ging door tot drie uur 's middags, toen duidelijk werd dat de vijand om een wapenstilstand had gevraagd. Hierna sloegen ze hun bivak rondom Leuven op.¹⁹⁷

Voor het eerste bataljon was de laatste dag van de veldtocht een rustige dag. Zowel Jacobi als De Kempnaer werden nat van de dauw wakker, maar de kou werd snel verdreven door een paar slokken wijn. Om 5 uur 's ochtend trokken ze richting Tienen. Bij het binnentrekken herinnerde hun kapitein hen eraan dat ze op de hoede moesten

¹⁹⁴ Een tirailleur is een lichte infanterist. Tirailleurs staan bekend om hun gespreide opstelling. Ze vechten niet in gesloten formaties. Hun doel was het doorbreken van gesloten formaties.

¹⁹⁵ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtogt in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 75-77.

¹⁹⁶ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtogt in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 77-78.

¹⁹⁷ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtogt in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 80-88.

zijn omdat de inwoners nog geen jaar daarvoor de Nederlandse troepen die hier gestationeerd waren, hadden belaagd. Ze werden op de markt gestationeerd, terwijl de cavalerie en artillerie, die ze de gehele veldtocht hadden begeleid, doortrokken naar Leuven. Het eerste bataljon had de taak gekregen om het hoofdkwartier en de stad te bewaken. Jacobi spreekt zijn teleurstelling uit dat hij niet in actie kon komen en hij vreesde voor een niet eervolle dood door een stel opstandelingen.¹⁹⁸ Terwijl ze in Tienen waren, werden beide mannen weer op de hoogte gesteld van de bewegingen van de andere troepen. Aan het einde van de middag kwamen de prinsen van Oranje terug en ontving De Kempenaer het bericht dat Leuven zich had overgegeven, en daarmee de Belgische natie.¹⁹⁹

De volgende dag, op 13 augustus, werd duidelijk dat het Frans leger, vijftigduizend man sterk, tussenbeide was gekomen. Er was een wapenstilstand gesloten en overeengekomen dat het Nederlandse leger zich terug zou trekken. In de dagen erna marcheerden het eerste en tweede bataljon terug naar Nederland. In Nederland werden ze belast met het bewaken van de grens. Voor Gerrit de Kempenaer eindigde zijn dienstverband in de eerste dagen van 1832 toen hij met verlof was en toestemming kreeg om een remplaçant zijn dienst over te laten nemen. Hij ervoer zijn dienstverband als een periode van zijn leven waarin hij vele vermoeienissen had doorstaan en zich erg vaak had verveeld. Desondanks had hij zijn dienstverband ook aangename momenten gekend, had hij mensenkennis en levenservaring opgedaan, en had hij nieuwe vrienden gemaakt. Nadat zijn dienstverband was afgelopen, had hij het gevoel dat zijn dienstverband noodzakelijk en van nut was geweest.²⁰⁰ Het dagboek van Pieter Jacobi eindigt op 20 augustus 1831. Hij maakt hierbij geen vermelding van zijn verdere dienstverband. Pieter van Waesberge komt in de afsluiting van zijn dagboek terug op de taak die hij zichzelf voorstelde in zijn inleiding, namelijk een getrouw beeld te schetsen van de ervaringen van hemzelf en zijn tijdsgenoten. Hij had deze taak, volgens hemzelf, nooit uit het oog verloren. Zijn dienstverband was hem goed bevallen en hij spreekt de hoop uit dat lezers zijn dagboek waarderen. Hij steekt een riem onder het hart van de soldaten die nog in dienstverband zijn en als laatste hij spreekt de verwachting uit dat

¹⁹⁸ Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 648, Pieter Jacobi 'Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831', 22-23.

¹⁹⁹ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 77-80.

²⁰⁰ NIMH, Handschriften, toegang 511, inv.nr. 45, G.N. de Kempenaer, 'Het zonderlingste jaar mijns levens of Lotgevallen van een 'gemeen' Soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831', 102.

indien er opnieuw oorlog moet worden gevoerd, Nederland even succesvol zal zijn als in de Tiendaagse Veldtocht.²⁰¹

Conclusie

De verwachting van de Gerrit de Kempnaer was dat het niet lang zou duren voordat ze op België zouden marcheren. Pieter van Waesberge wist beter. De voorbereiding zou in ieder geval een aantal maanden innemen. Eveneens wist hij door zijn ervaring als soldaat wat zijn manschappen te wachten stond. Toen de Tiendaagse Veldtocht aanbrak, viel het verloop ervan voor De Kempnaer tegen. Alleen op de laatste dag zagen Van Waesberge en zijn manschappen actie. De grote verwachtingen die de meeste vrijwilligers hadden, vielen in de realiteit tegen. Het heldhaftige optreden dat ze hadden verwacht, kwam voor velen niet. Hun dienst bestond voornamelijk uit wachtlopen, exerceren en verveling. Het dienstverband begon de meeste vrijwilligers na een paar maanden tegen te staan. Nadat de Tiendaagse Veldtocht voor sommigen persoonlijk uitgelopen was op een mislukking omdat ze niet in actie waren gekomen, konden ze niet wachten voordat ze ontslagen werden.

Het ingrijpen van de Fransen bij Leuven op 12 augustus 1831 was een van die momenten waarop verwachting en ervaring niet samenvielen. Bijna iedereen in het Nederlandse leger was ervan overtuigd dat de overwinning die dag behaald zou worden. De tussenkomst van de Fransen is te plaatsen in de *Primat der Aussenpolitik* van Leopold von Ranke. De ontwikkeling van het moderne Europa werd grotendeels bepaald door de interactie van de grote mogendheden. Dit moment vormde een beslissing in de ontwikkeling van de Nederlandse en de Belgische nationaliteit. Nederland verkreeg betere voorwaarden op de conferentie van Londen en België moest een stap terug nemen. Uiteindelijk bleek de Tiendaagse Veldtocht voor de meeste vrijwilligers een periode in hun leven te zijn waar ze met trots op terug keken.

²⁰¹ KB, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtogt in België, in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij', 105-106.

Conclusie

Aan de hand van drie deelvragen is getracht een antwoord te geven op de hoofdvraag van dit onderzoek. Met de eerste deelvraag werd een antwoord gegeven op de vraag wat de sociale achtergrond was van de gemiddelde Rotterdamse vrijwilliger en werd dit afgezet tegen de vrijwilligers die in dit onderzoek werden onderzocht. Het beeld dat alleen studenten zich aanmeldden om deel te nemen aan de Tiendaagse Veldtocht is te voorbarig. De leeftijd van de gemiddelde vrijwilliger lag hoger dan de gemiddelde leeftijd van een student. Vrijwilligers kwamen uit alle lagen van de samenleving. In Rotterdam, een stad waarvan de beroepsbevolking grotendeels werd gevormd door laag geschoolde arbeiders, vormden de vrijwilligers een uitzondering. Onder hen bevonden zich een aanzienlijk aantal dat onderdeel uit maakte van de laag geschoolde arbeiders, maar dit kwam meestal doordat een redelijk aantal van hen nog in opleiding was. In verhouding bevonden er zich redelijk veel goed geschoolde arbeiders, ondernemers en hoogopgeleiden. De vrijwilligers die een dagboek hebben achtergelaten, onderscheidden zich van de Rotterdamse vrijwilliger. Leeftijden liepen meer uiteen en bijna geen van hen was getrouwd. Het feit dat ze konden lezen en schrijven betekende dat ze zich niet in een lage klasse van de samenleving bevonden. Maar wie waren deze vrijwilligers nou werkelijk en wat bewoog hen zich aan te melden?

Dit werd beantwoord in hoofdstuk vier. Hun beweegredenen kunnen in drie discours worden ingedeeld, namelijk religie, strijden voor het vaderland, en loyaliteit aan de koning. Het nationalisme, dat in de negentiende eeuw zijn hoogtepunt kende, speelde hierbij een grote rol. Er werd verwezen naar de geschiedenis van de natie om aan te tonen dat Nederland door nationale eensgezindheid en haar vertrouwen in God, haar vijanden altijd heeft weten te overwinnen. De ontwikkelingen voorafgaande aan de proclamatie van de koning zorgden ervoor dat de meeste Nederlanders in het noorden gefrustreerd waren over het optreden van de regering. Bijna elke vrijwilliger was tot op het bot gemotiveerd om het vaderland te verdedigen en de Belgen een lesje te leren. Desondanks waren de vrijwilligers in twee groepen in te delen. De ene groep had geen goed woord over voor het optreden van de koning, terwijl anderen zich geroepen voelden te gehoorzamen aan de oproep van de koning aan de natie op 5 oktober 1830. Voor de eerstgenoemde groep was de houding van de koning onbegrijpelijk. De

laatstgenoemde groep gehoorzaamde de koning uit loyaliteit. De Belgen hadden hem in een kwaad daglicht gezet en tegen zijn wettige gezag gehandeld om de achting voor hem te doen dalen onder de Nederlanders. Terwijl loyaliteit aan de koning voor velen van belang was, was strijden voor het vaderland voor bijna iedere vrijwilliger de grootste drijfveer. Het vaderland moest beschermd worden tegen de invallen van de Belgen, de eer van de natie moest verdedigd worden en men moest de wapens oppakken om de toekomst van Nederland te waarborgen.

De factoren die hierin meespeelden waren sociale druk, de waarde die aan orde en recht werd gehecht en de verplichting die velen voelden als burger. Mensen spraken met elkaar over de opstand in Brussel, het optreden van de koning en sommigen overwogen zichzelf op te geven als vrijwilliger. Sociale druk speelde voor velen een rol. De meeste vrijwilligers spraken met kennissen of familieleden over de toestand waarin het land zich bevond. Aangemoedigd door anderen, gaven ze zich op als vrijwilliger. De waarde die sommigen aan orde en recht hechtten, kwam voort uit het beroep dat hij uitoefende en voor de ander uit het onrechtmatig handelen van de Zuidelijke Nederlanden en de mogendheden in Europa. Toch is in de literatuur en in sommige dagboeken naar voren gekomen dat niet iedereen enthousiast was. Dit werd toegeschreven aan het ontbreken van nationale hartstocht, aan een vorm van patriottisme en het geloof. Sommige vrijwilligers voelden zich verplicht om zich aan te melden. Aangezien er verzet was tegen dienstplicht in de negentiende eeuw, is dit opmerkelijk te noemen. De plicht die de vrijwilligers voelden, kwam voort uit het idee dat ze verplicht waren aan hun koning en aan de natie om de wapens op te pakken. Het vooruitzicht op het soldatenleven was hen bekend, maar de belangen die ze voor ogen hadden waren belangrijker. De meeste vrijwilligers erkenden dat het beschermen van de natie de hoogste prioriteit had in hun leven en ze waren bereid hiervoor hun leven te geven.

De werkelijke ervaringen die de vrijwilligers hadden, kwam soms niet overeen met de verwachting die ze hadden uitgesproken. De verwachting dat de campagne tegen de Belgen zo voorbij zou zijn, was voorbarig. De voorbereiding voor de Tiendaagse Veldtocht nam ruim een halfjaar in beslag. Het beeld dat de soldaten en vrijwilligers in de Tiendaagse Veldtocht heldenmoed hebben vertoond, gaat deels op. In hoofdstuk vijf is aangetoond dat de verwachting van velen om in actie te komen, niet voor iedereen opging. Een ander moment waarop verwachting en ervaring niet samenvielen, was het

ingrijpen van de Fransen bij Leuven op 12 augustus 1831. De tussenkomst van de Fransen is te plaatsen in de *Primat der Aussenpolitik* van Leopold von Ranke. De ontwikkeling van het moderne Europa werd grotendeels bepaald door de interactie van de grote mogendheden. Dit moment vormde een beslissing in de ontwikkeling van de Nederlandse en de Belgische nationaliteit.

De hoofdvraag die in hoofdstuk 1 werd gesteld was de volgende: *Waarom meldden meer dan tienduizend vrijwilligers zich aan om deel te nemen aan de Tiendaagse Veldtocht?* Het antwoord hierop is nationalisme en sociale druk. Nationalisme was de grote ideologie aan het begin van de negentiende eeuw waar de motivatie van de vrijwilligers in gegrond was. Mensen voelden zich verbonden met elkaar, spraken met elkaar over de opstand van de Belgen en raakten steeds meer gemotiveerd om zich op te geven. De nadelen die aan het soldatenleven kleefden, werden vergeten. Men was bereid zijn tijd op te geven en zijn leven op het spel te zetten want ze wisten dat het beschermen van de natie de hoogste prioriteit had. Tevens was het voor de meeste vrijwilligers belangrijk dat vrienden of kennissen zich ook opgaven want dat gaf voor velen de doorslag om zich toch op te geven. Bijna elke vrijwilliger beseftte dat alleen door de wapens op te pakken, ze invloed konden uitoefenen op de toekomst van Nederland. Dit deden ze voor henzelf, voor hun familie, voor hun vrienden, voor hun voorvaderen en voor hun kinderen.

Bibliografie

Primaire bronnen

De Militaire Spectator. 1sten deels, 1ste stuk (Breda 1832).

Koninklijke Bibliotheek, Pieter van Waesberge, 'Herinneringen uit den Veldtocht in België in 1831, met betrekking tot de Tweede Afdeeling Zuid-Hollandsche Schutterij'.

Nederlandse Instituut voor Militaire Historie, C. Sorber, Handschriften, toegang 511, inventarisnummer 37, 'Dagboek, gehouden bij mijn uittrekken met de Amsterdamsche Schutterij naar Noord-Brabant enz., op den 19 Januarij 1831, door C. Sorber'.

Nederlandse Instituut voor Militaire Historie, Handschriften, toegang 511, inventarisnummer 45, G.N. de Kempenaer 'Het dagboek van Mr. G.N. de Kempenaer: Het zonderlingste jaar mijns levens of lotgevallen van een gemeen soldaat gedurende de jaren 1830 en 1831'.

Nederlandse Instituut voor Militaire Historie, Handschriften, toegang 511, inventarisnummer 98, A.R. van der Loeff, 'Dagboek van de Tiendaagse Veldtocht (1831), door de student, later predikant Ds. Abraham Rutgersz van der Loeff'.

Nederlandse Instituut voor Militaire Historie, Handschriften, toegang 511, inventarisnummer 147, J. Hoek, 'Uittreksel uit de memoires van Ds. Jean Hoek 1813-1894'.

Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 648, P. Jacobi, 'Aantekeningen gehouden door Pieter Jacobi gedurende de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831'.

Gemeentearchief Rotterdam, inventarisnummer 33.01, map 2029, P.C. de Bie, 'Herinneringen aan de campagne 1830-1831 van de kapitein der Rotterdamse schutterij P.C. de Bie'.

Secundaire bronnen

Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londen en New York 2006).

Baggerman, Arianne en Rudolf Dekker, 'De gevaarlijkste van alle bronnen' Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 4 (2004) 3-22.

Boeije, Hennie, Harm 't Hart en Joop Hox, *Onderzoeksmethoden* (Den Haag 2009).

Boonstra, O.W.A., *De waardij van eene vroege opleiding* (Wageningen 1993).

Brubaker, Rogers, *Citizenship and nationhood in France and Germany* (Cambridge en Londen 1992).

Costerus, J.C., *Brieven en dagboeken van den Utrechtschen vrijwilligen jager Pieter Jacob Costerus 1830 en 1831* (Rotterdam 1917).

Dijk, Henk van, *Rotterdam, 1810-1880: aspecten van een stedelijke samenleving* (Schiedam 1976).

Falter, Rolf, *1830: De afscheiding van Nederland, België en Luxemburg* (Leuven 2005).

Frevert, Ute, *A Nation in Barracks: Conscription, Military Service and Civil Society in Modern Germany* (Oxford 2004).

Ginderachter, Maarten van en Marnix Beyen (eds.), *Nationhood from Below: Europe in the Long Nineteenth Century* (Basingstoke 2012).

Hoek, Paulus, 'Levensbericht van Johannes Hoek', *Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* (1894) 62-90.

Hoeven, Hans van der, *De Belgische beroerte: de Tiendaagse Veldtocht en de scheuring der Nederlanden 1830-1839* (Amsterdam 1973).

Hoffmann, Stefan-Ludwig, *Civil Society: 1750-1914* (Basingstoke en New York 2006).

Kikkert, J.G., *Bericht van de Tiendaagse Veldtocht: België en Noord-Brabant in de frontlijn, 1830-1834* (Rotterdam 1980).

Knevel, Paul, *Burgers in het geweer: De schutterijen in Holland, 1550-1700* (Hilversum 1994).

Laar, Paul van de, *Stad van formaat: Geschiedenis van Rotterdam in de negentiende en de twintigste eeuw* (Zwolle 2000).

Ledeboer, Adrianus Marinus, *Het geslacht Van Waesberghe. Een bijdrage tot de geschiedenis der boekdrukkunst en van den boekhandel in Nederland* (Rotterdam 1859).

- Maas, Ineke en Marco van Leeuwen, 'Total and Relative Endogamy by Social Origin: A First International Comparison of Changes in Marriage Choices during the Nineteenth Century', *International Review of Social History* 50 (2005) 275-295.
- McFarland, E.W., 'Empire-Enlarging Genius': Scottisch Imperial Yeomanry Volunteers in the Boer War', *War in History* 13 (2006) 299-328.
- McShane, Angela, 'Recruiting Citizens for Soldiers in Seventeenth-Century English Ballads', *Journal of Early Modern History* 15 (2011) 105-137.
- Prak, Maarten, 'Burghers into citizens: Urban and national citizenship in the Netherlands during the revolutionary era (c. 1800)', *Theory and Society* 26 (1997) 403-420.
- Rietbergen, Peter en Tom Verschaffel (eds.), *De erfenis van 1830* (Leuven 2006).
- Romer, Herman, *De mannetjesputters van Rotterdam: Een beknopte geïllustreerde geschiedenis van de Rotterdamse schutterij* (Den Haag 1979).
- Roon, E.W.R. van, 'De dienstplicht op de markt gebracht. Het fenomeen dienstvervanging in de negentiende eeuw', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 109 (1994) 613-637.
- Roon, E.W.R. van, *Lotgevallen. De beleving van de dienstplicht door de Nederlandse bevolking in de negentiende eeuw* (Den Haag 2013).
- Sarlin, Simon, 'Fighting the Risorgimento: foreign volunteers in southern Italy (1860-1863)', *Journal of Modern Italian Studies* 14 (2009) 476-490.
- Sas, N.C.F., *De Metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam 2004).
- Spierenburg, Pieter (eds.), *Men and Violence: Gender, Honor, and Rituals in Modern Europe and America* (Columbus 1998).
- Tilly, Charles, *Coercion, Capital, and European states, AD 990-1990* (Cambridge 1990).
- Tilly, Charles, 'States and Nationalism in Europe 192-1992', *Theory and Society* 23 (1994) 131-146.
- Willemse, Karin, 'Landscape of memories: Visual and spatial dimensions of Hajja's Narrative of Self', *Narrative Works* 2(1) (2012) 129-149.
- Wils, Lode, 'Het Verenigd Koninkrijk van koning Willem I (1815-1830) en de natievorming', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 4 (1997) 502-516.
- Witte, Els, *De constructie van België: 1828-1847* (Leuven 2006).

Zanden, Jan Luiten van en Maarten Prak, 'Towards an economic interpretation of citizenship: The Dutch Republic between medieval communes and modern nation-states', *European Review of Economic History* 10 (2006) 111-145.